

Ігор Тесленко

РОДИННИЙ КЛАН ЄРЛИЧІВ*

У першому номері квартальника «Варшавська бібліотека» за 1852 р. уважний читач міг натрапити на кількарядкову замітку, що розмістилася в малопримітній хронікальній рубриці «Літературні повідомлення». Невідомий автор інформував про важливе історичне відкриття, а саме – віднайдення серед рукописів відомого історика Я. Х. Альбертранді «Літописця, або хронічки Йоахіма Єрлича», яка охоплює період від 1620 до 1673 р. Згідно з повідомленням, виданням «Літописця» зайнявся її відкривач, один з постійних авторів квартальника, Казимір Владислав Вуйціцький. Замітка завершувалася обіцянкою розмістити в одному з наступних номерів «Варшавської бібліотеки» біографічний нарис про життя автора хронічки та короткий огляд самої пам'ятки¹.

Чекати довелося недовго – в черговому номері видання з'явилася досить велика стаття відкривача рукопису під назвою: «Joachim Jerlicz i latopisiec albo kroniczka jego od r. 1620 do 1673»². Напочатку цієї статті Вуйціцький коротко зазначає, що хоча рід Єрличів є відомим в Литві і на Волині, однак в польській літературі (історичних працях та гербівниках) про нього немає жодних даних³.

Саме тому Вуйціцький спирається виключно на текст «Літописця» і переповідає словами Йоахіма родовід Єрличів, окремо зупинившись на біографії автора пам'ятки. Ця вступна частина статті є першою (після самого Й. Єрлича) спробою об'єднати генеалогічні відомості про зазначений шляхетський рід. Рід визначний, хоча й забутий історією; але тепер, коли віднайдено щоденник одного з його славних представників, нескладно буде повернути фамілії місце, на яке вона заслуговує. Вуйціцький закликає дослідників до пошуків додаткових відомостей про автора «Літописця», рід якого, наскільки йому відомо, ще не вигас⁴.

У другій частині своєї статті Вуйціцький, як справжній першовідкривач, підносить вартість джерела, наголошуючи на надзвичайній цінності тих його місць, де наведено маловідомі деталі «козацької війни» і, особливо, різного роду цікавинки з життя перших осіб королівства, місцевої магнатерії та славних військовонаачальників. Наповнивши вісім сторінок «рекламного тексту» морем цитат з рукопису, Вуйціцький небезпідставно сподівався, що вихід з-під друкарського верстату самого «Літописця» не залишиться непоміченим.

* Статтю написано за фінансової підтримки Каси ім. Ю. Мьяновського. Хочу подякувати за цінні зауваження, зроблені учасниками семінару при Товаристві дослідників Центрально-Східної Європи під час обговорення двох моїх доповідей, присвячених зазначеній темі. Окремо хотів би висловити слова вдячності Наталії Білоус, Тарасу Вихованцю, Сергію Лисенку, Юлії Орел, Віталію Перкуну та Євгену Чернецькому за інформацію, яка суттєво доповнила зібрані мною відомості.

¹ Doniesienia literackie // Biblioteka Warszawska. – 1852. – № 1. – S. 199.

² K. Wł. Wójcicki. Joachim Jerlicz i latopisiec albo kroniczka jego od r. 1620 do 1673 // Biblioteka Warszawska. – 1852. – № 2. – S. 189–204.

³ Там само. – S. 189. Твердження К. В. Вуйціцького не зовсім відповідає дійсності. Відомості про рід Єрличів (хоча незначні й сумнівного змісту) наведено у гербівнику К. Несецького, див.: Niesiecki K. Korona Polska. – Lwów, 1738. – Т. II. – S. 431; доповнення до цієї статті див.: Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J., powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. – Lipsk, 1839. – Т. IV. – S. 488.

⁴ K. Wł. Wójcicki. Joachim Jerlicz i latopisiec albo kroniczka jego... – S. 195.

Уже наступного року двохтомний «Літописець» Єрлича виходить у Петербурзі в друкарні Венхобера коштами Б. М. Вольфа⁵.

Коротке вступне слово упорядника містить дрібні, але цікаві подробиці про рукопис пам'ятки (за твердженням самого Вуйціцького, копії з оригіналу), в публікацію якої він вирішив не включати ту частину, де йдеться про історію від створення світу та різні дива й надприродні явища, почерпнуті з відомих хронік⁶. За вступом слідує ширша передмова Вуйціцького, яка являє собою скорочений варіант вже відомої нам статті про рід Єрличів та про важливість наведених в «Літописці» даних⁷.

«Літописець» одразу зайняв важливе місце в дослідженнях, присвячених війнам, що охопили Річ Посполиту в середині XVII ст. Хронічку, як і передбачав упорядник, почали використовувати також як джерело до біографій «великих людей»; яскраві характеристики Самуеля Лаца, короля Яна-Казимира («Казипокоя») і його дружини («королихи»), канцлера М. Празмовського й інших відомих осіб до цих пір залишаються класичними, а пісні про гетьмана М. Потоцького встигли навіть потрапити до категорії «народних».

Історики, що цілком поклалися на свідчення, записані в «Літописці», незабаром були змушені з жалем визнати, що не бракує в тексті й неточностей, а то і явних помилок, чуток, які вже встигли сприйняти

як достовірний факт. Разом з тим, правдивість багатьох важливих, а іноді й унікальних повідомлень Єрлича, не можна було перевірити, отже вони залишалися у «підвішеному стані», викликаючи недовір'я і нашттовхуючи дослідників на тяжкі роздуми. Так, наприклад, неоднозначне ставлення Єрлича до постаті Петра Могили згодом викликало тривалу дискусію переважно між українськими істориками про достовірність наведених ним відомостей⁸.

На відміну від істориків, літературознавці досить скептично поставилися до віднайденого тексту. Зокрема, Юліан Бартошевич, характеризуючи хронічку Єрлича й порівнюючи її з вишуканим щоденником Яна Хризостома Пасека, коротко підсумовує: «Talentu niema tutaj żadnego. Autor notował sobie po prostu różne zdarzenia polityczne, których był świadkiem, a że Ukraina przeszła wiele rozmaitych przygód za jego czasów, stąd naturalnie i wartość jego notat, które zawierają w sobie wiele nieznanых szczegółów»⁹. Такої ж думки про «Літописець» Ян Кароль Кохановський¹⁰, натомість Віктор Чермак не намагається оцінювати вартість пам'ятки, а вивчає її структуру, пробує реконструювати послідовність і спосіб викладу записаної в ній інформації¹¹.

Уважні читачі «Літописця» не могли не відзначити, що К.В. Вуйціцький, працюючи з рукописом, припустився багатьох помилок при копіюванні¹², а ці помилки та хибні

⁵ Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka różnych spraw i dziejów dawnych i terażniejszych czasów, z wieku i życia mego na tym padole świata, ile pamięć moja mogła znośić i wiedzieć, o czym z czytania jako i z widzenia na piśmie po sobie w krótcie (po krótcie) i na potomne czasy potomkom moim zostawuję; chcącemu wiedzieć z czytania tych książek w posiedzeniu przy dobrej myśli dla zabawy, pod rokiem od narodzenia Syna Bożego w Trójcy Jedynego, Twórcę wszęgo (wszystkiego), Pana Wiekuistego. 1620 roku. – W Petersburgu, w drukarni Wienhoebera, 1853. – Т. I-II. Вихід у світ видання оголошено в перших номерах «Варшавської бібліотеки» за 1853 р., див.: Doniesienia literackie // Biblioteka Warszawska. – 1853. – № 1. – S. 207; Kronika bibliograficzna // Biblioteka Warszawska. – 1853. – № 2. – S. 188.

⁶ Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka... – Т. I. – С. IX, X.

⁷ До постаті Й. Єрлича Вуйціцький повертався і пізніше, див. його статтю: Wójcicki K. W. Jerlicz (Joachim) // Encyklopedia Powszechna. – Warszawa, 1863. – Т. XIII. – S. 255–257.

⁸ Про це детальніше див.: Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков. – К., 1997. – С. 32–33.

⁹ Dzieła Juliana Bartoszewicza. Т. II [Historja literatury polskiej]. – Kraków, 1877. – Т. 2. – S. 26.

¹⁰ Kochanowski J.K. Jerlicz Joachim // Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. – Т. XVI. – Warszawa, 1903. – S. 873: «W dziele swoim nie okazał [Jerlicz] talentu, ani nie dorównał – czy to wartością zgromadzonego materiału, czyli też sposobem jego przedstawienia wybitniejszym pamiętnikarzom swej doby; wszelako utwór jego – pomimo cechującego go niedbalstwa i nieudolności układu – posiada (zwłaszcza w pewnych częściach swoich) dzięki autopsyjnym wskazówkom autora i – dziejopisarskiej posusze chwili, wartość dla historiografii naszej bardzo znaczną, a niekiedy nawet doniosłą».

¹¹ Czermak W. Studya historyczne. – Kraków, 1901. – S. 256–259; Czermak W. Kilka słów o pamiętnikach polskich XVII wieku // Ateneum. – 1896. – Т. IV. – S. 117–135.

¹² Див., наприклад: Wie... i W. Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza; z rękopismu wydał K. Wł. Wójcicki. Warszawa, 1853. (Т. I napisów tyt. wstępu i życiorysu Jerlicza stronnic XLIV, tekstu str. 187. Т. II tekstu stronnic 213), w 12. W drukarni Wienhoebera w Petersburgu // Biblioteka Warszawska. – 1853. – Т. 3. – S. 556–557; Я. К. Кохановський критикує Вуйціцького за відсутність у виданні наукових коментарів і ґрунтовної передмови, див.: Kochanowski J. K. Jerlicz Joachim... – Warszawa, 1903. – S. 875.

припущення, зроблені вже самим упорядником видання, зрештою, перекочували в наукову літературу. Та критика на адресу Вуйціцького залишилася, однак, непоміченою. Польські дослідники не вважали за доцільне перевидати хронічку навіть тоді, коли було віднайдено її оригінал.

З архівних документів ми знаємо, що перевидання пам'ятки за іншим її списком спробувала здійснити на початку ХХ ст. Київська археографічна комісія. Відомий український історик Орест Левицький ще до революції 1917 р. встиг упорядкувати текст «Літописця», додавши до нього цінні підрядкові коментарі, в яких було виправлено численні помилки першого видання й наведено різночитання обох списків¹³. На жаль, самій книжці під назвою «Южнорусские летописи», до якої ввійшов і текст хронічки Єрлича, так і не судилося ввійти в науковий обіг. Практично весь наклад майже готового видання (верстки), за виключенням одного примірника, що зберігається зараз в бібліотеці Інституту історії НАН України, було знищено. Хоча українські історики знали про існування суттєво виправленої версії «Літописця» Єрлича, жоден з них, здається, так і не наважився використати її в своїх дослідженнях¹⁴.

Тепер перейдемо до предмету нашого сучасного дослідження. Пригадаймо заклик К. В. Вуйціцького до істориків відшукати додаткові відомості про автора пам'ятки. З часів виходу в світ першого видання «Літописця» й до наших днів з'явилося чимало статей у довідкових збірках, присвячених саме Єрличу¹⁵. Разом з тим, практично всі вони майже не відрізняються від свого прототипу – оглядового нарису, написаного першовідкривачем пам'ятки для читачів «Варшавської бібліотеки». Тож можемо з

сумом констатувати, що охочих відважитися на непрості пошуки так і не знайшлося. Між тим, ці пошуки, вочевидь, допомогли би краще зрозуміти сам текст «Літописця», дозволили б пояснити незрозумілі місця в ньому, прочитати інформацію, приховану між рядками. Можна припустити, що така неувага до «паралельної біографії» – біографії, якої немає в тексті, – може пояснюватися відносним задоволенням потреб історика самим Й. Єрличем, який дає про себе і свій рід досить повні відомості. Але спробуємо їх перевірити.

Наше дослідження було би неповним, якби ми нічого не сказали про сам дім Єрличів, про соціальний статус і середовище, в якому виріс майбутній автор «Літописця». Наперед забігаючи, відзначимо, що рід, про який йтиметься нижче, з початку ХVІ ст. перебував на службі в некоронованих королів Русі – князів Острозьких. Віднайдені нами матеріали дозволяють хоча б у загальних рисах показати те, чого ми не знайдемо на сторінках «Літописця», а саме – прояснити походження шляхетського роду, показати, яким чином він потрапив до кола слуг князів Острозьких і що спричинило відхід Єрличів від давніх патронів. На ці та інші питання спробуємо дати відповідь у нашому дослідженні.

I. Генеалогічна загадка: нащадки Юрла чи Єрлі?

Перш ніж розпочати аналіз зібраних нами документів, необхідно було б пригадати, звідки і що саме знав Йоахім Єрлич про початки свого роду і, вцілому, про своїх пращурів. В одній з найцікавіших частин своєї хронічки, що називається «Виписання моїх предків...», натрапляємо саме на ті дані, що нам зараз потрібні¹⁶. На основі

¹³ Южнорусские летописи / под ред. О.И. Левицкого. – К., 1916. Детальніше про списки йтиметься в одному з наступних наших досліджень.

¹⁴ Див., наприклад: Мицик Ю.А. Національно-визвольна війна українського народу середини ХVІІ ст. очима Єрлича // Архіви України. – 1995. – № 4–6. – С. 33–40.

¹⁵ Окрім згаданих вище праць, слід ще назвати такі статті: Perdenia J. Jerlicz (Irlicz) Joachim // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964. – Т. ХІ. – С. 175–176; Кулаковський П. Єрлич Йоаким // Острозька Академія ХVІ–ХVІІ ст. Енциклопедичне видання. – Острог, 1997. – С. 47–48; Тесленко І. Єрлич Йоахім Олізарович // Києво-Могилянська академія в іменах (ХVІІ–ХVІІІ ст.). Енциклопедичне видання. – К., 2001. – С. 205–206.

¹⁶ Южнорусские летописи. – С. 108–123: Wypisanie przodków moich, przezacnych domów ich mściów Pliszczów-Jurlów, które przodki nasze, służąc krolom ich mściom i różnym książętom w Litwie, jako i na Wołyniu, nazwali się Jerliczami, w sławie gycerskiej żyjących, przeze mnie, Joachima Jerlicza, spisanych w roku 1648, mca augusta 3 dnia w te słowa. Дата, що фігурує в цій назві, безперечно, позначає час, коли Єрлич тільки почав укладати список своїх пращурів та родичів, адже деякі події, згадані в «Виписанні», відносяться до 1650–1660-х рр.

свідчень 49-річного автора «Літописця» можна скласти таблицю джерел інформації, яка знайшла своє відображення на сторінках хронічки (див. табл. 1).

Окрім наведених у таблиці цитат, деякі пізніші вставки у «Виписання» (насамперед, розлогий пасаж про Сосницьких) дозволяють припустити, що були й інші джерела

Таблиця 1. Основні джерела інформації Й. Єрлича з історії власного роду

№	Джерело інформації	Інформація	Місце згадки ¹⁷
1.	«rejestrzyk wypisany z Metryk... o czym w Metrykach kto chce s potomkow naszych pozostalych, niech sobie szuka, gdyz ile co bylo spraw, roznemi czasy za pana ojca mego przez nieprzyjaciol' r'oznych, takoz i ogniow pogineli, a ostatek i innych dokumentow pod te terazniejsze chlopskie bunty i zawierzuchi pogineli». <i>Посилання на книги 9, 13, 17, 37 Литовської Метрики (без зазначення їх серії).</i>	Володіння прадіда в Литві, судові справи його та прабабки з боярином Юрієм Наркевичем.	С. 111–112
2.	<i>(джерело втрачене, відновлене по пам'яті)</i> «...co jedno mi się od pana ojca mego zostało się było na spisku o pokrewnych, który spisek, abo latopisowstwo, to jest Krojniczka została, którą kozacy, nabiegłszy, z innemi rzeczami tę księzkę wzieni; tedy com mógł przy pamięci mieć rodziców i pokrewnych swych i innych, na potomne czasy zostawuję przez pismo».	Зв'язки споріднення дому Бутовичів, у тому числі з Єрличами (с. 113–119).	С. 112–113
3.	«Telom wypisał z Latopisca albo Krojniki jmci pana Butowicza o pokrewnych swoich i ojca mego dobrodzieja. Kozacy wzieni Latopisiec z r'oznemi rzeczami i sprawami w roku 1648».	Завершення попереднього блоку: генеалогія Бутовичів та Єрличів.	С. 119

Отже, як видно, Йоахім Єрлич, батьківський архів якого було знищено до й під час воєнних дій, користувався для відтворення інформації про своїх предків власною пам'яттю (у тому числі своїми ранніми щоденниковими нотатками), «Реєстриком з метрик» та виписами з хронічки Бутовичів. Звернімо увагу на те, що наведені в таблиці дві останні позиції дещо суперечать одна одній. Обидва джерела автор називає «Літописцем, тобто хронічкою», обидва було знищено козаками на початку війни і в обох йдеться про те саме – споріднення Бутовичів з представниками шляхетських домів Волині, Київщини та інших земель. Не виключено, що хронічку Єрличів слід ототожнювати з родинною хронічкою Бутовичів.

інформації, про які автор «Літописця» не вважав за потрібне згадувати окремо. Не виключено, що мати Єрлича Катерина Сосницька, яка, на відміну від свого сина, майже все своє життя (померла 1653 р.) провела на Волині, могла поділитися відомостями про інші споріднені з Єрличами фамілії.

Наявні під рукою джерела дозволили Єрличеві простежити генеалогію свого роду від початку XVI ст. (від прадіда). Маємо підозру, що якби не згаданий вище «реєстрик з метрик», пам'ять автора «Літописця» не сягнула би так далеко. Вцілому його відомості про своїх предків, навіть найближчих, досить скупі¹⁸. Найбільше уваги Єрлич приділяє особі свого прадіда Івана Тимофійовича Пліща (Плещевича)

¹⁷ Посилання на сторінки з другого видання «Літописця», що ввійшов до збірки «Южнорусские летописи».

¹⁸ Незначний обсяг даних про родичів Єрлича був зумовлений, безперечно, специфікою родинних хронічок, що являли собою, вочевидь, ніщо інше, як розгорнений варіант синодика.

Юрлова, «dworzanina wielkiego hospodara króla Aleksandra, który zawsze obecnie przy boku pana swego ustawicznie mieszkał»¹⁹. Ще б пак! Адже родоначальник Єрличів посідав свої власні маєтки в Жмуді, тоді як Йоахім на час написання цієї частини свого «Літописця» тримав лише одне невелике село, та й те в заставі. А з початком військових дій між коронним та козацьким військами на Київщині цілком реальною поставала загроза втратити навіть це спустошене володіння. Єрлич, здається, переказує свій «реєстрик», наводить назви литовських маєтків свого прадіда, хоча, очевидно, і не знає, де саме вони знаходилися і наскільки великими були. Серед земель, наданих Івану Тимофійовичу (названого в одному місці Томиловичем), згадує двірець Гойжаву (Гойжево), двір Єсвойни та три «пустовщини» у Віленському повіті²⁰. Згідно з «реєстриком», дружиною Івана Юрлова була Ганна, що, як і чоловік, судиться з господарським боярином Юрієм Наркевичем про землі й шкоди під час наїздів²¹. Не можна не відзначити, як щоразу ретельно Єрлич виписує посилення на книги Литовської Метрики, зазначаючи насамкінець, що його нащадки можуть продовжити пошуки відомостей про своїх пращурів (і, додаймо від себе, про їх маєтки) також і в інших книгах²².

Об'єм інформації про Івана Юрлова яскраво контрастує з даними про діда й батька Йоахіма. Продовжуючи свою розповідь, автор «Літописця» зазначає: «który to pradziad mój pan Iwon, mając syna przy sobie na imie Wasilia, dziada mego, oddał go w młodym wieku będącego dla cwiczenia książęciu Konstantemu Ostroskiemu, wielkiemu hetmanowi litewskiemu, który doszedłszy lat, za przeżeniem Bożym i błogosławieństwem Onego, spowinowacił się z

domem zacnym ich mościów panów Butowiczów, pojął za żonę córkę Dimitra Butowicza, na imie Hanne, i skoro w małżeński stan wstąpił»²³. Ганна народила Василеві двох синів – Лукаша та Олізара, Йоахімового батька. Про Лукаша Єрлич майже нічого не знає, окрім того, що він «zostawił po sobie córkę jednę, którą po śmierci ojcowskiej zamaż wydano za pana Toporowskiego, która potomki spłodziwszy umiera»²⁴. Таким чином, Йоахім не знає чи не вважає за потрібне хоча б назвати ім'я своєї двоюрідної сестри, не кажучи вже про те, що він жодним словом не обмовився про соціальний статус та кар'єру дядька Лукаша.

З біографії свого батька Йоахім Єрлич вибрав лише один важливий для нього сюжет, який в «Літописці» змальовує двічі²⁵. Йдеться про участь Олізара Васильовича в московських війнах Речі Посполитої: батько автора хронічки «w młodych leciech (в іншому місці «doszedłszy lat»²⁶), nie chcąc sadzić kur w domu, ale służąc żołnierską, był z królem jego mością Stefanem Batorym w Moskwie przez wszystkie ekspedycje, który pod carem moskiewskim Połock miasto wziął; tam że pod Łukami i Wielkim Nowogrodem byli, napotem się król jego mość z carem pojednał; a to się działo pod rokiem 1579»²⁷. Після своєї військової кар'єри, за «Літописцем», Олізар Єрлич породичався з домом Боровицьких, взявши собі за дружину сестру Ждана, луцького войськового, – Томилу, «która lat kilkanaście z nim mieszkając, bezpotomnie z świata schodzi. Napotem drugą pojmuje, u pana Hrehorego Sosnickiego córkę na imie Katarzynę, s którą spłodził synów siedmiu, a córek dziewięć, gdzie pierwszy syn na imie Iwan i córka pierwsza umierają»²⁸. Третьою дитиною в родині Олізара та Катерини був Йоахім, автор нашого «Літописця».

¹⁹ Южнорусские летописи. – С. 111. У першому виданні «Літописця» К. В. Вуйціцький називає прадіда Й. Єрлича в одному місці Юртовим, а в іншому – Юрловим. Його помилка при копіюванні потім була перенесена С. Урським до свого гербівника так, що в шостому та чотирнадцятому томах натрапляємо на цілком відмінні статті про Івана Юртова та Івана Юрлова, див.: Uruski S., Kosiński A., Włodarski A. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1909. – Т. VI. – S. 125; Warszawa, 1917. – Т. XIV. – S. 83 (далі в тексті скорочення: Uruski S. Rodzina).

²⁰ Южнорусские летописи. – С. 111.

²¹ Там само.

²² Там само. – С. 112.

²³ Там само.

²⁴ Там само. – С. 116.

²⁵ Там само. – С. 60, 116.

²⁶ Там само. – С. 116.

²⁷ Там само. – С. 61.

²⁸ Там само. – С. 116.

Що ще знаємо про батьків Єрлича? На сторінках «Літописця» натрапляємо на записи про їхню смерть. Олізар Єрлич помер у Страсну п'ятницю 18 травня 1621 р., а його тіло було поховане в Городиській церкві недалеко від Заслава, в маєтності Адама Хом'яка²⁹. Мати Йоахіма прожила після цієї події 32 роки, так і померши вдовою в селі Серники, що належало кн. Четвертинському, 9 травня 1653 р. Через два дні, в середу 11 травня, Йоахім та його брати Михайло й Олександр поховали матір в місцевій церкві³⁰. Довге життя вдови після смерті чоловіка не було проілюстроване в «Літописці» жодною згадкою.

Розповідь про рід Єрличів, представники якого були дуже поверхово згадані в нашій хроніці, можна було б на цьому завершити, якби не ряд вставок, зроблених її автором у різних місцях «Літописця». Йдеться ще про кількох осіб, яких Йоахім знав, але чомусь не назвав у загальній генеалогії свого дому. І якщо Матвія Єрлича в щоденникових записах прямо називає своїм стриєм (дядьком), то про Григорія Єрлича і ще якусь Єрличівну, яка вийшла заміж за п. Радогоського, нічого певного нам не повідомляє³¹.

* * *

Для того, аби «вдихнути життя» в неповні схематичні відомості Єрлича про свій рід, скористаємося спочатку його порадою і пошукаємо додаткові дані про родоначальника дому в «метриках». Немає сумніву, цією загальною назвою автор «Літописця» позначає книги Литовської Метрики, що складають архів канцелярії Великого князівства Литовського. Виявлені нами

записи підтверджують та розширюють вже наведені Єрличем дані про Івана Тимофійовича Пліща Юрлова. Найдавніші відомості про цю історичну особу відносяться до 1516 р., коли великий князь литовський Сигізмунд підтверджує ясвойненському державцеві Плещееву своє попереднє надання 60 людей та 6 селищ в Дорсуніському повіті³². 13 травня 1520 р. він же підтверджує на прохання господарського дворянина Івана Тимофійовича Плещеева Юрлова його права на вічне володіння Янівським дворцем у Швинтинках (купівля в Гельжбети Остиковичевої), Гордівським подвір'ям в м. Гродні (надання старости Юрія Радзивила) та городищем з землею в Дорсунішках (присудження троцького воєводи Ольбрахта Гаштовта)³³.

2 грудня 1522 р. Сигізмунд I надає Юрлову на його прохання два «Жданівських» дворці у Вількейському повіті, що в Жмуді, «котории перъвеи сего дали есмо двораномъ нашымъ кн[я]зю Федору а кн[я]зю Михалу Юревичомъ Бабича на имя Гоижова а Поневяжы и тежъ тых людей н[а]ших Вилкеиского повета, што есмо имъ к тымъ дворцомъ прыдали, трыдцать и тры службы люди, котории суть тяглыи, а иные путные, и тых земель пустовских, што есмо казали имъ по две земли прыдати къ тымъ дворцомъ»³⁴. Через кілька днів, 8 грудня, великий князь підтверджує Плещееву цю данину, а також надає йому, його дружині та нащадкам «на вічність» «двадцат и одну землю пустовських, чотыры путных, а семнадцат куничьных» в Ясвойненській волості³⁵, 4 пустовщини в Дорсунському повіті³⁶ та дім у Вільно³⁷.

Наступний блок листів, отриманих Іваном Тимофійовичем від господаря, да-

²⁹ Там само. – С. 74.

³⁰ Там само. – С. 168.

³¹ Там само. – С. 74, 119.

³² Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Xięstwie Litewskim w XV i XVI wieku. – Warszawa, 1887. – S. 114.

³³ Lietuvos Metrika (далі в тексті скорочення: LM). – Vilnius, 1997. – Кн. 10 (книга записів). – Р. 72.

³⁴ LM. – Vilnius, 2001. – Кн. 12 (книга записів). – Р. 173.

³⁵ Як видно з тексту документу, цими маєтками в Ясвойнській волості Плещеев вже володів за якимось ранішим привілеєм Сигізмунда I; див.: там само. – С. 177.

³⁶ Пустовщини в Дорсунському повіті були раніше надані Івану Тимофійовичу віленським воєводою О. Гаштовтом «до волі господарської»; див.: там само. – С. 177–178.

³⁷ Гридинський дім, що знаходився на Татарській вулиці і раніше був записаний міщанином Андрієм Мархачем по своїй смерті на Віленський монастир св. Трійці, згодом відібрано в обителі через те, що транзакція відбулася без дозволу великого князя. Очевидно, Плещеев володів двором ще до 1525 р. У зміщеному наприкінці документа переліку свідків знову натрапляємо на імена К. Острозького та О. Гаштовта; там само. – С. 178.

тується початком літа 1525 р. 14 червня цього ж року господарському дворянинові Плещееву на його ж прохання обіцяно тримання двору Ясвойна по смерті кн. Михайла Осовицького³⁸. Як видно з документа, попереднє тримання Юрловим цієї волості скінчилося коли Сигізмунд I передав її жмудському біскупу Миколаю. Тоді ж Плещеев отримав обіцянку надання взамін іншого володіння. Але після смерті біскупа Ясвойну було передано князю Осовицькому, а Юрлов тим часом так і не дочекався від господаря заміни. Отже, зазначений привілей задовільняв вимоги нашого героя.

18 червня 1525 р. великий князь надає Плещееву чотири корчми в його маєтках, дозволяючи в них шинкувати мед та пиво без сплати капщизни (митного збору за право продажу напоїв) до волі господарської³⁹.

У вересні 1526 р. Івану Тимофійовичу видано чергові господарські привілеї. Першим з них була підтверджена купівля ще одного дому в столиці Великого князівства Литовського, а також дозволено тримати зазначені вище чотири корчми вже вічним правом⁴⁰. Другий привілей нарешті затверджує Плещеева державцею Ясвойненського маєтку⁴¹. Причиною такої швидкої передачі згаданої держави Івану Юрлову стала не смерть князя Михайла Осовицького, а передача останньому Микулинської волості і всіх земель кн. Богдана Путивльського, повернутих до складу Великого князівства Литовського. У питанні про надання маєтку Плещееву зіграли свою роль як прохання королеви Бони й Панів-Рад, так і попередні

заслуги господарського дворянина. У привілеї великий князь Сигізмунд зазначає, що передає йому Ясвойненську державу «пам'ятаючи на ег[о] вернии а пильнии послуги, иж он намъ, пану своему, заслужоваль, якъ ч[а]су битвы великое под Оршою з великимъ кн[я]земъ московскимъ и в ынших битвах и послугах»⁴². Щоправда, родоначальнику Єрличів недовго довелося бути державцею, оскільки через миттеву реакцію Осовицького вже 10 листопада того ж року попереднє надання було скасоване⁴³.

Остання згадка про І. Плещеева відноситься до травня 1528 р., коли, згідно з сеймовою ухвалою, він мав виставити зі своїх земель на «земську оборону» 18 вершників⁴⁴. Відомо, що кількість озброєних воїнів у пописі війська визначалася відповідно до майнового стану конкретного землевласника. Використовуючи підрахунки В. Менжинського⁴⁵, встановлюємо, що Плещеев володів 144 селянськими службами, 432 димами, у яких мешкало 2200–2600 підданих. Порівнюючи ці цифри з показниками інших родів, прийдемо до висновку, що Іван Юрлов належав до прошарку землевласників середньої руки. Окремо занотуємо, що володіння І. Плещеева мали значно перебільшувати маєткові господарства основного загалу волинської шляхти, імена якої наведено в пописі 1528 р.

Родоначальник Єрличів помер до 1532 року, коли його вдова Ганна з дітьми продає третю частину одного з віленських дворів князю Богдану Дмитровичу Глушонці (Огінському)⁴⁶.

³⁸ LM. – Кн. 12 (книга записів). – Р. 388.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Нове придбання І. Плещеева межувало з домами земського підскарб'я, господарського маршалка та писаря Богуша Боговитиновича та Катерини Лодянської і лежало на вулиці, яка йшла до бернардинського костелу. Попередньою власницею цього дому була Ядвига Немирівна, див.: там само. – С. 470: підтвердний привілей видано у Варшаві, 15.09.1526 р.

⁴¹ Малиновский И. Сборник материалов, относящихся к истории Панов Рады Великого княжества Литовского. – Томск, 1901. – Т. I. – С. 13–14. – № XII; LM. – Кн. 12 (книга записів). – Р. 468: привілей видано у Варшаві, 22.09.1526 р.

⁴² LM. – Кн. 12 (книга записів). – Р. 468.

⁴³ Там само. – Р. 476–477: головним аргументом повернення Ясвойни кн. М.І. Осовицькому був текст привілею, виданого йому на цей маєток. Привілей передбачав тримання згаданої держави до того часу, «поки быхмо отчизну его от неприятеля нашего московского очистили, а не очистивъши отчизны его, не мели есмо с того двора нашего его рушати» (Р. 476). Окрім того, Микулинська «волостка», за свідченнями самого Осовицького, була зовсім крихітна, а маєтки князя Путивльського в Київському повіті були випустошені татарами (Там само).

⁴⁴ Русская историческая библиотека. – Петроград, 1915. – Т. XXXIII. – С. 13.

⁴⁵ Менжинский В.С. Структура феодального землевладения в Великом княжестве Литовском // История СССР. – 1987. – № 3. – С. 164–178.

⁴⁶ LM. – Vilnius, 2001. – Кн. 230 (книга судових справ). – Р. 67.

Перед тим, як завершити огляд записів у книгах Литовської Метрики, відзначимо, що інформація про деякі (далеко не всі) з цих привілеїв потрапила на сторінки «реєстрику» Йоахіма Єрлича⁴⁷. Разом з тим, поки що нам не вдалося віднайти цілий ряд документів, які стосуються судової справи подружжя Юрлових з «волинським» (очевидно, віленським)⁴⁸ боярином Юрієм Нарковичем, які назвав нам автор «Літописця»⁴⁹.

Тепер перейдемо до іншого питання, а саме спробуємо прояснити походження Івана Тимофійовича. Цілком очевидно, що його прізвище сформувалося від імен пращурів Плещей (Пліща) та Юрла. Складені іменні конструкції, в яких поєднувалися власне ім'я, імена батька та діда й родові прізвища, для початку XVI ст. не були рідкістю⁵⁰. Разом з тим, ми не знайдемо в історичних джерелах (насамперед, в Литовській Метриці) другої половини XV – початку XVI ст. жодної згадки про осіб на ім'я Плещей та Юрла. Наші пошуки на цьому можна було би завершувати, якби до рук не потрапив цікавий реєстр, вписаний до однієї з книг Литовської Метрики. Мається на увазі складений в травні 1519 р. «реєстръ и имена всех вязъней московских, где которьи, в которомъ замьку сядять по Великому кн[я]зьству Литовскому»⁵¹. У цьому списку, між іншим, натрапляємо на осіб, ув'язнених у Троцькому замку, які потрапили до полону після «Великої битви» (мається на увазі, очевидно, битва під Оршею 1514 р.) «и што перед тымъ на Бобьре и на Малявицы поиманы», серед яких наз-

вано Данила Андрієва сина Плещеева, Бориса Іванова сина Плещеева та Григорія Андрієва сина Плещеева Собаки⁵². Хоча Івана Юрлова не названо серед цих московських в'язнів, незважаючи також і на наші дані про його участь в Оршанській битві на боці литовсько-польського війська, спробуємо пошукати рідню Плещеева по той бік кордону, в Московській державі.

Нашим путівником в цих пошуках слугуватиме класична праця відомого історика Олександра Зіміна «Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV – первой трети XVI в.»⁵³. У другій частині цієї монографії («Нетитулованная знать в думе») окрема увага приділена найдавнішим боярським не князівським родам, і саме тут в ряду інших знатних фамілій (Протасьєвичі, Ратшичі, Кобіліни та Сабурови) названо Плещеевих. Більше того, дослідження О. Зіміна привідкриває невідомі нам сторінки біографії родоначальника Єрличів.

Рід Плещеевих (див. схему 1) виводив своє походження від сина чернігівського боярина Федора Акинфієвича Бяконта⁵⁴, який переселився до Москви близько 1300 р. і потрапив до найближчого оточення великого князя Симеона Гордого⁵⁵. Один з синів Бяконта – Алферій (в чернецтві Олексій) – став митрополитом всієї Русі й згодом був канонізований [1293–12.02.1378]. Наймолодшим з п'яти синів Федора Бяконта був Олександр Плещей, якому дісталася більша частина батьківщини⁵⁶. Михайло Борисович Плещеев, правнук Олександра, нале-

47 Южнорусские летописи. – С. 111–112.

48 LM. – Кн. 230 (книга судових справ). – Р. 9: віленські бояри Наркевичі.

49 Там само. – 112.

50 Для прикладу назвемо тут ряд подібних імен: жмудський староста Станіслав Станіславович Яновича Кезгайло, маршалок земський Матей Войцехович Яновича Ключко, смоленський окольничий Борис Семенович Олександровича та ін.

51 LM. – Vilnius, 1997. – Кн. 11 (книга записів). – Р. 87–92.

52 Там само. – С. 87–88.

53 Зимин А.А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV – первой трети XVI в. – М., 1988.

54 Олена Русина ставить під сумнів «чернігівське коріння» Плещеевих, що базується на неоднозначному твердженні автора «Життя Олексія митрополита» про походження роду «от славных и нарочитых бояр литовских», див.: Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 141.

55 Зимин А.А. Формирование боярской аристократии... – С. 195; Долгоруков П. Российская родословная книга. – СПб., 1857. – Ч. IV. – С. 171.

56 Веселовский С. Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси. – М.-Л., 1947. – Т. I. – С. 40–43: історик окремо зупиняється на давній традиції залишати молодшому синові батьківський дім та надавати йому кращій жереб при поділі спадку; цій традиції мали завдячувати своїм піднесенням, крім Плещеевих, такі роди, як Заболотські, Захар'їни, Шереметєви, Кошки та ін.

Схема 1. Рід Івана Тимофійовича Плещеева Юрлова

I	Федір Акинфієвич Бяконт † п. 1300 ∞ NN				
II	Олександр (Плещей) ∞ NN				
III	Данило Плещеев ∞ NN				
IV	Борис Плещеев ∞ NN				
V	Михайло (Мисаїл) Плещеев † 1447–1485 ∞ NN				
VI	Тимофій (Юрло) Плещеев † п. 1469 ∞ NN				
VII	Юрій Плещеев † 1502	Дмитро Плещеев † 1502	Іван Большой Плещеев Юрлов † 1528–1532 ∞ Ганна N † п. 1546	Василь Плещеев † п. 1508	Іван Меньшой Плещеев Кудреватий † п. 1525
VIII	<i>Єрличі</i>				

жав до активних прибічників князя Василя II і свого часу допоміг йому повернути великокнязівський стіл, забезпечивши собі таким чином міцні позиції при дворі⁵⁷. Наприкінці свого життя Михайло приймає постриг і вже як чернець Мисаїл надає певні землі Троїце-Сергієвому монастирю (1460–1470-ті рр.)⁵⁸.

Другим з семи синів Михайла був Тимофій (Юрло) Плещеев, перші згадки про

якого датуються 50-ми рр. XV ст. (спочатку його ім'я назване серед великокнязівських послухів, а згодом серед даних)⁵⁹. Тимофій Плещеев брав участь у невдалому поході московського війська на Казань 1469 р. і в битві коло Усть-Ками потрапив у полон. Вірогідно, у 70–80-х рр. XV ст. обіймав уряд окольничого⁶⁰. Відомо про тримання Юрлом деяких володінь у Бежецькому, Дмитрівському та Верейському повітах⁶¹.

⁵⁷ Зимин А.А. Формирование боярской аристократии... – С. 195.

⁵⁸ Там само. – С. 195, 212.

⁵⁹ Там само. – С. 196–197.

⁶⁰ Там само. – С. 197.

⁶¹ Акты Русского государства. – М., 1975. – С. 62; Зимин А.А. Формирование боярской аристократии... – С. 197.

У 1495 р. вперше натрапляємо в історичних джерелах на ім'я старшого з синів Тимофія Плещеєва [† 1504]⁶² – вже відомого нам Івана Юрлова, родоначальника Єрличів⁶³, який за поки що нез'ясованих обставин втік до Литви десь перед 1516 р.⁶⁴ Його братами були Василь, Юрій, Дмитро та Іван Меншой Кудреватий Плещеєви, жоден з яких не залишив нащадків⁶⁵. Двоє з молодших синів Тимофія – Василь та Юрій загинули під Смоленськом у 1502 р. Найкращими виглядали кар'єрні перспективи Дмитра Тимофійовича Юрлова, який вже у 1508 р. згаданий як воєвода князя Семена Калужького. Але невдовзі він був пострижений у ченці Кирилівського монастиря, і, як припускає О. Зімін, це могло трапитися саме у зв'язку зі втечею до Литви його старшого брата Івана⁶⁶. Таким чином, гілка роду Плещеєвих, до якої належав Іван Юрлов, згасла ще в першій половині XVI ст.

Коли ж відбулася втеча Плещеєва? Точно встановити рік нам поки що не вдалося. З наявних джерел випливає, що це мало статися між 1495 та 1516 роками, за деякими даними бл. 1510–1511 рр.⁶⁷ На нашу думку, втеча Івана Тимофійовича трапилася значно раніше, за правління в Литві Олександра Ягеллончика, тобто до 1506 р. На таке твердження нашої роботи нас запис в «Літописці» Й. Єрлича про свого прадіда як «dworzanina wielkiego hospodara króla Aleksandra, który zawsze obecnie przy boku

pana swego ustawicznie mieszkał»⁶⁸. Великим князем литовським Олександр став у 1492, а з 1501 р. і до смерті в серпні 1506 р. поєднував титули великого князя і польського короля. Є кілька версій про те, коли саме Іван Юрлов опинився в сусідній державі, але за браком додаткових джерел поки що ми не можемо зупинитись на жодній з них.

Про Ганну, дружину Івана Плещеєва Юрлова, знаємо дуже небагато. В жодному з відомих нам документів не зазначено її прізвища й по-батькові. Після смерті чоловіка вдова вдруге виходить заміж за Мартина Підсудковського й згадується в документах ще 1546 р.⁶⁹

* * *

Здавалося б, найскладніша частина роботи виконана; тепер ми знаємо, що родоначальник Єрличів належав до давнього боярського роду, очевидно напочатку XVI ст. втік з Москви і опинився при дворі великого князя Олександра Ягеллончика, брав участь в Оршанській битві 1514 р. й, безперечно, добре знав князя Костянтина Острозького, великого гетьмана, віленського каштеляна і троцького воєводу. Якщо вірити авторові «Літописця» (не довіряти якому, здається, немає підстав), десь між 1507 та 1530 рр. Іван Юрлов передає свого сина Василя на виховання Острозькому, який згодом забирає хлопця до себе на Волинь. Можна припустити, що звичне московське по-

⁶² Долгоруков П. Российская родословная книга. – Ч. IV. – С. 173.

⁶³ Найближче до ототожнення родоначальника Єрличів з представником знатного боярського роду Плещеєвих були О. Зімін та О. Русина. Перший з них знав про втечу Івана Тимофійовича до Литви й надання йому Олександром у 1516 р. маєтків у Жмуді, але ніколи не читав «Літописця» Єрлича. Друга дослідниця є автором як монографії, в якій побіжно згадується рід Плещеєвих, так і невеликої статті про Йоахіма Єрлича, див.: Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998; її ж. Єрлич Йоахим // Малий словник історії України. – К., 1997. – С. 148.

⁶⁴ Зимин А.А. Формирование боярской аристократии... – С. 197.

⁶⁵ Долгоруков П. Российская родословная книга. – Ч. IV. – С. 174.

⁶⁶ Зимин А.А. Формирование боярской аристократии... – С. 197. Втеча Івана Тимофійовича до Великого князівства Литовського, яке знаходилося в стані напружених стосунків з Московською державою (війни 1500–1503, 1507–1508, 1512–1522 рр.), вплинула на кар'єрне сходження й інших родичів Юрлова, зокрема, його двоюрідного брата Михайла Андрійовича Плещеєва (Там само. – С. 200).

⁶⁷ Зимин А.А. Формирование боярской аристократии... – С. 200.

⁶⁸ Южнорусские летописи. – С. 111.

⁶⁹ Boniecki A. Poczet rodów... – S. 114. В одній з книг Литовської Метрики вдову Івана Юрлова, можливо помилково, названо не Ганною Мартиною (дружиною Підсудковського), а Ганною Мартинівною (його дочкою), див.: LM. – Кп. 230 (книга судових справ). – Р. 67. Якийсь пан Підсудковський («Подсентковський») неодноразово згадується в Литовській Метриці впродовж 1558–1562 рр., див.: LM. – Vilnius, 1996. – Кп. 564 (книга публічних справ). – Р. 28, 32, 43, 50, 99. Каспер Несецький вміщає оповідь про Подсентковських (Podseńkowski) герба Тшаска в Равському воєводстві (XVII–XVIII ст.), див.: Niesiecki K. Korona Polska. – Lwów, 1740. – Т. III. – S. 629.

батькові «Юрлов» (Юрло–Юрлов) набуває тут нового звучання і врешті трансформується до типу «Єрлич» (Єрля–Єрлич).

Таким чином, усе збігається і варто було б тепер перейти до біографії Василя Єрлича. Саме тут зіштовхуємося із серйозними проблемами. Найголовніша з них полягає у тому, що джерела не фіксують даних про Іванового сина Василя. Як свідчать матеріали Адама Бонєцького, почерпнуті з неопрацьованих нами книг Литовської Метрики, подружжя Юрлових мало трьох дітей, і при тому, лише дочок Ганну, Барбару та Катерину (незаміжні ще в 1532 р.)⁷⁰. Опікуни родини Івана Юрлова, який помер наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XVI ст., підшукали його донькам чудові партії.

Старшою з сестер була Ганна, дружина господарського скарбного Микити Андрійовича (зг. 1536–1541 рр.), яка отримала в посаг 400 коп литовських грошів, а після смерті чоловіка вдруге вийшла заміж за сина великокнязівського кухмістра Юрія Юрійовича Єдку (Йодку)⁷¹. Востаннє ім'я Ганни Іванівни фігурує в джерелах у 1546 р., хоча після цього вона прожила, очевидно, ще досить довго⁷². У шлюбі з другим чоловіком Юрлівна народила дочку Ганну.

Її сестра Барбара (Варвара) Іванівна між 1532 та 1540 рр. вийшла заміж за князя Юрія Боровського, вількейського намісника Олександра Ходкевича (берестейського старости)⁷³. У 1547 р. її чоловік обіймає уряд маршалка вже при дворі віленського воєводи та великого литовського канцлера Яна Глібовича, а 1563 року він згаданий як коршевський тивун⁷⁴. В ході Люблінського

унійного сейму 90-літній князь отримав свій останній уряд, ставши литовським кухмістром (18.01.1569)⁷⁵. У 1540-х рр. подружжя Боровських успішно змагається з найближчими родичами за спадок Івана Плещеєва⁷⁶. В цих суперечках сторонами з протилежного боку виступають мати Барбари та її ж рідна сестра Катерина. Дітьми Барбари та Юрія, згідно з Ю. Вольфом, були Лев, Михайло та Щенсна Боровські⁷⁷.

Наймолодша з сестер, Катерина Юрлівна, була віддана заміж за князя Матвія Богдановича Огінського, майбутнього справцю Ковенського староства (зг. 1557–1558) та віленського тивуна (зг. 1560)⁷⁸. У 1546 р. разом з чоловіком та сестрою Барбарою вона позиває матір Ганну Підсудковську, що привласнила все майно їх батька, за невиділення їм належного посагу⁷⁹. Матвій Огінський помер у 1564 р., а його вдова невдовзі вдруге виходить за господарського ловчого (1567–1574), з 1572 р. смоленського воєводу Григорія Богдановича Воловича [† 1577], рідного брата майбутнього литовського канцлера Остафія Воловича. Катерина Юрлівна пережила й другого свого чоловіка; остання згадка про неї датується 1595 р.⁸⁰. У шлюбі з Матвієм Огінським вона народила двох синів та чотирьох дочок⁸¹.

Наявні джерела свідчать про те, що дружина й дочки Івана Юрлова успадкували *всі його володіння*. З огляду на це дивною виглядає відсутність будь-яких згадок в документах про Іванового сина Василя, здавалося б головного претендента на батьківські землі⁸². Парадокс, але цієї генеало-

⁷⁰ LM. – Кн. 230 (книга судових справ). – Р. 67.

⁷¹ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. – Менск, 2000. – Книга запісаў 28. – С. 67–68; Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – S. 293; Boniecki A. Poczet rodów... – S. 114–115; Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 182 (далі в тексті скорочення: UrzWKL).

⁷² Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – Warszawa, 1895. – S. 293.

⁷³ Boniecki A. Poczet rodów... – S. 114; Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – Warszawa, 1895. – S. 10; LM. – Vilnius, 1995. – Кн. 225 (книга судових справ). – Р. 229.

⁷⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – Warszawa, 1895. – S. 10.

⁷⁵ Там само. – С. 688; UrzWKL. – S. 63.

⁷⁶ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 10; LM. – Кн. 230 (книга судових справ). – Р. 67.

⁷⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 10–11.

⁷⁸ Там само. – S. 293; Boniecki A. Poczet rodów... – S. 115.

⁷⁹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 293.

⁸⁰ Uruski S. Rodzina. – T. VI. – S. 125; Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 293.

⁸¹ Катерина Юрлівна не була матір'ю дітей свого другого чоловіка; їх народила перша дружина Григорія Воловича.

⁸² У своїому гербівнику С. Уруський згадує про якихось Пліщів, обивателів Слонимського повіту в XVII ст. Можливо, вони були нащадками названих вище московських в'язнів, яких так і не викупили з полону, див.: Uruski S. Rodzina. – T. XIV. – S. 83.

гічної загадки до сих пір ніхто з відомих нам дослідників не помітив⁸³.

З усіх імовірних версій пояснення такої неузгодженості, найвірогіднішими є дві: або Іван Юрлов виділив та передав синові певну частку власних земель ще до основного поділу між усіма спадкоємцями, або ми маємо справу з вигаданою родовою легендою, а відтак Плещеев немає ніякого родинного зв'язку з Єрличами.

Якщо з приводу другої версії можемо дискутувати, то перша одразу наштовхується на ряд вагомих заперечень. Головними аргументами проти неї є низький (порівняно з батьківським) соціальний та майновий статус Василя Єрлича та відсутність свідчень про посідання Плещеевим маєтків на руських (українських) землях Великого князівства Литовського, з якими було пов'язане життя його сина. Ще раз нагадаємо, що всі відомі нам володіння Івана Тимофійовича дісталися дружині й дочкам, а у маєткових суперечках між ними жодного разу не згадано про інших прямих нащадків Юрлова.

Перейдемо до другої версії й припустимо, що Єрличі справді стали творцями родової легенди. В такому разі фальсифікація власного походження переслідувала цілком конкретні цілі.

Перша з них – це потреба виділити свій рід з-поміж загалу шляхетських фамілій, возвеличити його, виводячи коріння від «славних и нарочитых» героїв минулого. Вдало скомпонована генеалогічна легенда не тільки втішала самолюбство представників роду, вона слугувала підґрунтям для зазіхань на політичне лідерство членів фамілії на певній території⁸⁴. А це, як розуміємо, прерогатива родів великих. Єрличі ніколи не належали до їх числа. Не можна також назвати Івана Плещеева постаттю надзвичайною та героїчною, адже він особливо нічим не відзначився, якщо не брати до уваги втечу з Москви й участь в Оршан-

ській битві (про що, між іншим, автор «Літописця» не знав).

Іншу причину заяви про споріднення з московським біженцем могло бути бажання взяти участь у перерозподілі його спадщини. В разі доведення Василем Єрличем, що його батько – це Іван Юрлов, право на більшу частину жмудських маєтків мало перейти до нього, як до законного нащадка. У цьому випадку нелогічним виглядає той факт, що джерела не згадують про претензії Єрлича на батьківщину.

Нарешті, третю причину фальсифікації можна вбачати в сумнівному або ж явно «плебейському» походженні Єрличів і потребою «прив'язати» себе до певної, бажано не дуже відомої, напівміфічної історичної особи. На поодинокі приклади виникнення такого роду легенд серед середньозаможної й дрібної шляхти Волині, Київщини та Брацлавщини натрапляємо вже наприкінці XVI ст., але основна їх маса формується (чи, принаймні, наочно ілюструється) впродовж першої половини XVII ст.⁸⁵ Не оминула ця хвиля й сотні родів споконвічних ленників (бояр, або зем'ян) князів Острозьких. Не секрет, що багато боярських фамілій, які на службі в представників могутнього роду змогли збагатитися й навіть зробити інвестиції за межами волості, мали вельми сумнівне походження. І якщо під крилом у таких потужних протекторів, як Острозькі, вони могли почуватися більш-менш безпечно впродовж віків, то вже на початку XVII ст., коли князівський рід поступово згасає, а давні слуги відходять від своїх патронів, ситуація починає змінюватися. Саме тоді в судах відбуваються перші гучні процеси про «виведення шляхетства» цілого ряду впливових і заможних родів, що колись служили князівському дому (Чечелі-Новоселецькі, Сметанковичі-Білчинські і т.д.). Чимало інших слуг потрапило у поле зору невтомного шукача «хамів»

⁸³ Маємо підстави стверджувати, що Адам Бонєцький, найавторитетніший з польських генеалогів початку XX ст., не уважно читав «Літописець, або хронічку», що засвідчують його нариси про Єрличів та інші споріднені з ними руські фамілії, див.: Boniecki A. Herbarz Polski. – Warszawa, 1900–1912. – Т. III. – С. 73; Т. IV. – С. 354; Т. IX. – С. 20–21; Т. XV. – С. 342 та ін.

⁸⁴ Приклади творення генеалогічних легенд див.: Соболев Л. Генеалогическая легенда рода князей Острожских // Славяноведение. – № 2. – С. 31–44; Яковенко Н. Топос «з'єднаних народів» у панегіриках князям Острозьким і Заславським (біля витоків української ідентичності) // Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002. – С. 231–269.

⁸⁵ Okolski S. Orbis Polonus. – Cracovia, 1641–1643. – Т. I–III.

В. Н. Трепки, матеріали якого повинні були лягти в основу тисяч судових позовів про привласнення шляхетства (Аньоловичі, Колачковські, Котюжинські й ін.)⁸⁶.

Батько нашого героя, Олізар Єрлич, який на початку XVII ст. полишив службу в Острозьких та, як і багато інших колишніх бояр-зем'ян, почав шукати ліпшої долі на Київщині, теж мав замислитися над питанням про витоки свого роду. Не виключено, що пошук необхідної інформації міг бути спровокований закидом у нешляхетстві. Яким чином Єрлич дійшов висновку про споріднення з Іваном Юрловим? Питання досить складне і відповідь на нього не претендує на точну реконструкцію кроків на шляху до творення легенди. Тим не менше, припустимо, що синодик, або родинна хронічка Єрличів, стверджувала, що Олізар був сином Василя й онуком Івана. Після того, як до рук Олізара певним чином потрапив вже відомий нам «реєстрик з метрик», очевидно, відбулося ототожнення його діда Івана Єрлича з Іваном Юрловим. Можна сперечатися про те, випадково чи не випадково «реєстрик» опинився в зацікавленій сторони; в будь-якому разі помилкове ототожнення могло бути спричинене подібністю імен і прізвищ обох осіб.

Врешті, перед нами постає питання про справжнього засновника роду. Приступаючи до нього, відзначимо, що джерела підтверджують існування історичної особи на ім'я Василь Єрлич, який був рівненським боярином княгині Беати Острозької (про нього див. наступний розділ). По смерті Василя його діти також довгий час тримали вилугу в Рівненській волості.

Придивимося до історії Рівненського маєтку. Ми знаємо, що це володіння дісталось Острозьким після смерті княгині Марії

Звягельської, вдови Семена Васильовича Збараського, яка померла бл. 1517 р.⁸⁷. Її чоловік придбав Рівне з околицями в 1461 р. в Івашка Дичка⁸⁸. Певний час частина Рівненщини належала також і Гольшанським: єдина дочка подружжя Збараських Анастасія вже в 1481 р. була дружиною кн. Семена Юрійовича Гольшанського⁸⁹. Саме того Гольшанського, що був тестем великого литовського гетьмана К. І. Острозького. 2 лютого 1483 р. Семен Юрійович записує дружині 2000 коп грошів на маєтках Барані й Глуську. Факт, на перший погляд, для нас малоцікавий, але тільки на перший погляд. Запис, про який ідеться, зроблено в Рівному, а серед його свідків натрапляємо на імена княжих бояр: «а при том [были]... [з] бояр н[а]шихъ: пан Бут, а пан Тохрин, а пан Єрля [курсив мій – І.Т.], а пан Вшовский, а пан Федко Пашкович»⁹⁰. Логічно напрошується висновок про те, що Єрля, боярин князя Гольшанського, і був тією особою, нащадки якої, рівненські ленники з діда-прадіда, почали писатися Єрличами⁹¹.

II. Рівненські бояри-зем'яни

Наші спростування слів автора «Літописця» про походження Єрличів від Івана Юрлова не стосуються сюжету про передачу прадідом Йоахіма свого сина Василя на службу гетьманові Острозькому. Швидше за все, така подія справді мала місце. На жаль, незначна кількість джерел не дозволяє хоча б у загальних рисах змалювати біографію Василя Єрлича. Вперше і востаннє він згадується в кверендах до незбережених книг Луцького замкового уряду як рівненський боярин княгині Беати Острозької аж у 1557 р.⁹² Перед тим, як зупинитися на цій згадці, пригадаємо основні події,

⁸⁶ Трепка W.N. Liber generationis plebeanorum («Liber Chamorum»). – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1995.

⁸⁷ Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / wyd. przez B. Górczaka. – Lwów, 1890. – Т. III. – С. 166–169 (далі в тексті скорочення: AS): у травні 1518 р. король Сигізмунд I підтверджує право Костянтина Івановича Острозького посідати це й інші володіння на Волині й Литві. Острозький був чоловіком єдиної онуки подружжя Збараських, кнг. Тетяни Гольшанської.

⁸⁸ Stecki T.J. Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki. – Kraków, 1888. – С. 2–3.

⁸⁹ Там само. – С. 3.

⁹⁰ AS. – Lwów, 1887. – Т. I. – С. 82.

⁹¹ Не виключено, що згаданий у цьому переліку бояр кн. Гольшанського пан Бут був родоначальником Бутовичів, визначного роду слуг князів Острозьких. Волинський слід у біографіях кількох поколінь Бутовичів чітко простежується за документами середини – другої половини XVI ст. На «рівненське минуле» дому опосередковано вказує те, що сестра й донька Дмитра Бутовича (перша половина XVI ст.) були видані заміж за рівненських бояр, відповідно, Головинського та Єрлича.

⁹² Archiwum Państwowe w Krakowie. Dział I na Wawelu. – Archiwum Sanguszków (далі в тексті скорочення: APK AS). – Rękopisy, № 13. – К. 14–15.

що відбулися впродовж останніх десятиліть до 1557 р., сучасником яких був В. Єрлич.

Впродовж 1530–1542 рр. між спадкоємцями гетьмана тривав конфлікт, у центрі якого стояло питання про рівний поділ батьківських земель. Лише через 12 років після смерті Костянтина Івановича його молодший син Василь-Костянтин та невістка Беата, вдова Іллі Острозького, змогли за втручання Сигізмунда I остаточно вирішити цю нелегку задачу⁹³. Внаслідок затвердженого королем поділу, Беаті з Костелецьких, матері й опікунці малолітньої доньки князя Іллі, на довгі роки дісталися у тримання величезні маєтки на Волині й у Литві. До настання повноліття Гальшки Іллівни вдова могла контролювати в своїх руках Острозьку, Полонську, Красилівську, Чуднівську, Черняхівську й інші волості; разом з тим, ряд волостей, серед яких і Рівненська, переходили в її «доживотне» (пожиттєве) тримання. Претензії Василя-Костянтина на Рівненщину були остаточно відхилені королем у 1546 р.⁹⁴

Бурхливі події, пов'язані з нападом Дмитра Сангушка на Острозький замок і викраденням ще неповнолітньої княжни Гальшки (вересень 1553 р.) відкрили перспективи для появи нового власника розлогих маєтків. Вбивство в Чехії засудженого на вигнання і смерть Сангушка не позбавило це питання актуальності. Не погоджуючись з вибором короля, який без волі матері обвінчав Гальшку з бжесько-куявським воєводою Лукашем Гуркою, Беата таємно залишає двір і, прихопивши з собою дочку, вирушає до Львова. Впродовж кількох наступних років Львівський домініканський монастир слугує їй резиденцією...⁹⁵

Беата Острозька повинна була вирішувати складні завдання не полишаючи меж

міста. І одним з найважливіших серед них було управління великим маєтковим господарством. Хоча вдова з донькою знаходилися досить далеко від своїх головних волинських володінь, немає сумніву, вони були в курсі всіх основних подій. Для того, щоб вирішити проблему з постачанням до Львова провізії й готівки, аби оперативно реагувати на зазіхання сусідів і обстоювати свої інтереси в судах, з місця тимчасового перебування обох Острозьких до їх маєтків і в зворотньому напрямку мали постійно курсувати слуги Беати.

Хто знає, можливо в жовтні 1557 р. рівненський урядник княгині повідомив володарку і про неприємну пригоду, що спіткала її бояр Єрличів. Ми знаємо, що 15 жовтня цього року до книги Луцького замкового уряду було записано «оповедане бояр велможное кн[я]гини Илиное Острозское кн[я]г[и]ни Бияты Костелецкое на имя Василя, Федора Ерличов на пана Яна Якововича Монтолга и врядника его коблинского на имя Ставского, который з росказаня п[а]на своего пограбил кони их власные въ имени их и иные речи»⁹⁶. Цей коротенький опис втраченої назавжди справи стосується, очевидно, останніх років життя боярина Василя і, разом з тим, виводить на історичну арену нового загадкового героя – Федора Єрлича. Дати точну відповідь на питання про те, ким він доводився Василеві – братом чи сином – непросто. Не може нам допомогти в цьому й автор «Літописця, або хронічки». Ще одна згадка в актових книгах про Федора Ярлича (sic), рівненського боярина тієї ж княгині Беати, позбавлена будь-яких важливих для нас деталей⁹⁷. Той факт, що починаючи з 70-х рр. XVI ст. у

⁹³ Детальніше див.: Соболев Л. Борьба за наследство кн. К. И. Острожского в 40-е гг. XVI века // Острогиана в Україні і Європі. Матеріали міжнародного наукового симпозіуму 29–30 червня 2001 р. – Старокостянтинів, 2001. – С. 33–48.

⁹⁴ Российский государственный архив древних актов (Москва) (далі в тексті скорочення: РГАДА). – Ф. 389, оп. 1, д. 31, л. 58 об. – 59 об. [опрацьовано за мікрофільмом: Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі скорочення: ЦДІАК України). – Ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 31, арк. 58 зв. – 59 зв.].

⁹⁵ У цій статті ми обмежимося лише тими подіями з життя Беати та Гальшки Острозьких, що безпосередньо стосуються нашої теми. Найґрунтовніші біографічні дослідження про обох жінок були написані ще в другій половині XIX ст. польським істориком А. Пшезджецьким, див.: Przewdziecki A. Jagiellonki polskie w XVI w. – Kraków, 1868. – Т. II; 1878. – Т. V.

⁹⁶ APK AS. – Rękopisy, № 13. – К. 15.

⁹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 1, арк. 98–98 зв.: скарга рівненського намісника Беати про напад Івана Городиського на землі княгині, під час якого, між іншим, був вбитий кінь «боярина кн[е]р[и]ни еи м[и]л[о]сти Федорув Я[р]личовь, за которого дей был самъ дал девят копь грошей».

джерелах паралельно виступають діти Василя та Федора дозволяє обережно припустити, що вони були братами.

Крім того, є підстави стверджувати, що у згаданого рівненського боярина Єрлича була сестра. На сторінках «Літописця» Йоахім, онук Василя, нагадує нащадкам про споріднення їх дому з панами Радогоськими: «spowinowacenie też na Wołyniu z domem ich mciów panów Radohoskich Dmitrem i Klimentym, których ojca Jerliczówna zrodziła»⁹⁸. Йдеться, безперечно, про давній волинський дім Сенют-Радогоських, представники якого з початку XVI ст. перебували на службі в Острозьких. Посідаючи родові маєтки в Кременецькому повіті, деякі Сенюти водночас тримали на службі землі в Острозькій волості, тобто були острозькими боярами. Батьком вищезгаданих Дмитра та Климента був Микола Сенюта-Радогоський [† 1602], а їх дідом – Яцько Патрикйович Сенютич (зг. 1546 р.). Невідома на ім'я Єрличівна, якщо вірити нашій хроніці, і була дружиною цього Яцька. Один з синів подружжя – Богдан Радогоський – виступає в документах як острозький боярин у 1540-х рр.⁹⁹, тож народитися він мав десь у перші десятиріччя століття. З цього робимо висновок про те, що мати Богдана і Миколи Сенютичів з'явилася на світ наприкінці XV або ж на самому початку XVI ст., а отже, швидше за все, була сестрою Василя Єрлича¹⁰⁰.

Наші знання про представників роду в першій половині XVI ст. можна було би суттєво розширити, якби збереглися ранні судові книги Луцького замкового уряду та хоча б кілька інвентарів Рівненської волості. Відомо, що впродовж всього XVI ст. це володіння кн. Острозьких чимало разів ставало об'єктом ревізій, але, на жаль, тексту жодної з них не збереглося або, принаймні, поки що не віднайдено.

...Та повернемося до Львівської резиденції Беати й Гальшки Острозьких. Впродовж усього часу перебування у місті Беата не тільки займалася залагодженням фінансових і господарських справ, але й нама-

галася влаштувати сімейне життя своєї доньки. На початку 1559 р. вона завершила переговори про одруження з Гальшкою свого кандидата – князя Семена Слуцького, між іншим, двоюрідного брата Василя-Костянтина Острозького. У березні того ж року Слуцький стає чоловіком княжни Острозької, а відтак і новим претендентом на половину Острозького князівства. Незважаючи на те, що майже одразу після цього, згідно з королівською постановою, Гальшку було повернуто законному чоловіку Л. Гурці, Беата записала практично всі острозькі землі (у тому числі й Рівне) Слуцькому, залишивши за собою право пожиттєвого їх тримання. Після несподіваної смерті останнього в 1560 р. маєтки знову потрапляють до рук попередньої власниці й опікунки, а сама вдова Іллі Острозького повертається на Волинь. Є підстави припускати, що її головною резиденцією на наступні кілька років стає Рівненський замок.

Лукашові Гурці, чоловіку Гальшки Острозької, не вдалося поповнити власні володіння землями дружини. Статус цих земель окреслити непросто: з точки зору права вони повинні були дістатися єдиній дочці князя Іллі Острозького, а після настання повноліття й одруження княжни – перейти в дім її чоловіка. Цього, як ми знаємо, не сталося. Не виключено, що по смерті Слуцького Беата домовилася з Гуркою про пожиттєве тримання зазначених маєтків. Будучи «державцею», княгиня не могла вільно дарувати чи продавати у треті руки нерухому власність. Тому коли 1565 року, невдовзі після свого одруження з набагато молодшим за неї Ольбрахтом Лаським, Беата все ж записала всі добра другому чоловіку, її дії явно суперечили нормам Литовського статуту. Незважаючи на це, Рівненська волость стає власністю майбутнього серадзького воєводи, а Єрличі отримують свого нового патрона. Та, як виявилось, не на довго. П'ять років по тому Ласький опинився по шию в боргах і, шукаючи підтримки короля в своїх планах

⁹⁸ Южнорусские летописи. – С. 119.

⁹⁹ AS. – Lwow, 1890. – Т. IV. – S. 475–476.

¹⁰⁰ Відомо, що тіло Єрличівни разом з тілами її чоловіка та синів було поховане в Радогоській церкві, в родовому маєтку цієї гілки Сенют (суч. с. Мала Радогоща Ізяславського р-ну Хмельницької обл.): ЦДІАК України. – Ф. 22, оп. 1, спр. 13, арк. 396.

посісти молдавський стіл, записав виснажені недбалим господарюванням маєтки королю Сигізмунду Августу.

Королівські комісари прибули на Волинь наприкінці 1570 р. і досить швидко прийняли й описали передані Лаським волості. Інвентар Рівненщини був укладений до 4 січня 1571 р.¹⁰¹ Управління цим маєтком Сигізмунд Август доручив ротмістрові Григорію Войні, який вперше згадується як рівненський староста в червні 1571 р.

З часами урядування в Рівному Г. Войни пов'язані дві згадки в судових книгах про Івана Васильовича Єрлича. 4 червня 1572 р. рівненські королівські зем'яни Іван Єрлич та Іван Покотилович-П'ятигорський фігурують у якості свідків при возному Я. Опарипеському, який був відряджений з Луцького замкового уряду для огляду збитків, завданих в маєтку Василя Суемського підданими луцького й острозького єпископа Іони Борзобагатого-Красенського¹⁰². У липні того ж року рівненський підстароста скаржився в суді на Миська Шашка й Матвія Ярмолинського, слуг Василя-Костянтина Острозького, які вчинили напад на королівські володіння¹⁰³. Під час нападу було побито кількох рівненських зем'ян і слуг Григорія Войни. Серед тих, кому пощастило найменше, опинився Іван Єрлич-Тиненський; побитого й пораненого зем'янина було вивезено з місця злочину й ув'язнено в одному з маєтків князя Острозького.

Цікаво, що у «Літописці» немає жодної згадки про Івана Васильовича. Нагадаємо, згідно з відомостями Йоахіма Єрлича, його дід Василь мав у шлюбі з Ганною Бутовичівною синів Лукаша та Олізара. В одній з частин хронічки Йоахім згадує про дядька Матвія. Чи не були Іван та Матвій дітьми від іншої, невідомої нам, дружини Василя Єрлича?

У другій зі згаданих вище справ Івана Єрлича названо Тиненським. Тинне – це село, що розташовується на південний захід від Рівного¹⁰⁴. Впродовж XVI ст. воно

входило до складу Рівненської волості і Єрличі, вочевидь, тримали його «на службі». Починаючи з 1575 р. натрапляємо в луцьких гродських книгах на імена інших представників роду, які писалися Єрличами-Тиненськими. Ними були нащадки рівненських ленників Василя та Федора – Лукаш, Олізар та Гаврило (див. схему 2).

На той час у Рівненській волості вкотре змінився власник. Навесні 1574 р. київському воєводі Василю-Костянтину Острозькому, що виступав від імені небоги Гальшки, вдалося виграти судовий процес з Ольбрахтом Лаським за маєтки, подаровані йому Беатою з Костельця всупереч правовим нормам. Король Генріх Валуа скасував дію вже згадуваних вище записів 1565 та 1570 рр., але залишав за серадзьким воєводою право на посідання добр Янушполя та Рівного¹⁰⁵. Наступних кільканадцять років Рівненською волостю управляли намісники Ласького та його кредиторів Яна Больмана і Войцеха Стареховського.

Найбільше відомостей з-посеред інших Єрличів-Тиненських маємо про Федорового сина Гаврила, тож з нього і почнемо нашу оповідь.

На південний схід від Тинного, за 25 кілометрів від центру Рівненської волості, лежить село Івачків. На початку XVI ст. воно згадується як власність однієї з гілок потужного родинного клану Єловичів. Породичавшись з ними, частину Івачкова успадкували пани Посники: дочка Занька Єловича Євфимія-Людмила вийшла заміж за Семена Павловича Посника. Родина Семена та Євфимії мала восьмеро дітей. Старшим серед чотирьох синів був, вірогідно, Кмита Посник-Івачківський. Близько 1572 р. він одружився з Раїною Янівною Жуковецькою і забезпечив їй віно на власній частині Івачкова¹⁰⁶. Довго прожити разом подружжю не судилося, оскільки ще до 1576 р. Кмита помер. Бездітна вдова вдруге

¹⁰¹ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 458, арк. 38 зв.

¹⁰² Там само. – Спр. 13, арк. 325–325 зв.

¹⁰³ Там само. – Арк. 400 зв. – 401 зв.

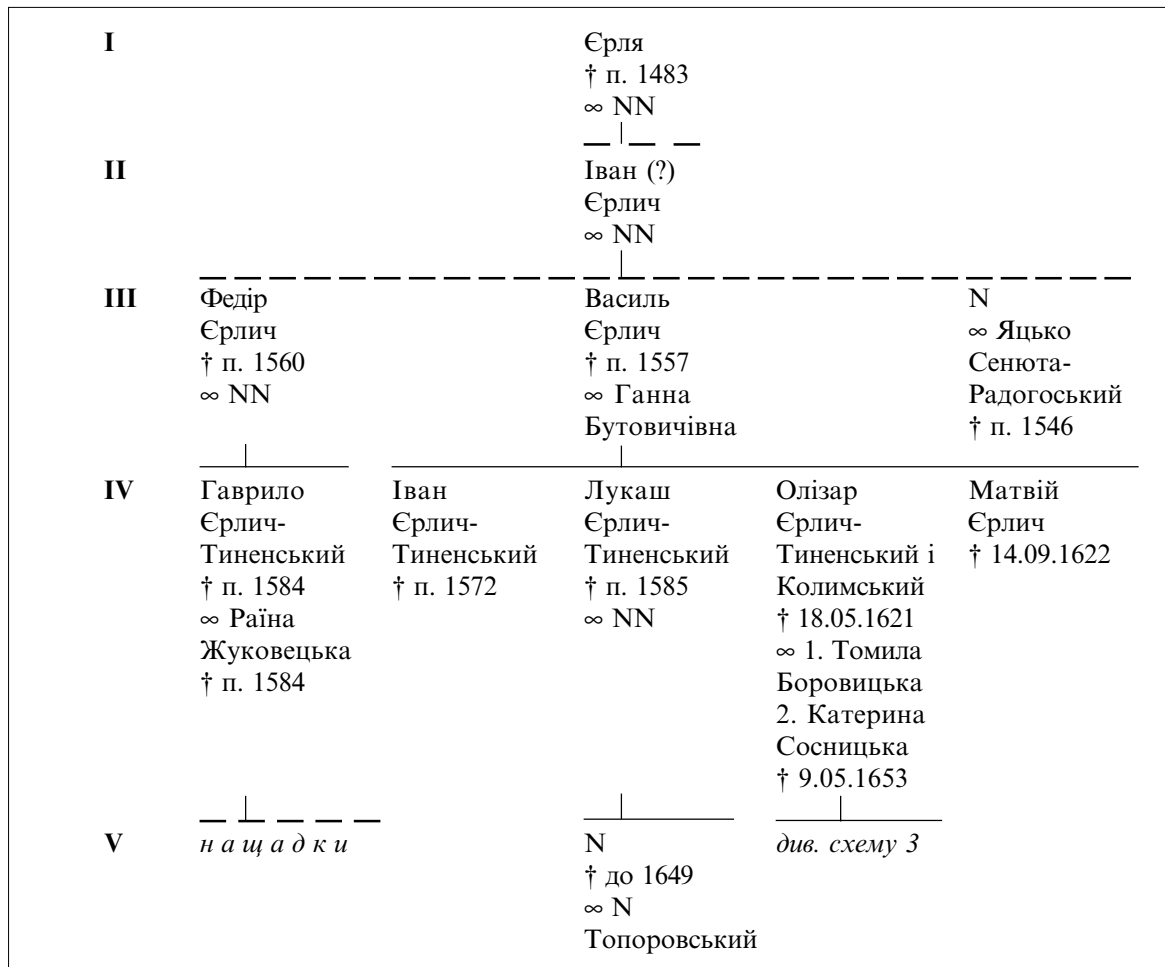
¹⁰⁴ Тепер село Рівненського р-ну Волинської обл.

¹⁰⁵ Детальніше про судовий процес і повернення кн. В.-К. Острозьким половини родових маєтків див.: Тесленко І. Боротьба за Остріг: князь Острозький проти острозького старости // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 3. – С. 99–120.

¹⁰⁶ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 13, арк. 448 зв. – 450.

Схема 2. Нащадки боярина Єрлі

виходить заміж саме за Гаврила Єрлича-Тиненського.

Ми знаємо, що перед смертю Кмита Посник записав Івачків Раїні вже «на вічність», заклавши таким чином підвалини майбутньої ворожнечі дружини зі своїм рідним братом Григорієм. Навесні 1577 р. подробиці конфлікту між луцьким возним Григорієм Посником-Івачківським та Єрличами потрапляють до судових книг. На нічний напад і викрадення Посником їх рухомого майна в Івачкові Єрличі відповідають побиттям і пограбуванням Мартина Ратомського, слуги Григорія¹⁰⁷. Спроба замирення обох сторін в червні того ж року¹⁰⁸ врешті-решт зазнала фіаско, позаяк вже в серпні один з луцьких возних оглядав

землі Івачківського маєтку Посника, привласнені підданими Єрличів¹⁰⁹. Напружені стосунки сусідів змусили одну зі сторін шукати вирішення конфлікту найпростішим шляхом. Влітку 1579 р. Єрличі домовилися з Богданою Єло-Малинською про продаж їй своєї частини Івачкова за 200 коп литовських грошів¹¹⁰. Через кілька днів після укладення цієї домовленості подружжя Гаврила та Раїни скаржилося в суді на Богдану за те, що вона не сплатила всієї суми за маєток у призначений строк¹¹¹. Крок, на який зважилися Єрличі, цілком проблеми не вирішив, адже вони і надалі відчували вороже ставлення до себе з боку Григорія Посника. Востаннє Гаврило Федорович

¹⁰⁷ Там само. – Ф. 25, оп. 1, спр. 17, арк. 258–258 зв., 261, 301–301 зв.

¹⁰⁸ Там само. – Арк. 423.

¹⁰⁹ Там само. – Арк. 535–535 зв.

¹¹⁰ Там само. – Ф. 26, оп. 1, спр. 3, арк. 579–581: трансація укладена між Єрличами та Б. Єло-Малинською, вдовою господарського маршалка, 17.06.1579 р. у Луцьку.

¹¹¹ Там само. – Ф. 25, оп. 1, спр. 19, арк. 629. Угоду не було зірвано, надалі власницею цієї частини Івачкова була пані Малинська.

згадується в серпні 1583 року, коли возний Б. Коптевицький поклав у Івачкові 2 луцькі земські позови по ньому з дружиною у справі за скаргою давнього неприятеля про спадщину небіжчика Кмити Посника¹¹².

Наявні матеріали дозволяють припустити, що протягом всього часу, впродовж якого ім'я Гаврила Єрлича фігурувало в судових суперечках з Григорієм Посником, Тинне посідали його двоюрідні брати Лукаш та Олізар. Не виключено, що Гаврило Федорович втратив чи свідомо покинув свою частину у батьківській державі після того, як Рівненщина вдруге опинилася в руках Ольбрахта Ласького¹¹³.

Лукаш Васильович Єрлич-Тиненський, дядько хроніста, вперше згадується в джерелах навесні 1577 р.; разом з іншим рівненським землянином Богушем Стрількою-Коштовським він грає роль неупередженого свідка у справі за скаргою брата Гаврила проти дій Григорія Посника¹¹⁴. У червні 1585 р. Лукаш виступає одним з уповноважених пп. Сошенських у Кременецькому гродському суді¹¹⁵. Заповіт Скумина Єнича, рід якого здавна служив Острозьким, називає серед чотирьох боржників тяжко хворого шляхтича також і Лукаша Васильовича¹¹⁶.

Зі слів Йоахіма Єрлича ми знаємо, що його дядько залишив по собі лиш одну доньку, яка вийшла заміж за пана Топоровського і, народивши кількох дітей, померла десь у першій половині XVII ст.¹¹⁷ Коротенька інформація, наведена в «Літописці», привертає нашу увагу до князів Заславських, ленниками яких і були Топо-

ровські. Фамілія, з якої походив зять Лукаша, ніколи не належала до служебницької верхівки княжого дому. Вже у XVI ст. представники кількох гілок роду мусили ділити між собою село Топори в Заславській волості, колись надане в тримання їх далекому прашуру. Документи першої половини наступного століття свідчать про надзвичайне розростання роду¹¹⁸ і, водночас, про його незворотнє зубожіння. Саме собою напрошується питання: «А чи не був Лукаш слугою Заславських, принаймні, в якийсь період свого життя?». Пошуки імені Єрлича у списках князівських слуг і зем'ян виявилися на разі безрезультатними. Точної дати смерті Йоахімового дядька встановити поки не вдалося, однак відомо, що він помер до початку Хмельниччини¹¹⁹.

Рідними братами Івана та Лукаша Васильовичів були Олізар та Матвій Єрличі. Перші відомості про Олізара, батька автора хронічки, маємо з 1570-х рр. У справах, вписаних до актових книг, він двічі виступає свідком при возному, в обох випадках під звичним для нас прізвищем – Єрлич-Тиненський¹²⁰. 1579 року, згідно з повідомленнями його сина, Олізар брав участь у поході Стефана Баторія на Полоцьк. Повернувшись зі служби, він одружився з Томилою Боровицькою. Після кільканадцяти років життя у шлюбі подружжя залишилося бездітним¹²¹.

Чи був Олізар Васильович одним з «учасників» в Тинному, чи мав свою частину в родовій державі? Так. У 1597 р. до Луцького гродського суду було позвано князя Яхима Корецького, в маєтку якого

¹¹² Там само. – Спр. 30, арк. 402 зв. – 403: Єрличів позивають Григорій та його небіж Іван Петрович Посники-Івачківські.

¹¹³ У серпні 1579 р. Єрлич виступає в якості свідка при возному Б. Коптевицькому в справі за скаргою пп. Омелянських про кривди, заподієні їм рівненським намісником Сергієм Черкасом, див.: там само. – Спр. 19, арк. 545–545 зв.

¹¹⁴ Там само. – Спр. 17, арк. 311 зв.

¹¹⁵ Там само. – Ф. 21, оп. 1, спр. 24, арк. 50.

¹¹⁶ Там само. – Арк. 87: заповіт укладений 28.04.1585 р. у Медкові; борг Л. Єрлича складав 4 копи лит. гр.

¹¹⁷ Южнорусские летописи. – С. 116.

¹¹⁸ Цілий загін з кільканадцяти Топоровських фіксує реєстр п'ятигорців князів Заславських 1635 року, див.: АРК АС. – Рекопію, № 102. Рід підозрював у плебейському походженні погано обізнаний з руським феноменом «боярства» В.Н. Трєпка. Див.: Liber generationis plebeanorum. – С. 421.

¹¹⁹ Южнорусские летописи. – С. 116.

¹²⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 15, арк. 63 зв. – 64: огляд возним збитків, заподіяних підданими М. Дорогостайського в маєтку дубенського землянина кн. В.-К. Острозького Я. Людицького (1575 р.); Там само. – Спр. 17, арк. 393 зв. – 394: покладання позову по Григорія Посника-Івачківського у справі за скаргою Гаврила Єрлича-Тиненського та його дружини (1577 р.).

¹²¹ Южнорусские летописи. – С. 61.

переховувалася челядь Єрлича з Тинного¹²². Із записів в судових книгах випливає, що тиненські піддані втекли з села в 1595 р., а через два роки, під час самого процесу, їх господар вже не був державцею Тинного, натомість тримав від Василя-Костянтина Острозького інший маєток і за його назвою йменувався Єрlichem-Колимським.

До середини 90-х років XVI ст. Олізар Васильович володів одразу двома державами у різних волостях. Згодом одну з них він втратив; нам відомо, що Тинне, родове гніздо фамілії, перейшло під замкову юрисдикцію¹²³. З 80-х рр. XVI ст. життя Олізара Єрлича і його родини тісно пов'язане з Острожчиною.

III. Єрличі-Колимські. Володіння й родинне коло острозьких зем'ян

Нове володіння Олізара – село Колимлі¹²⁴ – лежало в сусідній Острозькій волості, неподалік від княжої резиденції. У луцьких гродських книгах збереглася згадка про передачу Єрличу цього маєтку та певної кількості підданих в сусідніх замкових селах Кривині, Нетішині і Вельбівному 1 лютого 1593 р.¹²⁵. З інших документів дізнаємося про тримання рівненським боярином с. Колимлів ще в 1587 р.¹²⁶. Швидше за все, з 80-х рр. XVI ст. Олізар Васильович посідав добра у волості на доживотному праві чи «до ласки» Острозького, а десь у січні 1593 р. отримав від князя новий привілей із записом 500 злотих на своїй державі¹²⁷. Це означає, що сам київський

воєвода або його нащадки мали заплатити зазначену суму перш, ніж забрати з рук Єрличів раніше надані землі.

Переїзд Олізара саме до цього маєткового комплексу був не випадковим. Єрлич мав тут близьких родичів і протекторів. Насамперед, ними були вже згадані вище пани Боровицькі. Йоахім Єрлич, розповідаючи про першу дружину свого батька, згадав тільки, що вона доводилася сестрою луцькому військовому Жданові Боровицькому.

Між тим, Боровицькі належали до одного з найдавніших родів острозьких зем'ян. На початку XVI ст., а може і раніше, дім цей розділювався на дві гілки, кожна з яких посідала маєтки в межах Острозької волості. Найвизначнішим представником однієї з них і був Ждан Боровицький. Початок стрімкої кар'єри майбутнього луцького військового припадає на час, коли Острожчина переходить до рук київського воєводи князя Василя-Костянтина (1574). Незабаром після цього син острозького зем'янина, народжений десь між 1540 та 1550 рр., отримує в державу від патрона с. Хорів, а трохи згодом батьківську Боровицю. У 80-х рр. XVI ст. Боровицький стає одним з найближчих слуг Острозького, часто їздить з важливими дорученнями та листами князя, виступає від його імені в судах. Певний час він обіймав уряд остропільського намісника київського воєводи. Одразу після смерті острозького намісника Михайла Павловича (1585 р.) стає його наступником. Луцьким військом Боровицький призначений за королівським привілеєм від 4 квітня 1589 р.¹²⁸. Цей уряд поєднував з острозь-

¹²² Там само. – Спр. 52, арк. 442–443, 727–727 зв.

¹²³ Ковальський Н.П. Источники по социально-экономической истории Украины (XVI – первая половина XVII века). – Днепропетровск, 1982. – С. 73.

¹²⁴ Суч. с. Колом'є Славутського р-ну Хмельницької обл.

¹²⁵ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 45, арк. 1284–1284 зв.: Князь В.-К. Острозький записав «имѣне чю мое Колимль и двѣ службе людей осельных во имѣлю моем Кривинѣ п[а]ну Олизару Ерличу до держанья подал и поступи л, то ест меновите подданые на тых службах мешкающие: Богдан Малашевич, Ѳедор Богдановиц, Ѳедор Лагоди ч Голжови ч, а в Нетѣшине Тишка Мальцевича, Гадка Малина с[ы]на, а у Вельбоине Сенка Логвиновича, Степана Логвиновича, Грижка, Ермака Логвиновича, Ѳена Лемељевича, Грижка Мелжовича, Максима Ходаковича, Тимоша, Тимоша (!) Ходаковича, Семена Мелжова зятя, Ждалца Ходаковича, Ѳстапа Сецена а Наума, брата его». Запис про передачу Олізару цих підданих внесений до актової книги 14.10.1594 р.

¹²⁶ Там само. – Спр. 37, арк. 755–756, 774–774 зв.: справа за скаргою Олізара Єрлича про вбивство в Колимлях одного і поранення іншого свого слуги білокриницькими підданими Криштофа Лабунського, які крім того «викотили» (вивели) з маєтку 3 селянські родини. Під час огляду трупу вбитого слуги Єрлича одним зі свідків при возному був Ян Колимовський, не виключено, рідний брат Олізара.

¹²⁷ Там само. – Спр. 45, арк. 1284.

¹²⁸ РГАДА. – Ф. 389, оп. 1, д. 197, д. 10 об. – 11 [опрацьовано за мікрофільмом: ЦДІАК України. – Ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 197, арк. 10 зв. – 11].

ким старостуванням аж до самої смерті в 1600 р.

Одруження Єрлича з сестрою такої впливової в імперії Острозького людини обіцяло неабияку протекцію в просуванні службовою драбиною. Якщо говорити конкретніше, Олізар Васильович міг бути залучений до двірських справ або, що більш реально, за сприятливих умов отримати дрібний, але прибутковий і важливий уряд при Острозькій замковій канцелярії, якою керував Боровицький.

Через шлюб з Томилою Боровицькою Олізар Єрлич, вихідець з бояр Рівненської волості, породичався з іншими острозькими зем'янськими родами. Його свояками стали Ждан Промчейкович-Хоревський, Григорій Колимський та Григорій Сосницький¹²⁹. Після смерті першої дружини Єрлич не розриває тісних родинних зв'язків з цим колом і одружується з Катериною Сосницькою, дочкою одного зі своїх свояків. «Чужинець» в колі острозьких зем'ян стає своїм. Тепер їх об'єднує кровне споріднення, спільний патрон і єдиний мікрокосмос – закрита для сторонніх територія волості, в якій діють власні закони та правила.

Звернімо увагу на маєток, який дістався Олізару Васильовичу за наданням київського воєводи В.-К. Острозького. Як ми вже знаємо, це село Колимлі, осаджене десь між 1542 та 1574 рр. Одна з перших джерельних згадок про цей населений пункт безпосередньо пов'язана з особою Григорія Колимського, Єрличевого свояка. Досить тривалий час, ще до переїзду Олізара до Острожчини, Григорій тримав згаданий маєток на службі. У квітні 1574 р. від імені Григорія *Аврамовича* Колимського до книги Заславського замкового суду було внесено скаргу на минковецьких¹³⁰ селян про побиття ними його підданих. З неї дізнаємося,

що восьмеро підданих з Колимлів «ходили с куклами до того села... Менковец (!), ... разомъ се отаману оповедали, а отаман им дозволил в селе переночоват, але толко играти им не дозволил»¹³¹. Та потім виникла якась колотнеча, винуватців якої годі й шукати, але як зазвичай пояснювали це в подібних скаргах, минківці «нет ведома для которое причины збунтовалися» і напали на підданих Колимського, побили та поранили їх. Поборовий реєстр Острозької волості 1576 р. включає Колимлі в список тих селищ, які були повністю знищені під час спустошливих татарських нападів на Волинь 1575–1576 рр.¹³² Після цієї руйни маєток заселявся дуже повільно. Наступні поборові реєстри 1583 та 1589 рр. фіксують тут тільки трьох городників¹³³.

Про особу Григорія Колимського маємо небагато відомостей, але вони є досить важливими. Зібравши їх разом, констатуємо, що Григорій тривалий час був острозьким зем'янином; до 1574 р. тримав Колимлі як королівський слуга, а згодом і як слуга київського воєводи Василя-Костянтина. Одружений з сестрою Ждана Боровицького Марією¹³⁴. З вищезгаданої скарги Колимського на минковецьких селян випливає, що його батько звався Аврамком. Особу цю ідентифікувати не складно. Ним був, вочевидь, інший острозький зем'янин Василя-Костянтина Аврамко Скнитський. Його держава, село Скнит¹³⁵, лежала також у східній частині Острозької волості. Загони Орди оминули маєток Аврамка під час серії нападів 70-х рр. XVI ст. Аналіз поборового реєстру 1576 р. свідчить про те, що його володіння, порівняно з іншими, було середнім за розмірами¹³⁶.

У липні 1584 р. в маєтку Аврамка побували слуги і піддані кременецького старости князя Януша Збараського, що роз-

¹²⁹ До цього списку слід додати дім Болбасів-Ростоцьких, з якого походила жінка острозького старости Ж. Боровицького.

¹³⁰ Село Минківці Заславської волості, що належало князям Заславським, тепер знаходиться в Славутському р-ні Хмельницької обл.

¹³¹ АРК АС. – Рękopisy, № 27, к. 474.

¹³² ЦДІАК України. – Ф. 44, оп. 1, спр. 1, арк. 609 зв.

¹³³ Źródła dziejowe. – Warszawa, 1889. – Т. XIX. – S. 81; Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Skarbu Koronnego (далі в тексті скорочення: AGAD. – ASK). – Dział I, № 31, к. 4 v.

¹³⁴ ЦДІАК України. – Ф. 22, оп. 1, спр. 7, арк. 79 зв.: перша згадка про подружжя Колимських у червні 1579 р.

¹³⁵ Очевидно, суч. с. Великий Скнит Славутського р-ну Хмельницької обл.

¹³⁶ В «сільці» Скниті, згідно з реєстром, було п'ятеро підданих, що сплатили побор «с пол дворища роли», троє, які «роли по черти мають», а також четверо городників: ЦДІАК України. – Ф. 44, оп. 1, спр. 1, арк. 608 зв.

шукували тут злодія. Відмова Скнитського допомогти їм призвела до бійки, а локальна війна «острозьких» і «збаразьких» завершилася звитягою перших¹³⁷.

Наші знання про рід Григорія Колимського на цьому вичерпуються. Цілком можливо, що Олізар Єрлич став державцею Колимлів невдовзі після смерті свого свояка, який не мав нащадків чоловічої статі.

У 1603 р. сталася давно очікувана подія, яка призвела до суттєвих перетворень всередині «імперії київського воєводи». Мається на увазі поділ усіх володінь Василя-Костянтина Острозького між його синами: краківським каштеляном Янушем та волинським воєводою Олександром. Грандіозне перекроювання Острозького князівства між братами, відносини яких вже давно були позбавлені братерської любові, добре проілюстроване багатьма документами. Водночас дуже мало ми знамо про інший малопомітний на перший погляд, по суті драматичний бік цієї події – долю слуг старого князя. Підняте питання досі практично невивчене та настільки складне, що ми не будемо на ньому зараз зупинятися окремо. Зауважимо тільки, що ленники Василя-Костянтина мали опинитися в доволі скрутному становищі. Для багатьох зем'ян поставала загроза втратити свою державу з приходом нового патрона. Це стосується насамперед тієї частини слуг княжого роду, що тримали маєтки під символічну суму грошей або «до ласки» київського воєводи (а таких, можемо припускати, була більшість). Зрештою, від зем'ян мало що залежало, адже поділ зовсім не враховував їх інтересів і вподобань. Дільчий акт «різав по живому», автоматично залишаючи землі ленників по один або інший бік кордону.

Ще складнішу ситуацію маємо у випадку з Острозькою волостю, яка внаслідок домовленості обох сторін була поділена. Західна частина Острожчини дісталася Янушові, а Східна та Південна – Олександрові. І хоча волость ще кілька років до самої смерті старого князя (1608 р.) перебувала під його номінальною владою, та запобігти майбутньому розриву всередині волосної організації було неможливо. Мали з'явитися дві волості, а в Острозі – запанувати два непримиренні володарі-сусіди. Того ж 1603 р. Олександр, новий патрон Єрличів, за загадкових обставин помер і його спадкоємцями стали діти, якими до настання повноліття опікувалася вдова Анна Костчанка.

Поділ князівських маєтків між братами Янушем та Олександром Острозькими називає Олізара Єрлича власником двору в елітній частині Острога, у так званому пригородку, що перед замком¹³⁸, та державцею Колимлів і Крупця¹³⁹. Останнє з названих селищ, осаджене наприкінці XVI ст., до початку наступного століття заселявся досить повільно. Прибутки з обох маєтків були невеликими, що змусило Єрлича віддати їх в оренду на три роки краснокорецькому міщанину Офанасу Бровковському¹⁴⁰. У 1604 р. в Колимлях та Крупці нараховувалося 13 тяглих підданих, 14 підсусідків і 5 городників¹⁴¹.

Можна припустити, що Єрличі тримали згадані села принаймні до 1608 р., до смерті київського воєводи. Нам покищо невідомо, через які причини Олізар Єрлич залишає службу в Острозьких. Інвентар волості, складений 1620 р.¹⁴², називає Крупець та Колимлі вже замковими селами. Якщо порівняти списки острозьких зем'ян 1603 та 1620 р., помітимо, що з появою нового власника службу залишила досить значна їх частка, в тому числі більшість

¹³⁷ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 31, арк. 601 зв. – 602.

¹³⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі скорочення: ІР НБУВ). – Ф. 8, спр. 230, арк. 33 зв.: у переліку зг. двір п. Колимського, без сумніву, О. Єрлича.

¹³⁹ Ковальський Н.П. Источники по социально-экономической истории Украины... – С. 72.

¹⁴⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 67, арк. 923 зв. – 924: занесена 16.09.1603 р. до луцьких гродських книг скарга О. Бровковського, підданого Я. Заславського, про недотримання Єрличем умов контракту і відбір 2.03.1603 р. сс. Голимля (!) та Крупця, від чого завдано шкоди на 400 зл.

¹⁴¹ АРК АС. – Рекопія, № 65, к. 120; більшість сусідніх селищ були краще заселеними, ніж обидва маєтки Єрличів: Кривин (замкове село, 73 тяглих підданих), Нетішин (замкове, 39), Головлі (земянське, 24), Лисиче (земянське, 12), Убильці (земянське, 8).

¹⁴² Ворончук І. Володіння князів Острозьких... – С. 151–153, 157–158.

давніх місцевих родів. Аналіз цих документів свідчить про те, що за період від 1603 до 1620 р. перелік родів, що входили до зем'янського кола, оновився на 79%. З фамілій, представники яких були згадані в першому переліку, лише три зберегли за собою маєтки через 17 років (Павловичі, Сенюти-Радогоські та Дубровні). Причини таких суттєвих перетворень слід пов'язувати з появою нової власниці (опікунки) волості і її політикою господарювання. Анна Костчанка, невістка київського воєводи, в разі потреби без особливих докорів сумління могла відібрати маєтки у тих зем'ян, що тримали їх «до волі» («до ласки»). Єрлич не належав до їх числа, але сума, забезпечена на його маєтку, була невеликою і заплатити її було нескладно. Разом з тим, втрата шматка землі у волості ще не означала розриву клієнтарно-патрональних відносин. Тому слід шукати й інші причини, що змусили Олізара Васильовича залишити давніх покровителів.

У той час, коли батько автора хронічки задавався питаннями забезпечення своєї родини в нових умовах, його рідний брат Матвій, про якого ми досі не згадували, продовжував служити Острозьким. Біографічних даних про нього вдалося зібрати небагато. Відомо, що до самої смерті він жив у Острозі, тримав двір на вулиці під замком¹⁴³. У 1621 р. Матвій допоміг острозькому плебану придбати у Павловичів за 100 злотих двір з домом на тій же вулиці «на потребу костельну» (для розширення цвинтаря)¹⁴⁴.

Згідно із записом, зробленим у «Літописці», дядько хроніста, «który starał się w domu książąt ich mści Ostrozkich służąc i nie żenił się», помер 14 вересня 1622 р. Його похорони, організовані Йоахімом Єрличем, відвідали всі три дочки Анни Костчанки¹⁴⁵. До «Актив Острозького фарного костелу» з цього приводу було внесено коротку нотатку: «Msca Julio (!) umarł pan Matfiej Jerlicz, po którym dostało się kościołowi talarów 25»¹⁴⁶.

До самої смерті був слугою княжого дому ще один близький родич Олізара – Григорій Єрлич. Автор хронічки тільки одного разу згадує про нього в своєму «Літописці»: «w roku 1608 pan Hrehory Jerlicz s tym się światem rostał m[iesia]ca maja 7 dnia, którego ciało pod Ostrogiem, we wsi Krzywinię w cerkwi jest pochowane»¹⁴⁷. Про споріднення цієї особи з іншими представниками клану точних даних ми не маємо. З інших джерел відомо, що похований у Кривині Єрлич був зем'янином кн. В.-К. Острозького (1583 р.)¹⁴⁸. У 1594 р. він разом з рівненськими боярами Житинськими виступає одним зі свідків при огляді меж маєтку Кривичі, який знаходився неподалік від Рівного¹⁴⁹. У цьому документі до його прізвища додано знайому нам приставку «Тиненський». Отже, Григорій був рівненським зем'янином, а згодом, як і Олізар Єрлич, перебрався на Острожчину. Село Кривин¹⁵⁰, де його було поховано, лежить поруч з Колимлями і, нагадаємо, батько хроніста володів тут двома службами людей. Тож чи не був Григорій ще одним братом Олізара Єрлича?..

¹⁴³ Akta kościoła farnego Ostrogi od 1622 r. co ważniejsze wydał Jakób Hoffman // Rocznik Wołyński. – 1934. – Т. III. – S. 195: Dom p. [...] Herlicow, dobry i nabożny starzec z Rusina. Станіслав Кардашевич, з архіву якого походив рукопис «Актив», у своїй монографії з історії Острога, очевидно, помилився, пишучи про два двірця Єрличів на вулиці, що веде до замку, див.: Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historyi Wołynia z przedmową A. Jabłonowskiego oraz życiorysem autora przez H. Mościckiego. – Warszawa-Kraków, 1913. – S. 48.

¹⁴⁴ APK AS. – Rękopisy, № 1031, k. 179.

¹⁴⁵ Южнорусские летописи. – С. 74: про місце поховання М. Єрлича у хронічці не згадано, але присутність на похоронах одразу трьох князів свідчить на користь Острога і, можливо, костелу.

¹⁴⁶ APK AS. – Rękopisy, № 1031, k. 203–204.

¹⁴⁷ Южнорусские летописи. – С. 74. Зигмунт Ружицький, автор статті про Кривин у «Географічному словнику Польського королівства», писав про поховання під місцевою церквою «старости Єрлича». Хоча це повідомлення є явно помилковим, оскільки Кривинський храм до XIX ст. не раз горів і, врешті, змінив місце розташування, все ж складно пояснити, чому Ружицький називає Єрлича старостою. У «Літописці», як бачимо, жодних подібних деталей немає, див.: Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1883. – Т. IV. – S. 790.

¹⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 30, арк. 235 зв. – 236, 248 зв. – 249: Григорій Єрлич позваний до Луцького гродського суду за скаргою Федори Ростопчиної про вбивство її сина Семена.

¹⁴⁹ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 45, арк. 1060–1063.

¹⁵⁰ Село Кривин перебувало в XVI – на початку XVII ст. під замковою юрисдикцією; тепер знаходиться в Славутському р-ні Хмельницької обл.

... Тепер повернемося до родини колишнього острозького зем'янина. На початку XVII ст. ім'я Олізара вперше з'являється у документах, що походять з теренів Київського воєводства, де живуть родичі Єрлича і де з'являються його фінансові інтереси. Вже після розриву стосунків з Острозькими Єрлич бере в заставу ряд володінь головним чином на Київщині, а також

на Східній Волині. Як опікун дружини, бореться з Сосницькими та Хоревськими (нащадками своїх свояків) за спадок Ждана Боровицького. Окремі джерельні згадки, кверенди та виписи з судових книг дозволяють в загальних рисах сформулювати уявлення про маєткове господарство, яким після втрати Колимлів та Крупця володіла сім'я О. Єрлича (див. табл. 2).

Таблиця 2. Володіння Олізара та Катерини Єрличів до 1621 р.

№	Назва маєтку	Локалізація	Період володіння	Право	Джерело інформації
1	Бобиничі	Київ. в-во	-зг. 1606–1607	-застава	Żr. Dz. XXI. – S. 96 ¹⁵¹
2	Гончарі	Київ. в-во	-зг. 1606–1607	-застава	Там само
3	Волиця Жерев	Київ. в-во	-зг. 1606–1607	-застава	Там само
4	Костенці	Київ. в-во	-зг. 1612	-застава?	ІР НБУВ. – Ф. 1, спр. 4104, арк. 329 зв. ¹⁵²
5	Красносілка	Вол. в-во	-зг. 1616–1621	-застава	Заставний запис ¹⁵³ , заповіт О. Єрлича ¹⁵⁴
6	Рогозинка	Вол. в-во	-зг. 1616–1621	-застава	Там само
7	Осовці	Київ. в-во	-зг. 1618–1621	-застава	Żr. Dz. XXI. – S. 221 ¹⁵⁵ , заповіт О. Єрлича ¹⁵⁶

Як бачимо, більшість володінь Єрличів лежала в Київському воєводстві, практично всі маєтки знаходилися в їх заставному держанні. Подивившись на таблицю, можна було б зробити висновок про переїзд ро-

дини на Київщину. На цю ж думку наштовхує заповіт Олізара Васильовича, укладений у Києві. Натомість є підстави вважати, що Єрличі й надалі жили на Волині – той таки тестамент було згодом вписано до

¹⁵¹ Źródła dziejowe. – Warszawa, 1894. – Т. XXI. – S. 96: 30.07.1607 р. на трибуналі розглянуть справу за скаргою про гвалтовне вибиття Єрлича Настасією Матисовою Бережицькою з селищ, які раніше заставив йому син позваної. ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 17, арк. 69: Миколай Бережицький заставив Єрличу маєтки за 400 коп. У жовтні 1607 р. сестри Миколая позвали О. Єрлича та П. Лобоса до Луцького земського суду про вбивство їх брата в с. Колимлях 4.05.1606 р. (там само. – Спр. 16, арк. 96–102).

¹⁵² Покладення возним 18.01.1612 р. у с. Костенці позову до Київського гродського суду по Єрлича за скаргою Івана Корчевського про грабунок срібла і золота. З іншого запису дізнаємося про натягнуті стосунки між тими ж особами ще в 1605 р. У липні того року возний поклав позов по Корчевського у справі «про позичену суму і шкоди», див.: ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 4, арк. 171 зв. – 172.

¹⁵³ ЦДІАК України. – Ф. 21, оп. 1, спр. 68, арк. 241–241 зв., 241 зв. – 244: фрагменти листа київського земського судді Яна Аксака про заставу Олізару та Катерини Єрличам сс. Красносілки та Рогозинки в його Судилківському маєтку (Кременецький пов. Волинського воев.) на 2 роки за 400 коп лит. гр. У листі передбачено можливість подовження строку дії контракту (Острог, 10.05.1616). Одним зі свідків угоди був Матвій Єрлич.

¹⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 1, спр. 2, арк. 1: у заповіті О. Єрлича (Київ, 2.02.1621) згадано про суму, «которая мнѣ и малжонце моей милой на одинъ записъ чотыриста копъ грошей литовьских од его м[и]л[о]сти п[а]на Яна Акъсака, суди земського киевского, належить». Отже, Аксак до 1621 р. не повернув свого давнього боргу і, відповідно, маєтки надалі перебували в заставі у Єрличів.

¹⁵⁵ Źródła dziejowe. – Т. XXI. – S. 221: 4.05.1618 р. на трибуналі розглянуто справу за скаргою О. Єрлича про виведення мозирським маршалком Юзефом Лозкою бидла з володіння повода Осовець до свого маєтку Ставищ.

¹⁵⁶ ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 1, спр. 2., арк. 1 зв.: згадка в заповіті Йоахімового батька про суму, «которую заровньо из нею [дружиною – I. T.] на Осовьцахъ от ег[о] м[и]л[о]сти п[а]на Мартина Бутовича, брата моего, маемо, чотыриста копъ грошей литовьских».

кременецьких гродських книг, а тіло Олізара поховане, згідно з його волею, в церкві с. Городище Кременецького повіту.

Слід кілька слів сказати про заповіт Олізара Єрлича, написаний у лютому 1621 р. Батько автора «Літописця», «будучи от П[а]на Бога хоробою навежоньй», ділить усе родинне рухоме майно і суми, позичені Янові Аксакові (400 коп на згаданих вище маєтках і 100 злотих), на дві частини. Першу з них заповідає дружині, а другу – «на випосаженъє дѣвокъ моих, з нею спложоньныхъ, кгда, дасть Богъ, летъ дойдуть, обернути маеть и повинъна будет»¹⁵⁷. Ще 400 коп, які позичили Олізар та Катерина Єрличі Мартинові Бутовичу під заставу с. Осовці, після повернення всієї суми мали піти на ту ж потребу і на виховання («на науку») молодших синів. Далі Олізар Васильович доручає дружині виправити усіх синів на службу «водле премноженя убогое маєтнотки нашео з милости своео материньское, яко будеть розумети»¹⁵⁸. Врешті, опікунами вдови і родини він призначає двоюрідного брата Мартина Бутовича, рідного брата Матвія Єрлича та швагра Олександра Шашкевича. Свідками при укладанні тестаменту виступають Стефан Бутович, Стефан Сосницький та зять Самуель Володкевич¹⁵⁹.

Олізар Єрлич помер через три місяці, 18 травня 1621 р., а його тіло, як свідчить запис, зроблений в «Літописці», поховали в Городиській церкві у маєтку Адама Хом'яка¹⁶⁰. 13 листопада того ж року Іван Єрлич, один зі старших синів небіжчика, вписав тестамент і ряд важливих документів до кременецьких гродських книг¹⁶¹.

Після смерті чоловіка вдова опинилася в непростій ситуації. На її плечі падав тягар забезпечення дуже великої навіть на ті часи родини – дванадцятьох дітей (сини Йоахім, Андрій, Іван, Михайло, Матвій, Олександр та дочки Єва, Тетяна, Магдалена, Варвара, Олена і Настасія)¹⁶². Мож-

ливо, це завдання не було аж таким складним, адже троє старших синів Олізара до 1621 р. стали повнолітніми. Крім того, щонайменше одна (молодша) дочка колишнього острозького зем'янина – Тетяна – ще раніше була видана заміж за адвоката Самуеля Володкевича.

У 1622 р. натрапляємо на ім'я пані Єрличевої в зв'язку з давнім судовим процесом, що точився вже більше 10 років, про спадок її дядька Ждана Боровицького. Ми зможемо зрозуміти настирливість багатодітної вдови, якщо звернемо увагу на розміри маєтності, що залишилася по смерті луцького войскового. Окрім частин у селах Садки та Ліски Кременецького повіту, за підрахунками зацікавлених сторін, рухоме майно Боровицького оцінювалося в 60 тис. пол. зл. (готівка, срібло, золото, східні килими, посуд, худоба, коні й ін.). Оскільки власних дітей небіжчик не мав, усе добро перейшло до його дружини Настасії Болбасівни. Вдова вже через кілька років вдруге виходить за луцького земського суддю Івана Хрінницького і передає йому право на маєтки свого першого чоловіка. Такого розвитку подій не приймають нащадки рідних сестер Боровицького, вказуючи на відповідні пункти тестаменту Ждана. Впродовж тривалого часу вони позивають Хрінницького до Кременецького земського суду і на Люблінський трибунал і, врешті, домагаються від нього зречення свого права посідати Садки та Ліски (1617)¹⁶³. Новими власниками цих добр стали троє Хоревських та аж одинадцятьоро Сосницьких. Серед переможців не знайшлося місця для ще кількох учасниць, небог луцького войскового, Катерини Олізарової Єрличевої та її сестер Маруші Стефанової Гаєвської і Полонії Олександрової Шашкевичевої (доньок Григорія Сосницького).

У 1622–1624 рр. всі троє позивають до Кременецького земського суду Сосницьких та Хоревських, які не виділили їм частки

¹⁵⁷ Там само. – Арк. 1–1 зв.

¹⁵⁸ Там само. – Арк. 1 зв.

¹⁵⁹ Там само. – Арк. 2.

¹⁶⁰ Южнорусские летописи. – С. 74.

¹⁶¹ ЦДІАК України. – Ф. 21, оп. 1, спр. 241–245 зв.

¹⁶² Южнорусские летописи. – С. 116–118: в «Літописці» згадано спочатку про 16-х дітей Олізара та Катерини Єрличів, але потім у тексті названо лише 14-х. Окрім вже перерахованих вище братів і сестер Йоахіма ними були перші діти подружжя Іван та Н (дочка), які померли в дитинстві.

¹⁶³ ЦДІАК України. – Ф. 22, оп. 1, спр. 26, арк. 121–122 зв.

спадку¹⁶⁴. Ця й наступні спроби сестер не принесли їм успіху і у майбутньому власниками Садків і Лісків вони не стали.

Новим притулком пані Єрличевої та її дітей виявилися володіння князів Заславських. Спочатку вдова, позичивши брацлавському воєводі Олександру Заславському і його дружині 2 тис. пол. зл., бере від них в заставу на 3 роки село Криворудку (1626 р.)¹⁶⁵. Як видно з пізніших документів, вона тримала цей маєток ще в 1632 р.¹⁶⁶ Близько 1632 р. Катерина з Сосницьких позичила Юрію Заславському 3 тис. пол. зл. і взяла в заставне володіння від нього село Великі Топори, які посідала до 1638 р.¹⁶⁷. Відомо, що прибуток з другого маєтку складав щороку 373 зл.¹⁶⁸ Врешті, під час судового процесу з панами Мисловськими (1630 р.) виплила інформація про те, що вдова Олізара Єрлича мала власний двір у м. Заславі, який повністю згорів 1628 або 1629 р.¹⁶⁹. Через якийсь час після пожежі двірські будівлі були зведені наново і вже у жовтні 1633 р. возний поклав тут позов по Катерину (Старий Заслав)¹⁷⁰.

Наші відомості про життя пані Єрличевої на Заславщині базуються майже виключно на згадках у судових книгах. Її син Йоахім на сторінках свого щоденника дуже

мало уваги приділяє матері. Однак ми вже переконувалися в тому, наскільки важливими бувають навіть найменші деталі, відзначені автором хронічки. Слід лише уважніше придивитися до скупих щоденникових нотаток. Ось і цього разу маємо цікаву деталь із «мозаїки». Згадуючи про свою двоюрідну сестру, дочку Лукаша Єрлича, Йоахім Олізарович називає її чоловіком пана Топоровського. Топоровські, як ми знаємо, були давніми слугами і ленниками князів Заславських. Близько 1632 р. Топори бере в заставу Катерина Єрлич і її небога виходить заміж за Топоровського. Не виключено, що це збіг, але, можливо, між обома подіями є безпосередній зв'язок.

... Протягом 1630-х рр. пані Катерина Єрлич виступає в Кременецькому земському суді та на Люблінському трибуналі поведовою стороною у справах про наїзди на її заставні добра підданих Анни і Якуба Хоментовських (1633–1634)¹⁷¹ та державці села Васьківці єврея Михеля (1633–1636)¹⁷².

У 1637 р. між синами і спадкоємцями Олександра Заславського та вдовою Олізара Єрлича виникла суперечка щодо часу та умов повернення заставленого їй села Топори¹⁷³. Невелике непорозуміння переросло у затяжний процес, який тривав ще в 1645 р., уже після втрати Катериною зазначеного

¹⁶⁴ Там само. – Спр. 32, арк. 110–111 зв.; спр. 34, арк. 221–222 зв.

¹⁶⁵ АРК АС. – Teki rzymskie. – TeKa XXXVII, № 49, к. 359–364: випис з лущьких гродських книг 14.06.1626 р. з уписанням заставного листа Заславських (Полонне, 4.06.1626), в якому передбачено, що Єрличева триматиме маєток від Великодня 1627 р. до Великодня 1630 р. Село Криворудка Білогородської волості; тепер знаходиться в Красилівському р-ні Хмельницької обл.

¹⁶⁶ ЦДІАК України. – Ф. 22, оп. 1, спр. 40, арк. 146–147, 147–148 зв., 148 зв. – 150 та ін.

¹⁶⁷ АРК АС. – Rękopisy, № 1021, к. 174. Село Великі Топори Новозаславської волості тепер знаходиться в Ізяславському р-ні Хмельницької обл.

¹⁶⁸ Там само. – Teki arabskie. – TeKa 453, № 14: список заставників князя Юрія Заславського, укладений бл. 1637 р., свідчить про те, що «pani Jerliczowa trzyma wieś Topory Wielkie, lat będzie 5 w Spasowicę roku terażniejszego w su[m]mie zło[tych] 3000, prawa na to nie pokazała, na ten czas we wsi nie była. Ta majątność intraty na rok czyni zło[tych] 373. S crestentia, tylko ozima». Отже, чистий прибуток за 5 років складав 1865 зл. У цьому ж реєстрі згаданий ще якийсь Єрлич, певне, один з синів Катерини: Pan Jerlicz trzyma wieś Waczów, teraz rok będzie w żniwa, w su[m]mie zło[tych] 3000, prawo na to pokazał. Ta majątność intraty na rok czyni zło[tych] 399 [i groszy] 13. Село Вачів Новозаславської волості тепер знаходиться в Славутському р-ні Хмельницької обл.

¹⁶⁹ ЦДІАК України. – Ф. 22, оп. 1, спр. 37, арк. 113–115 зв.: На прохання К. Єрлич, яка у вересні 1628 р. збиралася з дітьми побувати на весіллі родички, Криштоф та Зофія Мисловські позичили їй ошатне вбрання (у т.ч. дитяче). Незабаром після повернення зі святкування двір Катерини згорів, «где не только тые речи, але и стороны позваное [К. Єрлич – I.T.] так в золоте, и серебре, готовые гроши и охендозтва вшелякие, на осмь тысячей то золотых рахуючи полских, под небытност стороны позваное, все погорело и челяд уся домовая, там на тот час будучая, бы были през ксендза плебана жаславско[о], который тот огон наперво постерогъ вночи, кгдаж тот двор при цминтару ест, не перестережены, ровно с тыми речами погорели бы были» (арк. 114).

¹⁷⁰ Там само. – Спр. 40, арк. 1 зв. – 2: позов від Якова, священника ляхівського, про грабунок сіна.

¹⁷¹ Там само. – Арк. 146–147, 147–148 зв., 148 зв. – 150, 160–161 зв.; ф. 22, оп. 1, спр. 41, 144–145 зв., 145–147 зв.: адвокатом Катерини Єрлич у цій справі був один з її старших синів Андрій.

¹⁷² Там само. – Арк. 110 зв. – 112; спр. 42, арк. 327–328.

¹⁷³ Там само. – Спр. 43, арк. 234 зв. – 236 зв., 415 зв.; АРК АС. – Teki arabskie. – TeKa 207, № 18, к. 15–16; TeKa 451, № 34.

мастку¹⁷⁴. Про те, як завершилося проти-стояння, ми на разі не знаємо. Одна з останніх згадок про цю особу відноситься до грудня 1644 р., коли позов по неї було покладено в господі якогось кременчанина, що володів двором на Вишневецькому передмісті¹⁷⁵. Через якийсь час Катерина, наскільки нам відомо, перебралася поближче до дітей, на Київщину. Відтоді вдова прожила ще майже 10 років, була свідком «Божої кари» і «початку кінця світу» – великої війни, в розпалі якої вона і померла (9.05.1653). Старший син Катерини згодом запише в своєму щоденнику: «Того ж часу і місяця, 30 дня за старим календарем, на наступний день по Святий Трійці, в понеділок (водночас Св. Трійця була 8 червня) опівдні, пані мати моя з цим світом і з нами, своїми дітьми, розлучилася, [померла] в селі князя Четвертинського, в Сарниках, що за Стирем, а в середу тіло її було поховане там же в церкві нами, її синами, Йоахімом, Міхалом та Олександром Єрличами. Амінь»¹⁷⁶.

IV. Три біографії Йоахіма Єрлича

Писати біографічний нарис про особу, що залишила по собі щоденник, просто і складно водночас. Просто, адже можна доторкнутися до внутрішнього світу людини, побачити її найпотаємніші прагнення, відчути ритм життя. Але разом з тим і дуже складно, оскільки ми можемо потрапити в пастку, зроблену самим автором, живою людиною зі своїми суб'єктивними поглядами, прихованими бажаннями і не завжди логічними діями. Деякі події залишають у пам'яті людини глибокий слід, але так і не потрапляють на сторінки щоденника, інші, на перший погляд зовсім незначні, змальовуються яскраво і з великою увагою. Тому очевидною стає необхідність пошуку «зовнішніх свідчень» про особу, що нас ціка-

вить. У іншому випадку приховані в тексті сигнальні знаки так і не будуть помічені читачем. Таких знаків не бракує і в «Літописці, або хроніці» Єрлича. Що це була за людина? Що змусило її взятися за перо?

Відповідь на ці питання можна пошукати в біографії Йоахіма Олізаровича. На сьогоднішній день є дві біографії. Автором першої був сам Єрлич, явивши її на сторінках свого «Літописця». Друга, дещо змінена, вперше побачила світ у 1852 р. і от вже більше, ніж півтора століття є прототипом більшості нарисів, присвячених життєпису та творінню київського шляхтича. Третя біографія постане в цьому дослідженні.

Ми почнемо з другої як такої, що для багатьох дослідників була і дотепер ще залишається найавторитетнішою, попри сам текст «Літописця». Її творець, Казимір Владислав Вуйціцький, був автором перших статей про Йоахіма Єрлича. Здавалося б, що можна закинути людині, яка переносить до біографічної розвідки виключно цитати з хронічки? Справді, ніяких: це і переконливо, і зручно (іншим дослідникам вже не треба шукати необхідні відомості про автора пам'ятки на 400 сторінках книги без іменного покажчика). Натомість існує одна важлива деталь: таке вибіркоче виривання цитат з тексту водночас позбавляє їх контексту. А внаслідок цього (як ми переконаємося дещо пізніше), цитата не захистить нас від помилки, іноді навіть дуже суттєвої. Увага історика, що йде шляхом Вуйціцького, присипляється і, як показує практика, такий дослідник схильний вірити вже не так словам Єрлича, як припущенням упорядника «Літописця».

Для початку перекажемо все те, про що йдеться в цитатах, наведених Вуйціцьким. Основну частину автобіографічних даних зібрано з уже згаданої нами частини хронічки, що називається «Виписання моїх предків...»¹⁷⁷. Цю інформацію Вуйціцький роз-

¹⁷⁴ На початку 1638 р. Владислав-Домінік Заславський уклав з Андрієм Новицьким угоду про Perezastavu йому с. Топорів; Новицький викупив масток у Катерини Єрлич того ж року. Незважаючи на це, судова тяганина між сторонами в Кременецькому земському суді і на Трибуналі з перемінним успіхом тривала і надалі. Адвокати Заславських і Єрличевої висували взаємні скарги про грабунки майна в Топорах. Деталі справи див.: ЦДІАК України. – Ф. 22, оп. 1, спр. 44, арк. 14–14 зв; спр. 44 а, арк. 215–216; спр. 45, арк. 234 зв. – 236 зв.; спр. 46, арк. 144–146 зв.; АРК АС. – Rekopisy, № 1021, к. 172, 174; Teki arabskie. – Teka 207, № 1, к. 7–8, 9–10.

¹⁷⁵ АРК АС. – Teki arabskie. – Teka 207, № 18, к. 10.

¹⁷⁶ Южнорусские летописи. – С. 168.

¹⁷⁷ Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka... – Т. I. – S. 75–93 (перше видання «Літописця»); порівн.: Южнорусские летописи. – С. 108–123 (друге видання пам'ятки).

бавляє відомостями, на які натрапив у щоденникових записах автора «Літописця».

Йоахім Єрлич народився в селі Коленка¹⁷⁸ під Острогом в неділю вранці 19 травня 1598 р. «Вийшовши зі школи», 17-річний юнак вперше опиняється у війську, куди потрапляє за волею батька, котрий бажав, аби його син «придивився до воєнних справ»¹⁷⁹. Служба під наглядом брацлавського підкоморія Тихона Шашкевича була недовгою і спокійною: вона тривала близько року, так і не завершившись жодною серйозною битвою (Єрлич згадує «стояння» коронного війська під Бушею та на Орининському полі в 1617–1618 рр.).

Полишивши військо, автор «Літописця» завдяки вмінню читати й писати руською мовою та за протекцією волинського чашника Лаврентія Древинського опиняється на службі в коронного підканцлера А. Ліпського. Після сеймового ухвалення війни проти Туреччини (1621 р.) молодий шляхтич «відривається від двору біскупа», виїжджає з Варшави і разом з багатьма іншими охочими потрапляє під Хотин, в епіцентр протистояння двох держав. В одній з битв він отримує серйозне поранення. Незважаючи на це, після завершення Хотинської експедиції, Єрлич і надалі досить довго перебуває у зтяжньому війську («napotem z różnemi rotmistrzami będąc, w zaciągu kilkanaście lat [służyłem] »).

Врешті, він остаточно вирішує «піти на відпочинок», кидає військову кар'єру і одружується (1635 р.). Його дружина Маріанна була дочкою Войцеха Рогузького, що в якості поручника однієї з хоругов кн. Самуеля Корецького брав участь у трагічній битві на р. Цецорі (1620 р.), де й загинув.

Вуйціцький звертає увагу читачів на дивний епізод з життя Йоахіма Єрлича, старанно ним прихований: у листопаді 1630 р. його дочки Катерини. Наведена в щоденнику дата вказує на те, що перша дитина Єрлича з'явилася на світ ще до одруження з Маріанною Рогузькою. Як звали

першу дружину автора хронічки? Коли вона помирає? Чому Єрлич не згадав про свій попередній шлюб? Всі ці питання постають в голові Вуйціцького, який добре пам'ятає, наскільки Єрлич чутливий та уважний в описах головних родинних подій. Питань багато, але відповідей на них у Вуйціцького немає.

Через рік після одруження Єрлич робить запис про народження свого першого сина Костянтина, який невдовзі помирає. Наступними дітьми Йоахіма були Василь, Ярош, Марина та Григорій (у статті Вуйціцький забуває згадати ще Олізара і Ганну).

За рік до початку козацької війни на власне село Й. Єрлича Биків вчинив наїзд Адам Тиша. Під час цього нападу Йоахім перебував у Києві, тому довідався про вигнання своєї родини з маєтку пізніше. Єрличі змушені перебратися до с. Болячів, де один з синів автора хронічки, маленький Григорій, наляканий під час наїзду, захворів і помер.

Війна ввірвалася в життя родини неочікувано. Дізнавшись про наближення козаків, Єрлич, що мешкав на той час у с. Кочерові на Поліссі, втікає до лісу, потім дістається до Києва і переховується в Печерському монастирі. В 1649 р. він за дорученням печерського архімандрита Йосифа Тризни відправляється до Житомира на сеймик. Через чотири роки на Волині помирає мати Йоахіма; її тіло було поховане синами в Серницькій церкві.

Після появи на Литві й в Україні коронного війська, очолюваного Стефаном Чарнецьким (1660 р.), 62-річний Й. Єрлич, згідно з твердженням Вуйціцького, «porzucił dom i żonę z dziećmi drobnymi, i stanął do boju pod chorągwią bohatera. Odbywał z nim różne wyprawy, i pod Mohilewem dnia 8 października w bitwie... otrzymał kilka nieszkodliwych postrzałów: pomimo ran, dalej służył pod chorągwią, aż do zimowych leży»¹⁸⁰.

Автор «Літописця» був свідком смерті своєї дружини Маріанни Рогузької (1663 р.),

¹⁷⁸ Тут помилка, якої припустився упорядник першого видання «Літописця» або копіїст, що переписав хронічку з оригіналу. Мається на увазі с. Колимлі (див. розділ III цього дослідження). Цю помилку, розтиражовану майже в усіх статтях про Й. Єрлича, не повторює тільки О. Левицький, упорядник другого видання пам'ятки, див.: Южнорусские летописи. – С. 108.

¹⁷⁹ Як слушно відзначає К.В. Вуйціцький, на той час Єрличеві було вже не 17, а 19 років, див.: K. Wł. Wójcicki. Joachim Jerlicz i latopisiec albo kroniczka jego... – S. 190.

¹⁸⁰ Там само. – S. 195.

яку ховає в церкві «при Вередові»¹⁸¹. Незабаром трохи не загинув від козацької кулі Василь, старший з двох синів Йоахіма, а 1668 р. помирає його наймолодша дочка Ганна. Хронічка обривається в 1673 р., залишивши відкритим питання про те, як довго відтоді прожив її творець...

Що можна сказати про наступників Вуйціцького? Їх статті подібні до відомого нам прототипа; слідом за ним вони припускаються таких же помилок і різняться не так введенням нових даних до біографії Й. Єрлича, як оцінюванням та тлумаченням вже відомої інформації. Взяти хоча б статтю Яна Пердені в «Польському біографічному словнику»¹⁸². В ній ми не знайдемо жодного нового (порівняно з нарисом Вуйціцького) факту, почерпнутого безпосередньо з хронічки. Натомість є кілька важливих смислових змін. Так, пишучи про початки кар'єри автора «Літописця», Перденя зазначає, що він якийсь час працював у канцелярії волинського чашника Лаврентія Древинського, якою керував коронний підканцлер (!) Анжей Ліпський¹⁸³. Слідом за Вуйціцьким він не вбачає нічого дивного у тому, що Єрлич після Хотинської битви (1621 р.) ще *кільканадцять* років перебував на військовій службі, але близько 1630 р., а то й раніше, одружується і починає займатися господарством. Далі Перденя, спираючись на щоденниковий запис про напад Адама Тиші на с. Болячів у 1647 р. і, водночас, пам'ятаючи про вказівку А. Бонецького на чернече минуле Єрлича, сміливо припускає, що наш герой вперше кинув свою родину на призволяще ще за рік до початку повстання Б. Хмельницького. Це вже потім, у серпні 1648 р., він начебто остаточно вирішує присвятити своє життя служінню Богові. Така нелюбов до власної

дружини й дітей автором зазначеної статті не пояснюється¹⁸⁴.

Вцілому, маємо визнати, що певні епізоди життя Й. Єрлича вкриті непроглядним мороком. Читача хронічки не полишає відчуття приховування її автором якихось таємниць, на що вказують окремі сюжети його біографії. Але чи це справді є власне *його* біографія? Чи можна стверджувати, що Вуйціцький «переказав» саме те, що хотів розповісти Єрлич? Відповіді пошукаємо в другому виданні «Літописця», позбавленому кричущих помилок чи то упорядника Вуйціцького чи то копії, якою він користувався.

Майже одразу знаходимо важливе неузгодження між текстами першого та другого видань пам'ятки. Йдеться про точну дату народження Йоахіма (1598 р.). У версії Вуйціцького – це 19 травня, а у Левицького зазначено, що Єрлич народився дещо раніше, 19 березня. Польською мовою обидві дати звучать досить подібно («19 маја» та «19 магса»). Зрозуміло, в якомусь з текстів причаїлася неприємна описка. Але кому в такому разі вірити? Сам Єрлич допомагає нам вирішити цю непросту проблему. Як завжди уважний до найдрібніших деталей, він уточнює в своєму «Літописці», що народився «w niedzielę zrana do dnia». Отже, слід перевірити, який з днів (19 березня чи 19 травня) припадає на неділю. Згідно з новим (григоріанським) календарем, день 19 березня 1598 р. був у четвер, а 19 травня – у вівторок. Натомість, старий (юліанський) календар, яким родина православного острозького зем'янина, вочевидь, частіше послуговувалася в повсякденному житті, стверджує, що 19 травня припадає на п'ятницю і лише 19 березня припадає на неділю. Таким чином, слід вірити в цьому

¹⁸¹ Тут помилка К. Вуйціцького. Мається на увазі с. Привередів (польською Przyweredów) Луцького пов. Волинського воєв.; суч. с. Перевередів Млинівського р-ну Рівненської обл. У другому виданні «Літописця» цю помилку виправлено, див.: Южнорусские летописи. – С. 261.

¹⁸² Perdenia Jan. Jerlicz (Irlicz) Joachim // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964. – Т. XI. – S. 175–176.

¹⁸³ Тут Я. Перденя, очевидно, неправильно зрозумів розлоге речення Й. Єрлича про те, що він перебував «u księdza jmcі Andrzeja Lipskiego, podkanclerzego koronnego, oddany przez jmcі pana Laurentego Drzewińskiego, czesznika wołyńskiego, który [курсив мій – I.T.] widząc [у другому виданні: «który o mnie wiedząc»], że umiałem czytać i pisać po rusku, oddaje mnie do swojej kancelaryi, którą także podkanclerzy zawiadywał...». Виділене нами курсивом слово вказує не на особу Древинського, як вважав Перденя, а на підканцлера Ліпського.

¹⁸⁴ Окрім того, Я. Перденя не просто повторює слідом за виданням К.В. Вуйціцького неправильну назву с. Колимлі, де народився Й. Єрлич, – «Коленка» – він чомусь «виправляє» її й отримує назву «Кольонка», див.: Perdenia Jan. Jerlicz (Irlicz) Joachim. – S. 175.

питанні саме другому виданню хронічки, а разом з тим, необхідно відкинути помилку й на два місяці перенести дату народження Йоахіма Єрлича.

Важливий прорахунок Вуйціцького пов'язаний з загадковим першим одруженням автора хронічки. У виданні, що побачило світ у ХІХ ст., на цю подію вказує тільки народження дочки Катерини: «Tego roku [1630 – I. T.] także dnia 9 listopada w dzień ś. męczenniczki Matrony, urodziła mi się córka Katarzyna, w zamku Chodorkowskim, w sobotę przededniem»¹⁸⁵. У «Літописці», упорядкованому Орестом Левицьким, народження Катерини перенесене на 8 років, тобто на той час, коли Єрлич вже був одружений з Рогузькою. В підрядковій примітці Левицький зазначає: «В изд[анни] Войц[ицкого] это известие, равно и последующие до конца года, ошибочно отнесены к 1630 году»¹⁸⁶. Підтвердженням щойно сказаних слів може слугувати запис у хронічці (в першому виданні), що йде слідом за інформацією про народження Катерини Єрличівни: «W tymże roku znówu kozacy wojnę podnieśli; którzy rosiechy nie otrzymali, którym dano szlachę za pułkownicy, a za hetmana kommisarza. Postanowiono, aby 6000 na usługę Rzeczy Ppłtej było»¹⁸⁷. Немає сумніву, що друга частина цього повідомлення переповідає основний зміст «Ординації Війська Запорозького реєстрового», ухваленої на Варшавському сеймі навесні 1638 р. Окрім того, пишучи про смерть дружини в лютому 1663 р., Єрлич відзначає, що вона народила чотирьох дочок, у тому числі і Катерину.

Справедливості ради, слід визнати, що в нас немає доказів свідомого передатуння і перенесення Вуйціцьким цілого блоку інформації з одного місця на інше. Не виключено, що помилку вже мала погана копія з оригіналу хронічки¹⁸⁸. Разом з

тим, не можна не згадати тут занадто сміливого припущення (навіть твердження) Вуйціцького про військові звитяги старого шляхтича, який «залишивши дім і маленьких дітей», опиняється в 1660 р. під хоругвою героя Стефана Чарнецького. Епізод з біографії звучить зворушливо й гарно. Патріотизм 62-річного Єрлича впливає навіть на немилосердних критиків його письменницького таланту. Так, Юліан Бартошевич, змальовуючи життя автора хронічки, зазначає: «Pobożny, przywiązany wielce do ławy kijowskiej, skończył na tem, że przeszedł do unii [курсив мій – I. T.]»¹⁸⁹. Wojny Chmielnickiego wyгнаły go z domu, potem z Czarnieckim jeszcze hulął po Ukrainie... Jerlicz był gorącym polakiem i szlachcicem. Widzimy w nim, jak cywilizacja polska zakorzeniła się mocno na Ukrainie, przynamniej pomiędzy wyższym społeczeństwem i pomiędzy szlachtą, z której wychodzili Wiśniowieccy a potem Mazepowie»¹⁹⁰.

Повернення автора «Літописця» до війська згадували в своїх працях слідом за Вуйціцьким практично всі дослідники (як польські, так і українські). Разом з тим, твердження про цю подію базується на одному неоднозначному фрагменті в тексті, який виринає в щоденнику одразу після опису Чуднівської поразки Юрія Хмельниченка та Василя Шереметева – вписаний до хронічки лист невідомої особи до пана Самуеля Рагози¹⁹¹. У першому виданні «Літописця» назва цього блоку відсутня; відділивши лист від попередніх записів зірочками, Вуйціцький продовжує: «Eksperyment wojny moskiewskiej, który się odprawował z nami [курсив мій – I. T.] przez te czasy po potrzebie Połonieckiej i Rachowieckiej w Litwie z Chowańskim, atakując Borysów i Mohylów przez niedziel kilkanaście, za nastąpieniem wojsk nieprzyjacielskich, którzy z trzech stron szli na nas [курсив мій – I. T.]» і т.д.¹⁹² Згадки про «нас»,

¹⁸⁵ Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka... – Т. I. – С. 38.

¹⁸⁶ Южнорусские летописи. – С. 81.

¹⁸⁷ Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka... – Т. I. – С. 38; ця цитата, з незначними змінами, наведена й у виданні Левицького, див.: Южнорусские летописи. – С. 82.

¹⁸⁸ На жаль, копія, за якою було здійснене перше видання пам'ятки, дотепер не віднайдена; швидше за все, вона загинула під час Другої світової війни.

¹⁸⁹ В тексті «Літописця» немає жодної згадки, навіть жодного натяку на зміну конфесії Й. Єрличем.

¹⁹⁰ Dzieła Juliana Bartoszewicza. – Т. II. Historia literatury polskiej. – С. 26.

¹⁹¹ Южнорусские летописи. – С. 249–251. Й. Єрлич звертав увагу на різні свідчення й документи, що потрапляли до його рук, у чому можна переконатися, гортаючи сторінки «Літописця» (записав до своєї хронічки, між іншим, і кілька листів: від невідомої особи до київського воєводи, від старости грабовецького до старости пінського, «лист стрієвський», від турецького султана до польського короля (2 листа), лист-погрозу Ісуса Христа, «znaleziony w ziemi B[r]yłańskiej, na górze Oliwnej, przed obrazem świętego archaniola Michała zawieszony był» та ін.).

¹⁹² Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka... – Т. II. – С. 58.

дії ворога проти «нашого війська» сприймаються читачем цілком природно – як продовження щоденника, тобто як слова самого Й. Єрлича. Підкріплює цю впевненість значна увага автора хронічки до звитяг війська Стефана Чарнецького до і після 1660 р.¹⁹³.

Те, що згадана вище вставка не є продовженням щоденника Єрлича, а листом до Самуеля Рагози, ще не означає, що його автором не був наш герой. Отже, на перший погляд єдиною причиною, яка може викликати в читача недовіру, є далеко не молодий вік Йоахіма Олізаровича. Другий аргумент проти його участі в походах Чарнецького знаходимо в самому «Літописці». Саме він свідчить про неухважність Вуйціцького, неприпустиме виривання важливих для нього свідчень з набагато ширшого контексту. Якщо простежити за географією інших «неполітичних» повідомлень Єрлича, то можна встановити, що майже всі вони, починаючи з 1651 р., походять з Волині. Ще в середині – другій половині 1650 р. автор «Літописця» писав про дорожнечу збіжжя в околицях Києва і пов'язаний з нею жакливий голод, який тривав аж до жнив і змусив людей шукати порятунку по інший бік Дніпра¹⁹⁴.

На 5 грудня 1650 р. припадав початок двотижневого сейму, на який вирушив з Києва воєвода Адам Кисіль, а за ним і вся шляхта, що небезпідставно побоювалася нових козацьких заворушень¹⁹⁵. Не виключенням став, вочевидь, і сам Йоахім з роди-

ною. Вже незабаром він зробить у щоденнику помітки про спустошення й голод на Волині¹⁹⁶. Починаючи від 1653 р. повідомлення Єрлича про волинські події локального характеру (записи про смерть родичів, дорожнечу, голод, сутички з невеликими козацько-селянськими загонами і т.п.) стають звичними. Водночас подібні свідчення з теренів Київського воєводства майже зникають.

У 1660 р., коли автор «Літописця», згідно з традиційною версією, перебував у Білорусі в загонах Стефана Чарнецького, хронічка фіксує аж вісім місцевих волинських подій, у тому числі про відрядження Йоахімом Єрличем свого сина Василя та небожа Яна до війська (29 лютого)¹⁹⁷. Дозволимо собі процитувати важливий попередній запис, зроблений Єрличем: «Miesiąca februarii 20 dnia. Jmć pan wojewoda ruski p. Czarniecki z wojskiem, które było z nim we Szwecji, na Wołyń ku Włodzimierzowi i Łucku przyszedł, a zaledwie tydzień wychnęli, udał się z wojskiem dla Moskwy nazad ku Brześciu, którego powiadali wojska 5 tysięcy, a moskiewskiego, co do Brześcia przyszło Moskwy, 40 tysięcy»¹⁹⁸. Можна з великою долею ймовірності припустити, що Василь та Ян Єрличі приєдналися до цих загонів і, відтак, могли в листах розповідати авторові хронічки про пересування військ, сутички та битви¹⁹⁹.

* * *

Нарешті, переходимо до змалювання «третьої» біографії Йоахіма Єрлича, при-

¹⁹³ Повірявши слідом за К.В. Вуйціцьким, що зазначена вставна частина є продовженням щоденника, а також пам'ятаючи про детальний опис попередніх дій війська С. Чарнецького в Малопольщі та Мазовії, Ю.А. Мищик помилково стверджує, що Єрлич бере до рук шаблю ще раніше: «Тільки під 1656 р. знаходимо дані про військову службу Єрлича у війську Стефана Чарнецького. Тоді ж він брав участь у боях проти шведських та трансильванських військ, пізніше – і російських, був учасником придушення народних повстань в Україні й Білорусі наприкінці 50-х – на початку 60-х рр.», див.: Мищик Ю.А. Національно-визвольна війна українського народу... – С. 33.

¹⁹⁴ Южнорусские летописи. – С. 142–143.

¹⁹⁵ Там само. – С. 145.

¹⁹⁶ Там само. – С. 147: «Tego z czasu [1651 p. – I.T.] na Wołyniu, mianowicie w Łucku i wszędzie, drogość zboża była wielka: jakoż w Łucku maca mąki żytniej była po złotych 120, jakoż potem i pszenicznej po złotych 120, zacyym ubóstwa niemało pomařło. Tam że pod Torczynem, we wsi Smolihowie biskupiej, niewiasta własnych dzieci swoich synów dwoch porznela i piekać onych jadała, która i trzeciego zarznąć chciała, który ucieklszy powiedzial sąsiadom, którą pojmwwszy karano. Tam że pod Łuckiem, we wsi Czarukowie, siedym ludzi niewiasta zarznela, których ciała jadała i innym dawała».

¹⁹⁷ Там само. – С. 237.

¹⁹⁸ Там само.

¹⁹⁹ Важливе питання про те, за яким принципом Й. Єрлич підбирав матеріали для хронічки, що вважав за потрібне згадати, а що залишав поза увагою, ще потребує окремого дослідження. Загальна картина виглядає так, що нотаток про локальні події, порівняно з розлогими записами про події «державні», не так і багато. Сам автор певною мірою відмежується від тексту, рідко розповідаючи про себе, свої дії, свою думку, що суттєво ускладнює роботу з джерелом. Там, де в тексті все ж згадує про себе, іноді виступає в третій особі, див.: Там само. – С. 74, 80 і ін.

хованої від читачів хронічки, про яку дізнаємося по крихтах – згадках в архівних джерелах.

Як ми вже знаємо, автор «Літописця» з'явився на світ у багатодітній сім'ї Олізара та Катерини з Сосницьких (див. схему 3) у селі Колимлі в неділю вранці 19 березня 1598 р. Перші двоє дітей острозького зем'янина померли в малому віці; Йоахім з'явився на світ третім і вижив. Не виключено, що його було охрещено в найближчій до Колимлів Кривинській церкві.

Народжений у сім'ї слуги князя Василя-Костянтина Острозького, старший з синів Олізара міг реально претендувати на роль наступного державці Колимлів і Крупця. Але, за нез'ясованих досі обставин, Олізар Єрлич був змушений залишити службу в Острозьких десь на початку XVII ст. У 1603 р. його ім'я ще згадується в переліку зем'ян київського воєводи. Є підстави стверджувати, що і наступного року Єрлич тримав вислужені маєтки. Таким чином, принаймні до п'ятирічного віку Йоахім жив у межах Острозького маєтку (в Колимлях, Крупці чи Острозі). Його навчання «у школах», про яке сам згадує в щоденнику, можна було б спробувати прив'язати до певного місця, якби ми точніше знали про час розриву патронально-клієнтарних відносин представників княжого дому з батьком майбутнього хроніста.

На сьогодні існують дві версії про місце навчання Йоахіма. Згідно з припущенням відомого польського історика Олександра Яблоновського, Єрлич міг бути одним із перших вихованців школи при Київському братстві²⁰⁰. Друга версія, яка на сьогоднішній день має більше прихильників, постала в одній з праць Наталі Яковенко²⁰¹. Знаючи про давні клієнтарні зв'язки Єрличів з Острозькими, дослідниця приходять до

висновку про перебування Йоахіма в Острозькій школі десь між 1605–1606 та 1613–1614 рр. Навчання у закладі, куди віддавали своїх дітей слуги могутнього княжого дому, непогано вписувалося б у кар'єрні перспективи молодого шляхтича. Петро Зоря, сучасник Йоахіма, син іншого зем'янина київського воєводи, мав бути відданий «на науку» до цієї ж школи за волею батька для того, аби «потым годнейший до служб княжат их м[и]л[ости] быти мог»²⁰². Незважаючи на велику ймовірність останньої версії, поки що ми не можемо пристати до неї, оскільки не знаємо, коли саме Єрличі залишили волость.

Не виключено, що після свого недовготривалого перебування у війську «при Тихонові Шашкевичу» (1617–1618 рр.), Йоахім Єрлич потрапляє на службу до волинського чашника Лавріна Древинського (бл. 1618–1619). На жаль, цей епізод біографії автора «Літописця» відомі нам джерела не дозволяють проілюструвати. Як знаємо, далі життя Єрлича тісно пов'язане з Варшавою: за протекцією Древинського він був прийнятий коронним підканцлером (і, додамо від себе, водночас луцьким біскупом) Анджеєм Ліпським на службу «до своєї канцелярії». Петро Кулаковський цілком слушно ототожнює її з канцелярією Руської (Волинської) метрики; на його думку (не підкріплену, на жаль, документальними свідченнями), Єрлич впродовж 1619–1620 рр. працював у ній підписком²⁰³.

Підсумуємо наші відомості. Після навчання, нетривалого перебування у війську і, можливо, коротенького періоду служби в Л. Древинського, Йоахім Єрлич потрапляє нарешті у «великий світ» – до канцелярії А. Ліпського у Варшаві, але й тут протримується близько року. Нарешті, після участі в «Хотинській війні»²⁰⁴ він, здається, ос-

²⁰⁰ Jabłonowski A. Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi. – Kraków, 1899–1900. – S. 68, 74.

²⁰¹ Яковенко Н. Нові джерела до історії Острозької школи – першого навчального учбового закладу вищого типу у східних слов'ян // Прогресивна суспільно-політична думка в боротьбі проти феодальної реакції та католицько-уніатської експансії на Україні. Тези республіканської науково-теоретичної конференції 20-22.04.1988 р. – Львів, 1988. – С. 40–42.

²⁰² Там само. – С. 41.

²⁰³ Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. – Острог-Львів, 2002. – С. 182.

²⁰⁴ Участь Я. Єрлича в баталіях з військами султана на разі не підтверджена документами; дослідники мають повірити в цьому випадку (як і в деяких інших) твердженням самого хроніста, див.: Южнорусские летописи. – С. 109. Авторство щоденника Хотинської війни, включеного до тексту «Літописця», без сумніву, не належить Єрличеві, див.: Czermak W. Studya historyczne. – S. 257.

Схема 3.1. Сини Олізара Васильовича Єрлича-Тиненського і Колимського

IV						Олізар Єрлич † 18.05.1621 ∞ Катерина Сосницька † 9.05.1653
V						
Йоахім Єрлич * 19.03.1598 ∞ Маріанна Рогузька † 8.02.1663	Андрій Єрлич * бл. 1601 † 16.08.1641	Іван Єрлич † 3.10.1643 ∞ Христина Шашкевичівна † 1651	Михайло Єрлич † п. 1675 ∞ Олександра Дубиська † п. 1673	Матвій Єрлич † 03.1653	Олександр Єрлич † п. 1664	
VI <i>нащадки</i>		<i>нащадки</i>	<i>нащадки</i>			

Схема 3.2. Доньки Олізара Васильовича Єрлича-Тиненського і Колимського

IV						Олізар Єрлич † 18.05.1621 ∞ Катерина Сосницька † 8.05.1653
V						
Єва † 6. 11.1657 ∞ Павло Снітовський † п. 1646	Варвара † п. 1648 ∞ Даніель Огій- Тишкевич	Маруша (Магдалена) † п. 1648	Олена † 6.06.1648 ∞ 1. Ян Бобицький † 5.04.1646 2. Анджей Пльонсковський † до 1648	Анастасія † п. 1658 ∞ N Сарновський † п. 1658	Тетяна † 18.07.1651 ∞ 1. Самуель Володкевич † 1628–1635 2. Ярема Тиша-Биковський † 11.07.1647	

таточо зупиняє свій вибір на військовій кар'єрі та з різними ротмістрами впродовж кільканадцяти років шаблею здобуває собі на хліб. Пам'ятаючи про увагу автора хронічки до Марсових звитяг, не тільки пересічний читач, але й дослідник у праві очікувати від нього якщо не детального опису військових кампаній, то, принаймні, переліку відвіданих місць. Але Йоахім Єрлич взагалі не вважає за потрібне зупинитися на цьому періоді свого життя. Нагадаємо, що упродовж 1621–1635 рр. Річ Посполита не почувалася безпечною, відчувала потребу в охочих повоювати і, без сумніву, знайшла би місце, де прилаштувати Єрлича (див. табл. 3).

У щоденникових записах Йоахіма цей період представлений 23 повідомленнями, з яких більше половини (15) складають но-

татки про смерть та поховання родичів та «людей великих», 2 нотатки про весілля рідної та трьохюрідної сестер, 5 воєнних сюжетів та інформація про обрання королем Владислава IV. Воєнні сюжети, що зараз цікавлять нас найбільше, на жаль, позбавлені будь-яких важливих коментарів автора хронічки. Про свою участь у бойових діях Єрлич не згадує жодного разу; можна лише виділити його особливу увагу до персони Стефана Хмелецького. Окрім коротеньких описів двох спільних з козацькими гетьманами успішних походів Хмелецького (1626 та 1629 рр.), автор вставляє до «Літописця» елогіум, в якому ще раз оспівано рицарські подвиги небіжчика. За обсягом цей «панегірик» Єрлича поступається тільки записові, зробленому з приводу смерті київського митрополита Петра Мо-

Таблиця 3. Військові дії за участю Речі Посполитої, повстання на українських землях 1621–1635 рр.

Роки	Військові дії
1600–1622	Війна зі Швецією
1625	Повстання Марка Жмайла
1625–1629	Війна зі Швецією
1626	Відбиття нападу Орди (розгром ординців під Білою Церквою)
1630	Повстання Тараса Федоровича
1632–1634	Війна з Росією
1634	Відбиття нападу турків (сутички під Кам'янцем-Подільським)

гили, людини, чиє життя було тісно пов'язане з його власною долею.

Що можемо ще сказати про молодість Йоахіма? Зі згаданих 23 повідомлень, які потрапили до хронічки, більшість походить з київських теренів. Знаючи про фінансові та маєткові інтереси родини в межах Київського воєводства, природно було би пошукати додаткові відомості про Єрлича в місцевих актових книгах. На жаль, виконати це завдання повністю нам не вдається оскільки книги гродських і земських судів було майже повністю знищено в ході воєнних дій середини – другої половини XVII ст. Але, все-таки, певні дані зібрати ми змогли.

29 травня 1628 р. (нагадаємо, це час, коли Й. Єрлич, згідно з власною автобіографією, *ще перебуває у війську*) в Київському гродському суді з'являються три доволі відомі особи, а саме: архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила, його намісник Філофей Кізарович та проповідник Тарасій Земка. Причиною візиту стала необхідність вписати до книг текст листа, яким настоятель та всі ченці лаври надавали двом адвокатам право виступати від імені обителі в її складних судових суперечках з уніатським митрополитом Юзефом-Віляміном Рутським, Криштофом Минківським, панами Ленкевичами-Іпогорськими та Лозками. Після судового або полюбовного вирішення усіх суперечок уповноважені ченцями особи мали, «*doszedzsy tych wszystkich przezysków, jako chcąc na swój pożytek obracać*»²⁰⁵. В ролі адвокатів

монастиря виступають Никодим Силич та Йоахім Єрлич – *отці* Силич та Єрлич. Того ж таки року ці ж *отці*, «умоцovanі» печерських ченців, виступають у якійсь справі зі спадкоємцями княгині Анни Корецької²⁰⁶. Сумніву немає, в 1628 р. Йоахім Єрлич не служив у війську, а був (вже був!) ченцем якогось з київських монастирів. Якого саме? Спробуємо дати відповідь і на це питання.

Наш ключ на шляху до розв'язання проблеми – це сама хронічка Єрлича. Саме та хронічка, в якій не знайшлося місця для чернечого минулого її автора, де так багато незгодженостей і, водночас, так багато бурхливих емоцій і натяків, обірваних на півслові. У першій, «довоєнній», частині «Літописця» натрапляємо на ряд сюжетів, які можна тут назвати церковними. Перерахуємо лише ті з них, що мають «київське коріння».

Отже, насамперед, це коротенький запис про смерть у листопаді 1624 р. архімандрита Києво-Печерського монастиря Єлисея Плетенецького і призначення його наступником Захарії Копистенського²⁰⁷. Єрличеві відомо, що останній помер, пробувши настоятелем лаври неповні три роки (до 1627). У 1633 р. печерського архімандрита Петра Могили було висвячено в митрополити²⁰⁸. У березні 1641 р. Маруша, рідна сестра Йоахіма, приймає разом з Софією Тишанкою-Биковською постриг у Києво-Печерському дівочому монастирі²⁰⁹.

Нарешті, останній сюжет – це дуже важливий запис про смерть Петра Могили 1 січня 1647 р. Інформація, занотована

²⁰⁵ ЦДІАК України. – Ф. КМФ-32, оп. 1, спр. 554, арк. 2.

²⁰⁶ Boniecki A. Herbarz Polski. – Warszawa, 1906. – Т. IX. – S. 21.

²⁰⁷ Южнорусские летописи. – С. 74.

²⁰⁸ Там само. – С. 85. У Єрлича помилкова дата: 1643 р.

²⁰⁹ Там само. – С. 83.

Й. Єрlichem, широко використовувалася дослідниками, та, все-таки, пригадаймо її зміст. Ставлення хроніста до постаті Могили вирізняється неоднозначністю. З одного боку на своєму «уряді» митрополит, як пише Єрлич, діяв побожно, добре, тверезо. «Оберігаючи свою отару», він завжди дбав у справах про єдність Божої Церкви. Разом з тим, Могила переймався не тільки церковними проблемами: «który nie bez tego, aby i sławy tego świata nie był chciwy»²¹⁰. Від очей Йоахіма не приховалися любов волоського воєводи до того, що він називає тут «славою», – влади. Змалювавши в яскравих тонах усунення Могилою з митрополичої кафедри старого Ісаї Копинського і відбору всього його майна, автор хронічки переходить до «другої справи». З огляду на важливість наведених даних, зачитуємо весь уривок:

Wiedząc o pieniądzach, iż ihumen monastera, świętego Mikoły Pusteńskiego nazwanego, ma pieniądze, gdzie i ten monaster nad prawo pospolite i słusność samą uprosił, nad którym ihumen *niejakiś* [курсив мій – I. T.] Serafion Bilski lat ze dwadzieście był za przywilejem, do którego monastera, już zostawszy metropolitą, a przyjachawszy do Kijowa i monastera Pieczarskiego, zebrawszy o kilkaset człowieka, harmatne, z działami szedł i otrzymał go, s którego ihumen lekko, jako najprzedziej, z niektórą bracią uciekać musiał, odbiegłszy wszystkiego u monasteru. Którego otrzymawszy, po odbieżeniu ihumeńskim z monastera, czerńców po jednemu pokładając bił postronkami poty, poki aż o pieniądzach i o srebrze musieli powiedzieć, gdzie byli pozakopywali i pochowali w ziemię. Napotem o kilkanaście czernców z monastera, udespektowawszy, powyganiał, którzy przy słusności samej prawdę mówili; s którego wygnania a takich onego postępów jedni do unii udawali się, drudzy ni tak nia siak tułali się po różnych miejscach. I niektórych czernców monastera Pieczarskiego, uchodząc swego pomowiska od pospółstwa, okowawszy w kajdany, odsyłał do kozaków, udając za uniata, a

mianowicie Nikodema Silicza, który u dzień i noc 16 niedziel siedział, którego kozacy, żywotem darując, puścili...²¹¹

З цієї розлогої цитати випливає, що один з двох названих вище адвокатів Печерського капітулу (1628 р.) і добре відомий Йоахімові Єрличу чернець Никодим Силич був серед жертв наїзду Петра Могили на Пустинний монастир. На заслання до козаків Силича відіслали як людину, яка занадто багато знала. Мотиви нападу митрополита на монастир, за Єрlichem, досить банальні і полягають у бажанні заволодіти грошима. Не будемо зараз з'ясовувати, що саме спонукало митрополита до цих дій. Відомо, однак, що під час коронаційного сейму 1632 р. Могила виклопотав у короля привілей на володіння Києво-Пустинним монастирем. Події, описані Єрlichem і пов'язані з передачею обителі Могили, мали місце, очевидно, влітку 1633 р. І тоді ж за посередництва козаків вдалося нашвидкоруч владнати конфлікт між Копинським і Могилою²¹².

Саме зараз варто включити до розгляду нові маловідомі матеріали, які проливають світло на описані вище події. Йдеться про два королівські вироки, видані в 1639 році й записані до Руської (Волинської) метрики²¹³. Обидва стосуються однієї давньої справи, яку спочатку було піднято в Київському гродському суді, потім за апеляцією переведено до Головного коронного трибуналу в Любліні, а звідти перенесено на розгляд сеймового суду. Поводовою стороною в ній виступають отці Сильвестр Галондзовський (намісник), Стефан Томанович (диякон та уставник), Никодим Силич та Йоахім Єрлич («законники», тобто ченці) і Серафіон Більський, ігумен Київського Пустинно-Микільського монастиря.

У першій зі справ зазначені особи подають позов проти київського митрополита та печерського архімандрита Петра Могили та його помічників²¹⁴ «о квалтовное з мо-

²¹⁰ Там само. – С. 92.

²¹¹ Там само. – С. 93–94.

²¹² Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков. – С. 65, 87–88.

²¹³ РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 219, арк. 115 зв. – 118 зв. [опрацьовано за мікрофільмом: ЦДІАК України. – Ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 219, арк. 115 зв. – 118 зв.]. На ці ж документи, в контексті чернецтва Й. Єрлича, звернув увагу ще Петро Кулаковський, див.: Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики... – С. 182. Оригінал декрету з великою коронною печаткою див.: ІР НБУВ. – Ф. 2, спр. 20862, арк. 1–5.

²¹⁴ Серед них названо ченців Печерського монастиря: Анатолія Мужиловського, Феодосія Оранського (уставника), Варлаама Дидківського, Іова (економа), а також і світських осіб, а саме Андрія Халаїма, Станіслава Третяка, Олександра Козица, Данієля Думинського, Яна та Войцеха Пігловських, див.: ЦДІАК України. – Ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 219, арк. 115 зв.

настыра Мыкольского Пустиньского Киевского способом военнымъ, подышедши, выбите, апъпаратовъ, церковных сумъ и инъших вшеляких речей, у процессе менованых, забране, добр, сель, фолварковъ, маєтности, до того ж монастыра Пустиньского здавна належачих, тамъ же в прохозиции выражоных, [забране]... потурбоване особъ законных, в процессе менованых, монастыра Микольского Пустинского, побите, пораненъе, везене, в кайданы осаженъе, речи приватных власныхъ их безправное и квалтовное в целях забране, правъ, привилеовъ церковных, здавна наданых квалъченъе и позабиранъе»²¹⁵. Напад на монастир, згідно з позовом, стався «під претекстом» королівського листа, який незаконно опинився в руках митрополита Могилы. Незаконно, бо в 1626 р. ігумен С. Більський отримав від короля Сигізмунда III привілей на доживотне тримання зазначеної обителі²¹⁶.

Король Владислав IV через нестання поведової сторони вирішив справу на користь Могилы. Останній мав тільки повернути Микільському монастирю давні привілеї. Натомість поводи повинні були відсидіти 12 тижнів у якійсь з веж Варшавського замку, заплатити «вини» у 200 гривень і «нагородити» позвану сторону за шкоди, які оцінювалися в 50 тис. пол. зл. Врешті, вирок передбачав публікацію в Київському земському суді інфамії на поводах²¹⁷.

Другий з позовів акцентував увагу на закривавленні монастиря; у ньому є суттєвий додаток про те, що напад було здійснено «с помічю гетмана запорозкого» (тобто Петра Сагайдачного). Ця справа так само невдало закінчується для поведової сторони²¹⁸.

Підсумовуючи всі наведені вище дані, можна припустити, що Єрлич опинився серед тієї частини братії, яка не встигла залишити обитель і потрапила під «гарячу руку» митрополита. Після нападу на Пус-

тинний монастир деякі з ченців, у тому числі Силич та Єрлич, можливо, потрапили до лаври. Трохи пізніше Никодима було віддано козакам, а Йоахімові вдалося уникнути переслідування втечею. На ймовірність саме такого розвитку подій натякає коротенька згадка в гербовнику Адама Бонєцького про судовий процес між панамы Тишами-Биковськими та Йоахімом, Михайлом і Олександром Єрличами (1642 р.). У позові поводи називають старшого з братів Єрличів «dawnym mnichem pieczarskiej ławgy, różniej zbiegiem i apostata»²¹⁹. Латинський вислів *apostasia a religione* означає «полишення чернецтва», а слово «apostata» – «відступник». І справді, Йоахім Єрлич залишає монастир (чи то Пустинний, чи Печерський) і незабаром одружується. Очевидно, позов зі скаргою проти дій Петра Могилы був направлений до Київського гродського суду ще до весілля Єрлича (тобто між 1633 та 1635 рр.). Проте, хто впродовж кількох років після нападу митрополита представляв образених ченців у судах і яким чином сеймовий декрет було застосовано на практиці, відомі нам джерела не розповідають. Таким чином, всупереч повідомленню самого Йоахіма, він не перебував у війську впродовж 1621–1635 рр. У цей час (або, принаймні, з другої половини 20-х рр.) Єрлич був ченцем Пустинного Микільського монастиря в Києві.

* * *

1635 рік став переломним у житті не тільки Йоахіма, але і двох його сестер Тетяни Єрличівни та Олени Бутовичівни. Всі вони справляли цього року своє весілля. Перше з них – одруження Тетяни з Яремою Тишею-Биковським – відбулося 14 червня²²⁰. Чоловік Єрличівни походив зі шляхетського роду, осілого в Київському воеводстві. У середині XVI ст. його дід Федір Тиша, слуга князя Фрідріха Пронського,

²¹⁵ Там само. – Арк. 115 зв. – 116.

²¹⁶ С. Більський вперше згадується як настоятель Пустинно-Микільського монастиря ще в 1624 р., див.: *Źródła dziejowe*. – Т. XXI. – S. 322. Після вигнання з обителі переїхав на Волинь; у 1641 р. був намісником дерманського архимандрита Іоана Дубовича, див.: Державний архів Рівненської області. – Ф. 370, оп. 3, спр. 100, арк. 239–240, 246–249.

²¹⁷ РГАДА. – Ф. 389, оп. 1, д. 219 [опрацьовано за мікрофільмом: ЦДІАК України. – Ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 219, арк. 117 зв. – 118].

²¹⁸ Там само. – Арк. 118–118 зв.

²¹⁹ Boniecki A. *Herbarz Polski*. – Т. IX. – S. 21.

²²⁰ Южнорусские летописи. – С. 80.

отримав від свого патрона пусті селища Ходорків і Криве²²¹. За кільканадцять років Федора було обрано першим київським земським підсудком; цей уряд він обіймав до своєї смерті (1573 р.)²²². Нашадки підсудка за назвою давньої резиденції дому почали писатися Тишами-Биковськими. На початку XVII ст. рід мав три гілки і володів різними частинами великої Ходорківської волості. Ярема Тиша-Биковський одружився зі вдовою Самуеля Володкевича на схилку літ, маючи від першого шлюбу п'ятьох дітей. Відзначимо, що обидві його обраниці походили з родів, традиційно пов'язаних обов'язками служби з князями Острозькими (першою дружиною Яреми була Маруша, дочка острозького зем'янина Ждана Долотецького). Родичання Єрличів з такою заможною людиною, як Тиша-Биковський, обіцяло їм вихід зі скрутного матеріального становища. І дійсно, через рік-два після весілля чи не всі діти Олізара Васильовича знайшли свій пристанок у Ходорківських володіннях на Київщині...

Того ж таки 1635 р. фамілія «набула» ще одного заможного і впливового родича, яким став володимирський підкоморій кн. Юрій Пузина. І хоча він одружився не з рідною, а трьохюрідною сестрою Йоахіма, Андрія, Михайла та ін. Єрличів – Оленою Бутовичівною²²³ – все ж про це споріднення вони пам'ятали ще дуже довго. Через кілька місяців після свого знайомства з князем колишній чернець і майбутній автор хронічки «*rojął w stan święty małżeński*» панну Рогузьку, опікуном якої був... той самий Юрій Пузина²²⁴. Весілля Йоахіма та Маріанни підкоморій влаштував на власні кошти і у власному волинському маєтку селі Добрятині 24 листопада 1635 р.

Про рідню Маріанни (Марини) Рогузької нам відомо мало. Її батько Войцех, поручник войовничого князя Самуеля Корецького, наклав головою у нещасливій битві під Цецорою (1621 р.)²²⁵. Дружиною Войцеха була Барбара з Лішків, дім якої мав, за відомостями Й. Єрлича, спільне коріння з Желехами, Кадлубиськими, Гдешинськими, Рикальськими і Слешинськими. Наприкінці XVI ст. Рогузькі, вихідці з Малопольщі, вперше опиняються на Волині. Андрій Рогузький († 1607), певне, близький родич Маріанни, посідав частину сс. Богурина та Куняткова у Луцькому повіті, неподалік від Острога, а також певний час тримав у оренді від Матея Стемпковського с. Вигуричі²²⁶. Луцькі ґродські книги містять у собі чимало згадок про одного з його синів – Войцеха Рогузького, королівського ротмістра, пізніше летицького войського, одруженого з Катериною Карницькою. Без сумніву, він не був тестем Єрлича, оскільки жив ще в 1635 р.²²⁷

... Після весілля Йоахім з дружиною перебралися на Київщину. 14 грудня 1637 р. в автора хронічки народився первісток, якого назвали Костянтином. Незабаром малюк помер, проживши лише два місяці²²⁸. З наступних восьми дітей подружжя до повноліття доросли п'ятеро; імені однієї дочки, яка, можливо, народилася мертвою, автор «Літописця» не називає²²⁹. У щоденникових записах є згадка про те, що сім'я до 1647 р. жила в селі Бикові під Ходорковим. Яким чином Єрличі стали власниками маєтку? Рештки актових книг Житомирського та Київського ґродських судів, де можна було би пошукати відповідну інформацію, на жаль, не дають відповідь на

221 ЦДІАК України. – Ф. 2, оп. 1, спр. 2, арк. 355 зв. – 356: лист київського воєводи кн. Ф. Пронського про надання Федорові Тиші двох пустих селищ «за вірну службу» (Київ, 25.05.1553 р.).

222 Urzędniczy województw Kijowskiego i Czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / oprac. E. Janas i W. Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 48.

223 Южнорусские летописи. – С. 80.

224 Там само.

225 Там само. – С. 80, 117.

226 ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 64, арк. 690–691 зв., 701–701 зв. і ін.; спр. 65, арк. 630–632 зв.: А. Рогузький придбав частини Богурина і Куняткова за 4500 зл. у братів Козинських 21.08.1603 р., угоду укладено в Луцьку.

227 Там само. – Спр. 195, арк. 225–227, 256–256 зв.; спр. 196, арк. 674–675 зв.

228 Южнорусские летописи. – С. 81: Йоахімових синів-немовлят Костянтина і Олізара було поховано в родинному склепі Тишів-Биковських у Ходорківській мурованій церкві.

229 Там само. – С. 261.

це питання. Зі зроблених в щоденнику інтонацій самого Йоахіма може скластися враження, що він володів селом на «вічному праві» (тобто, Биків був придбаний Єрlichem або отриманий ним в дарунок)²³⁰. Але, як виявилось, автор хронічки видавав бажане за дійсне. На початку XVIII ст. онук Йоахіма свідчив про те, що його дід тримав Биків у заставі від Яреми Тиші-Биковського у 3 тис. пол. зл.²³¹.

Заможний і щедрий Ярема прийняв у себе велику рідню своєї другої дружини. Михайло Олізарович Єрлич отримав від зятя у доживотне володіння Клепчевську слободу і вісьмох підданих у Ходоркові²³², а теща Тиші-Биковського – Катерина з Сосницьких – стала власницею села Скочище (ймовірно, на тому ж праві)²³³. З Ходорківщиною так чи інакше було пов'язане життя майже всіх братів і сестер Йоахіма, за виключенням Івана та Єви.

«Довоєнний» період біографії Йоахіма певною мірою відображає його щоденник. До нього Єрлич коротко занотовував все те, що хвилювало в цей час його як батька, представника клану і посесора (народження, хрещення і смерть дітей, братів, інших родичів та сусідів, неврожай, дорожнеча, козацькі повстання, відміни судових сесій, постриження у черниці разом із Софією Тишанкою сестри Маруші та ін.). На цю ж частину хронічки припадають два великі пасажі про злочини Самуеля Лаща і про смерть митрополита Петра Могили. Другий з названих уривків ми вже згадували вище, тому зупинимось на першому.

Слава про коронного стражника С. Лаща, володаря 236 баніцій і 37 інфамій, відомого своїми кривавими справами, розійшлася далеко за межі Київського воєводства. Маючи такого могутнього протектора, як краківський каштелян і гетьман Станіслав Конєцпольський, Лащеві практично завжди вдавалося уникнути покарання. І якщо ображені магнати і заможніші урядники могли, не вдаючися до судів, відповісти ударом на удар, то дрібній шляхті годі було сподіватися на відшкодування своїх збитків²³⁴. Увага Єрлича до цієї особи є, вочевидь, не випадковою. Одразу впадає в очі відносно близьке розташування Ходорківської волості і володінь стражника (Макарівський маєток). Навесні 1637 р. армія татар, сербів, циган і козаків Лаща (до яких, між іншим, прилучився родич Йоахіма королівський ротмістр Юрій Голуб) вдерлися у землі Тишів-Биковських, гвалтували жінок і дівчат, вбивали і грабували підданих, спустошуючи маєтки Ходорків, Криве, Липки, Болячів, Биків та інші. Не виключено, що 1637 р. Єрлич вже тримав Биків і був свідком цього нападу. Впродовж наступних двох років справа за скаргою Яреми Тиші-Биковського і дітей його брата Адама проти дій Лаща та його помічників розглядалася на сеймовому суді²³⁵.

Серед джерел, які можуть доповнити біографічні відомості про Йоахіма і його рідних до початку Хмельниччини, слід назвати судові книги. Тут знайдемо інформацію про конфлікти, в яких брали участь Єрличі. Результати наших пошуків пред-

²³⁰ Там само. – С. 96. Село Биків – суч. с. Брусилівського р-ну Житомирської обл.

²³¹ ЦДІАК України. – Ф. 2, оп. 1, спр. 2, арк. 465–466 зв.: маніфестація Якуба Єрлича в Київському гродському суді 21.02.1735 р. про втрату важливих документів, переданих ним Стефану-Вавжинцю Камінському (вбитому і пограбованому гайдамаками у с. Козятині). Серед інших маєткових листів був і «oryginał zapisu zastawnego na sumę trzy tysiące zł. pol. od świętej pamięci urod[zonego] Jeremiasza Tyszy-Bukowskiego inrem et personam niegdy urod[zonego] j.m. pana Joachima Jerlicza, dziada manifestantis na dobra wieś Byków służącego».

²³² Там само. – Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 661 зв., 661, 660 зв., 660, 669–669 зв.: 3.01.1640 р. М. Єрлич був введений у володіння ходорківськими підданими і «хутором, або фільварком» Клепчевщиною (Клепцем). Згідно із записом Я. Тиші-Биковського, Єрлич отримав право на вільне осадження слободи, розширення ґрунтів і «с прыписанемъ сумы петисотъ золотых польскихъ» на маєтку. Попереднім заставним власником Клепчевщини був Ян Ляпа-Бобицький, чоловік Олени Олізарівни Єрлич, що поступився своїм правом на користь Михайла. Останній тримав Клепчевщину щонайменше до 1646 р., див.: ІР НБУВ. – Ф. 1, спр. 4104, арк. 96, 204 зв.; ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 11, арк. 528–530.

²³³ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 847 зв. – 849. Як власниця села Катерина зг. ще у 1646 р., див.: Там само. – Спр. 11, арк. 528 зв. У Скочищах помер брат Йоахіма Андрій Єрлич, див.: Южнорусские летописи. – С. 83.

²³⁴ Южнорусские летописи. – С. 88: Skoro drugi do prawa by się udać chciał, tedy już i żony, i domy odrzeć musiał i umykać ze zdrowiem.

²³⁵ ЦДІАК України. – Ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 219, арк. 52–56 зв., 66–67 зв., 162 зв. – 169, 169 зв. – 172 зв.; спр. 215, арк. 22 зв. – 25 зв., 33–34, 52–56 зв., 77 зв. – 80.

ставлено в додатку 3. Відзначимо тривале протистояння нащадків Олізара Васильовича з сусідом і тепер вже родичем Федором (Теодором) Тишею-Биковським. Двоюрідний брат Яреми, а потім і його діти традиційно судилися з іншими «учасниками» Ходорківського маєтку. А після того, як другий чоловік Тетяни Олізарівни записав їй доживоття на значній частині своїх володінь, до кола їх потенційних ворогів потрапили і Єрличі...

Біда, як відомо, не приходить сама. Напередодні «нещасливого початку селянського розбою» Єрличів просто переслідувало горе. Хто міг уявити, що нетривалий «золотий час спокою» вже позаду, попереду ж одні лише втрати, смерть і вигнання. Влітку 1647 р. сталася подія, яка згодом поставила хрест на безтурботному житті родини Йоахіма. 11 червня того року від рук неприятеля загинув Ярема Тиша-Биковський, який свого часу прилаштував рідню дружини у власних володіннях. І хоча особа ця, як можна підозрювати, не була аж такою святою, все ж у пам'яті автора хронічки жив образ «człowieka poczciwego, Pana Boga się bojącego, ludzi dobrych, poczciwych, tak narodu szlacheckiego miłującego i szanującego, ale i prostej kondycyi, z chłopów, i tych sobie lekce nie ważył, ale zarówno pokładał»²³⁶. За рік до цієї події Ярема записав власні частини Ходоркова єдиному синові Адаму²³⁷. Не маючи, очевидно, особливих симпатій до своєї мачухи і її братів, спадкоємець розлогих маєтків зміг показати хто в домі господар вже після смерті батька. 4 серпня 1647 р. він відібрав у Йоахіма наданих йому биківських підданих, а ще через два тижні з ватагою озброєних слуг ввірвався у село і вигнав з нього родину Єрлича²³⁸. Дружина автора «Літописця»,

який під час наїзду перебував у Києві, змушена була з малими дітьми шукати допомоги у своєї зовиці Тетяни Тишиної-Биковської в Болячеві. Тут у грудні помер переляканий нападниками маленький син Єрлича Гриць, похований пізніше батьком в Києві при Десятинній церкві²³⁹.

Навесні нового 1648 р. одна з сестер Йоахіма Олена (Гелена), маючи якісь важливі справи, їздила до Люблінського трибуналу. На зворотньому шляху вона захворіла і 6 червня померла в Затурцях під Луцьком²⁴⁰. Ще перед смертю до неї приїхали родичі, серед яких був і автор хронічки. Після поховання тіла небіжчиці в Луцькому братському монастирі, Йоахім негайно відправився додому, на Київщину, куди з півдня вже підходили війська Богдана Хмельницького. Єрлич не встиг. За 20 кілометрів до Болячева, у Кочерові, його перестріли передові козацькі загони, «przed któremi, – читаємо в щоденнику, – do lasu musiałem, zdrowia chronić, usiekać»²⁴¹. 16 серпня Єрлич пішки прийшов до Києва і сховався від переслідування у Києво-Печерському монастирі, де мав, певне, старих знайомих²⁴². Обране колишнім ченцем місце для порятунку навряд чи гарантувало йому повну безпеку, але, все-таки, у розпал полювання козаків на шляхту, що мешкала в місті (грудень 1648 р.), життя він зберіг. Невдовзі після цих подій з Єрличем мав познайомитися... Ян Скшетуський, герой роману «Вогнем і мечем». Йоахім, «śledziennik i na wpró przytomny od ciągłego strachu», за задумом Генріха Сенкевіча, трохи не довів закоханого шляхтича до відчаю, розповівши йому про загибель панни Курцевичівни у церкві Доброго Миколи...²⁴³.

З початком війни, в серці якої він згодом опинився, Єрлич вперше відчув, наскільки

²³⁶ Южнорусские летописи. – С. 95.

²³⁷ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 11, арк. 462–464: запис Яреми Тиші-Биковського про дарунок маєтку синові Адаму укладений 1.06.1646 р.

²³⁸ Южнорусские летописи. – С. 96.

²³⁹ Там само. – С. 96–97. Тіло свого померлого сина Йоахім показав возному під час засідань (рочків) Київського гродського суду. Про судовий процес між Єрличем та Адамом Тишею-Биковським жодних згадок у відомих нам джерелах не залишилося.

²⁴⁰ Там само. – С. 101.

²⁴¹ Там само. – С. 103.

²⁴² Там само. – С. 103–104. Відомо що, Єрлич особисто знав нового настоятеля Лаври. 15.01.1647 р. у Києві він підписав акт обрання Йосифа Тризни архімандритом Києво-Печерського монастиря (по смерті Петра Могили), див.: Архив Юго-Западной России. – К., 1861. – Ч. II. – Т. 1. – С. 341.

²⁴³ Див. у другому томі роману розділ XX. У творі Сенкевіча хронологія подій суттєво порушена. Скшетуський мав бачити Єрлича десь на початку 1649 р., а спалення монастиря св. Фрола і церкви Доброго Миколи (про що автор трилогії дізнався з «Літописця») Йоахім датує 1651 р. (С. 151).

вразливим є людське життя. Вчорашні володарі, почтиві шляхтичі, добре знайомі йому сусіди і близькі родичі сьогодні гинули від рук своїх же підданих. Інші, рятуючи життя, розійшлися різними землями і ніхто не сказав би, де вони є тепер. Треті переходили на бік козаків і керували військами бунтівників. Чи це не кінець світу? Чи це не кінець життя? Відчуваючи можливість близької смерті, Єрлич починає укладати для нащадків реестрик родичів; «*jeżeli by s potomków naszych kto, pozostawszy, znachodzić miał żywym, aby wiedział, którego domu i s kogo tak ojcowie, jako i matki onych idą albo poszli, i kto kogo spłodził; to umyślałem po sobie zostawić, aby znać mógł się dopytać pokrewnego...*»²⁴⁴. Так постала частина хронічки, відома під назвою «Виписання моїх предків...». Укладати її Єрлич почав ще на початку серпня 1648 р., їдучи з Луцька додому, продовжив у Печерському монастирі, а завершив після 1660 р. на Волині²⁴⁵.

Саме на Волинь, до своєї родини, переїхав автор «Літописця» після того, як залишив стіни обителі. Така можливість у нього з'явилася через кілька років, а до того Єрлич і надалі перебував у Києві. Після укладання Зборівської угоди (8.08.1649 р.) напруга в місті і цілому регіоні дещо вщухла. Новопризначений київський воєвода Адам Кисіль восени того ж року повідомив про складання в Житомирі сеймику, на який вирушив з листами від архімандрита Тризни Йоахім Єрлич²⁴⁶. Наприкінці 1649 – на початку 1650 рр. автор хронічки був свідком приїзду до Києва на переговори А. Киселя та Б. Хмельницького²⁴⁷.

В середині літа 1650 р. Єрличі, повіривши в остаточне заспокоєння «козацьких

бунтів», здійснили спробу повернути собі спустошені військовими діями маєтки. Завдання це було не з легких, оскільки на початку війни помер Адам Тиша-Биковський і на його спадщину одразу почали зазіхати близькі й далекі родичі. 30 червня мачуха Адама Тетяна Єрличівна вносить до житомирських гродських книг протестацію проти дій давнього неприятеля Яна Тиші-Биковського, який відібрав у неї частину с. Болячева²⁴⁸. У липні скаржиться на рідних сестер небіжчика – Олександру, Єву, Петронелу і Софію, які виявилися її головними конкурентами. Пасербиці привласнили собі маєтки Биків, Болячів, Гнильці і Западню, порушивши право Єрличівни тримати їх до смерті²⁴⁹. Ще один процес про спустошення маєтку Ратні, або Западні вдова Яреми Тиші-Биковського розпочинає з подружжям Миколаєвських²⁵⁰. Йоахім, Міхал, Мацей та Олександр Єрличі приєдналися до Тетяни в справі про спадок сестри небіжчиці Гелени, привласнений їй дочкою Євою Бобицькою. Поводи, які «под час замешаня в Речи Посполитой через войну козацкую... в войску его кор[олевской] м[и]л[ости] на службе Речи Посполитой zostавали, а дьругие, уходечи здоровемь своимь, в Полсчи были», намагалися відсудити в небоги права на заставний маєток Копачів²⁵¹. Суд, швидше за все, так і не встиг розібратися з обоюсторонніми скаргами спадкоємців Адама Тиші, оскільки вже наприкінці того ж року вибухає нова війна. Перебування в Києві стає небезпечним. Місто полишає воєвода Кисіль, а за ним «*wszystka szlachta, jako dzieci za matką, tak oni co żywo od wszystkiego z domów ruszywszy się,*

²⁴⁴ Южнорусские летописи. – С. 110.

²⁴⁵ Про те, що «Виписання» доповнювалося час від часу, свідчать окремі згадки в тексті. Перші записи у розділі датуються 3.08.1648 р. (с. 108). Після екскурсу у власну біографію (один абзац) Єрлич пише про те, що вже перебуває в Печерському монастирі (отже, написано після 16.08.1648 р.). Далі в різних місцях згадує про небіжчиків Юрія Голуба († 1649), сестру Тетяну († 1651) та брата Матвія († 1653). В одному з місць «Виписання» оповідає про синів, які перебувають у війську (с. 117); відомо, що старшого з них – 18-річного Василя Єрлича – Йоахім спорядив і відправив на службу 1659 року (с. 237).

²⁴⁶ Южнорусские летописи. – С. 137. Єрлич був далеким родичем київського воєводи. Трьохюрідний брат Йоахіма Стефан Бутович був одружений з Настасією Богушівною, яка після смерті свого чоловіка вдруге вийшла заміж за А. Киселя.

²⁴⁷ Там само. – С. 138, 141–142.

²⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 13, арк. 328–330.

²⁴⁹ Там само. – Арк. 266 зв. – 267, 269–269 зв., 340, 355–355 зв., 356–356 зв. У свою чергу, Петронела Тишанка, дружина Олександра Лесевича, скаржилася в тому ж суді на мачуху про привласнення рухомих речей її рідних матері і батька, див.: там само. – Арк. 395–396.

²⁵⁰ Там само. – Арк. 354 зв. – 355.

²⁵¹ Там само. – Арк. 354–354 зв.

pojechali na Wołyń i gdzie kto mógł, obawiając się swywoli chłopskiej i buntów kozackich»²⁵². І Єрлич, що занотував це повідомлення, не був винятком. З подальших записів у щоденнику дізнаємося про його перебування в якомусь з маєтків неподалік від Луцька.

Решту свого життя проживши на Волині, Йоахім ніколи не полишав надії повернутися під Ходорків. Як тільки чергова хвиля «козацьких бунтів» відкочувалася назад і між обома сторонами підписувався мир, Єрлич і його брати щоразу звертали свій погляд на схід, де вони колись тримали маєтки. Є підстави стверджувати, що сам Йоахім бував на Київщині після 1650 р.

У липні 1651 р. померла Тетяна Єрличівна, вдова Яреми Тиші-Биковського. Незважаючи на те, що права рідних небіжчиці на її добра виглядали доволі сумнівними, все ж претензії на спадщину були ними пред'явлені. 5 вересня того ж року братів і сестер Єрличівни введено у володіння Болячевим²⁵³. Через кілька місяців село опинилося в руках інших спадкоємців – Романа Родкевича і його дружини Олександри Адамівни Тишанки²⁵⁴.

Суперечки за тримання окремих маєтків Ходорківщини, до яких були втягнені Єрличі, тривали ще навіть на початку XVIII ст.²⁵⁵ Відомо, що 1665 р. Йоахім, Міхал та Олександр Єрличі посідали певні частини у селі Болячів та містечку Копачів²⁵⁶. Самих власників у маєтках, які знаходилися в епіцентрі бойових дій, не було. Впродовж кількох наступних десятиліть колишні обивателі Київського воєводства Єрличі повернутися на ці землі можливості не мали.

* * *

У ситуації хиткого миру і повної невідомості Йоахім Олізарович змушений

був шукати притулку на Волині, звідки походив його рід. Про нове місце життя своєї родини він у щоденнику не повідомляє. Жодних точних даних з цього приводу читач у тексті хронічки не знайде. Сам «Літописець» з часом змінюється, як змінюється і життя його автора. Текст наповнюється деталями військових кампаній, розлогими описами битв з козаками, шведами, московитами та іншими супротивниками. Перманентна війна всіх проти всіх, жорстока реальність, в якій звичною володаркою стала смерть, зробили Єрлича менш уважним до родинних подій. Є лише одне джерело, яке дозволяє заповнити прогалину і продовжити розповідь про біографію автора хронічки – актові книги волинських судів. Перші ж спроби відшукати у них свідчення про Єрличів завершилися успіхом. З огляду на те, що волинський період життя Йоахіма Єрлича заслуговує на окреме дослідження і беручи до уваги кількість та обсяг судових книг, а також обмежені рамки цієї статті, єдине питання, на якому все ж варто було би зупинитися зараз – це дата і місце смерті автора хронічки.

Як відомо, останні щоденникові записи Єрлича розповідають про вторгнення на Поділля і Галичину турецько-козацького війська восени 1673 р.²⁵⁷. Деякі дослідники припускають, що 75-річний Йоахім помер незабаром після описаних ним подій. Спробуємо перевірити це припущення.

Зібрані в луцьких городських книгах згадки свідчать про те, що Єрличі з 50-х рр. XVII ст. жили в Луцькому повіті Волинського воєводства. У 1657 р. хтось з братів мав свій двір у с. Лобачівці коло Горохова²⁵⁸. Відомо, що у 60–70-х рр. Йоахім з родиною жив у селі Страклів недалеко від Дубного, а сім'я його брата Міхала в селі Бранах під

²⁵² Южнорусские летописи. – С. 145.

²⁵³ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 14, арк. 209 зв. – 210. Хоча в акті не згадано, кому передано маєток, можна з великою долею вірогідності припустити, що Йоахім Єрлич був свідком цієї процедури. У серпні-вересні 1651 р. він робить у щоденнику цілу серію записів про наступ на Київ військ Януша Радзивілла, див.: Южнорусские летописи. – С. 150–155.

²⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 14, арк. 211 зв.

²⁵⁵ Там само. – Ф. 220, оп. 1, спр. 176, арк. 1–1 зв.; ф. 2, оп. 1, спр. 9, арк. 278–279 зв., 284, 810–810 зв.; Pułaski F. Opis 815 rękopisów Biblioteki Ord. Krasińskich. – Warszawa, 1915. – S. 196: матеріали судових процесів Йоахіма, Міхала, Олександра Єрличів та їх нащадків з пп. Тишами-Биковськими (1663–1702).

²⁵⁶ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 15, арк. 98–98 зв.: покладання позовів по Єрличів за скаргою Яна Врещан-Желіховського і його дружини про незаконну публікацією баніції.

²⁵⁷ Южнорусские летописи. – С. 362–364.

²⁵⁸ Там само. – С. 211: у Лобачівці, «przyjechawszy w nawiedziny braci i siost», померла Єва Єрлич.

Гороховим²⁵⁹. Імена обох Єрличів фіксує поборовий реєстр 1673 р.²⁶⁰ Відомо, що молодший з братів, тримав свою частину села в заставі від пана Вилежинського²⁶¹. Старший Йоахім не був ані власником, ані заставником Стракловського маєтку. Дізнаємося про це з матеріалів судового процесу, що точився між Єрличем та Андрієм Пузиною у 1672–1674 рр. Автор хронічки звинувачував свого далекого родича і його дружину Марину Виговську в неодноразовому побитті дочки Катерини і нападі на їх господу в Страклові²⁶². У відповідь на зазначені закиди Пузина спочатку відзначив незрозуміле вороже ставлення Єрличів до нього, і це при тому, що вони «od samego protestanta [Пузини – I. T.] od czasu niemałego wszelką wygodę do przytulenia i pożywienia w Strakłowie, majątnosci protestanta, mieli z osobliwej protestanta łaski»²⁶³. Тут же висунуто версію про причини погіршення стосунків колишніх приятелів: начебто Йоахім з якогось дива втокмачив собі, що Пузина одружиться з його дочкою. Насправді, каже Андрій, про це він ніколи і не помишляв, «ani do tego oścassiej nie podawał». Справжню причину конфлікту зараз встановити складно, але зрозуміло, що ворожа реакція з боку Єрличів була викликана або посилена вимогою Андрія залишити двір у Страклові. Це вже інше питання, чи мали право Єрличі чинити опір Пузині і не віддавати йому останнього свого притулку.

Ворожнеча колись близьких людей тривала кілька років. Всі звинувачення, висунуті подружжям Пузин проти Йоахіма і його 34-річної дочки, були, врешті, відхилені. Справу 1675 р. залагодив приятельський суд, згідно з вироком якого дідич Страклова

мав відсидіти у вежі Луцького замку 3 тижні за образи, завдані Катерині Єрличівні, а також відшкодувати її збитки на суму 300 злотих²⁶⁴. Справу було виграно. Але авторів «Літописця» не судилося стати свідком цієї події. Десь між 3 липня та 3 листопада 1674 р. він помер²⁶⁵. Де саме помер Йоахім і де був похований рідними невідомо. 76-річний старець, здається, так і не встиг укласти свій заповіт. Інтереси Йоахімової дочки надалі представляв у суді її дядько і «прирожоний опікун» Міхал Єрлич та зять хроніста Миколай Обідзінський²⁶⁶.

...Перед читачем весь життєпис Йоахіма Олізаровича. Зрозуміло, дуже багатьох фактів з життя автора «Літописця» ми ще не знаємо. Не виключено також, що нові матеріали суттєво доповнять, а можливо і виправлять цю «третю» біографію Єрлича. Адже ми не раз переконувалися у тому, як навіть найдрібніша деталь може примусити по-новому подивитися на ту чи іншу подію, засумніватися в тому чи іншому здавалося б беззаперечному факті. За прикладом далеко ходити не треба. Тепер, коли наші знання досягли мінімально достатнього рівня, відкриємо ще один, цього разу останній, секрет: давній слуга і зем'янин князів Острозьких Олізар Васильович... ніколи не мав сина Йоахіма Єрлича! Переконатися у цьому нескладно. У заповіті, укладеному 1621 р., Олізар називає всіх своїх шістьох синів: Ян, Андрій, Іван, Мись (Михайло), Матвій та Олександр (див. додаток 2). Йоахіма серед них, як бачимо, немає. Особа, названа у переліку першою, займає місце, де мало б стояти ім'я Йоахіма. Помилки немає, Олізар справді мав сина Яна, що підтверджу-

²⁵⁹ Страклів тепер є частиною м. Дубного Рівненської обл., а Брани – с. Горохівського р-ну Волинської обл.

²⁶⁰ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 340, арк. 983 зв.: ze wsi Bran, z residentiej j.m. pana Michała Jerlicza od samego z małżonką, ubogich wygnańców z Ukrainy, od nich złotych trzy, czeladzi prostej condiciej osób trzy, zł[otych] trzy, in summa od osób pięciu złotych sześć; арк. 1050: z Strakłowa od pana Joachima Jerlicza samego i corkami dwiema zł[otych] dwa.

²⁶¹ Там само. – Спр. 338, арк. 391 зв. Ще раніше (в 1663–1666 рр., а може і довше) М. Єрлич з дружиною тримали у заставі від Зофії Олбеньської, вдови люблінського чашника, 3 дворища у с. Сільце Луцького пов. у сумі 300 зл., див.: там само. – Спр. 304, арк. 210 зв. – 211 зв.

²⁶² Там само. – Спр. 338, арк. 226–227.

²⁶³ Там само. – Спр. 344, арк. 614 зв.

²⁶⁴ Там само. – Спр. 348, арк. 687.

²⁶⁵ Там само. – Спр. 344, арк. 614 зв. – 615 зв. (3.07. протестація Пузини проти дій обох Єрличів); спр. 346, арк. 433–434 зв. (3.09. скарга Михайла Єрлича, брата померлого Йоахіма, на Пузин).

²⁶⁶ Там само. – Спр. 348, арк. 686–686 зв., 686 зв. –688: М. Єрлич 31.05.1675 р. засвідчив, що А. Пузина таки відсидів зазначений строк у замковій вежі і, в свою чергу, зобов'язувався протягом двох наступних тижнів вивести зі Страклова свою небогу.

ють і інші документи. Востаннє незнайомиць згадується наприкінці лютого 1617 р., коли він як «умоцований» (адвокат) представляє інтереси власної матері в ході процесу з її родичами за спадок Ждана Боровицького²⁶⁷. Після цього Ян Єрлич кудись безслідно зникає і його ім'я більше не згадується на сторінках актових книг. Можливо він помер? Чи загинув або потрапив у полон під час великого спустошливого нападу Орди на Волинь наступного року? Ні. Того ж 1617 року, керуючись волею батька, він вирушив до війська. Побувши певний час у ньому, він повернувся додому. А потім за протекцією Лавріна Древинського потрапив до канцелярії А. Ліпського у Варшаві. Він ще встиг взяти участь у Хотинській війні і на власному досвіді переконався, якою близькою є смерть на полі битви. Врешті, десь у середині 20-х рр. XVII ст. Ян Єрлич помер. В той день, коли це сталося, народився Яким, або Йоаким Єрлич, «законник» Києво-Микільського Пустинного монастиря. Нове ім'я, отримане після постригу, чернець-вигнанець, автор «Літописця, або хронічки» носив решту свого довгого і непростого життя, аж до самої смерті.

V. Нашадки Єрлі у другій половині XVII – XIX ст.

Рід Єрличів у XVII ст. продовжили нащадки трьох синів Олізара Васильовича – Яна (Якіма), Івана і Михайла. Їх рідні брати Андрій, Мацей та Олександр померли неодруженими²⁶⁸. До 1651 р. не стало всіх трьох синів Івана Олізаровича Єрлича²⁶⁹, а його єдину дочку Маріанну дядьки видали 1663 року заміж за Яна Лісецького²⁷⁰.

Автор «Літописця» прожив 76 років, був свідком смерті батьків, чотирьох братів

і, здається, всіх сестер. На його очах померли троє власних синів і двоє дочок. Про долю старшого Якимового сина Василя, відданого ним до війська в 1659 р., відомостей майже не залишилося. У грудні 1664 р. він був тяжко поранений у битві з козаками під містечком Псарівкою, «ktory, – записано в хронічці, – zaledwo po lasce Bożej żywym został, puł roku gojąc abo lecząc się»²⁷¹. Що далі робив після цього Василь, як довго прожив і чи залишив нащадків, ми не знаємо. Натомість, точно відомо, що рід продовжив молодший син Яна (Якіма) Ярош. Десь наприкінці XVII ст. (певне, вже по смерті батька) він одружився з Анною Райківною, у шлюбі з якою мав чотирьох дітей. Єдиним сином Яроша (Геронима) був Якуб Єрлич, що першим з фамілії почав писатися *Пліщем*-Єрличем, відроджуючи таким чином родову легенду, згідно з якою його пращура звали Іваном Тимофійовичем Пліщем. Зрозуміло, обізнаність Якуба слід безпосередньо пов'язувати з успадкованою ним хронічкою діда. Згадки про ім'я дружини Пліща-Єрлича віднайти поки що не вдалося.

Наступне покоління нащадків автора «Літописця» представлене непересічними постатями. Правнуки Яна (Якіма) досягли найвищого успіху з-поміж усіх інших представників роду від початку його існування. Так, наприклад, Рох Єрлич, народжений близько 1740 р., в останні роки існування Речі Посполитої обіймав ранг генерала-майора кавалерії народової²⁷². 1784 р. увійшов до складу сеймового суду. Через три роки супроводжував Станіслава-Августа Понятовського у його подорожі до Канева. 1782 року придбав у Юзефа Дуніна-Головинського частину села Криве під Ходорковим, що колись лежало у володіннях Тишів-Биковських²⁷³. Іншу частину того ж маєтку Єрлич викупив у Казимира Росцішев-

²⁶⁷ Там само. – Ф. 22, оп. 1, спр. 25, арк. 133 зв. – 135 зв.

²⁶⁸ 30-літній Андрій помер за нез'ясованих обставин у 1641 р. (Южнорусские летописи. – С. 87), Мацей загинув у березні 1653 р. у битві з козаками під Монастирищем чи під Гулевцями (там само. – С. 117, 168), а Олександр, як зг. Й. Єрлич бл. 1653 р., «paralizmem zarażony» (Там само. – С. 117).

²⁶⁹ Южнорусские летописи. – С. 85, 101.

²⁷⁰ Там само. – С. 167.

²⁷¹ Там само. – С. 277.

²⁷² Детальніше про військову кар'єру Роха Єрлича див.: Rostworowski E. Jerlicz Roch // PSB. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964. – Т. XI. – S. 176–177.

²⁷³ ЦДІАК України. – Ф. 486, оп. 1, спр. 408, арк. 64–65 зв.: копія угоди ротмістра народової кавалерії Юзефа Дуніна-Головинського з Рохом Єрличем, віце-бригадиром кавалерії народової, про продаж с. Кривого за 126 тис. пол. зл. (Дубне, 30.01.1782 р.).

ського²⁷⁴. Саме тут, у Кривому, кавалер ордену св. Станіслава Рох Єрлич прожив останні дні свого життя († 26.04.1800) і був згодом похований при Ходорківському костелі²⁷⁵. Нащадків у шлюбі з Анною Проскурою-Суцанською Єрлич не мав.

Ще один син Якуба Войцех у військовій кар'єрі досяг рангу полковника. Відомо, що як і брат Рох, він був кавалером ордену св. Станіслава²⁷⁶. Обіймав до самої смерті важливий уряд житомирського підкоморія. З дружиною Людвікою Чьонглінською мав одну лише доньку Бенігну, одружену з полковником Злотницьким, пізнішу власницю с. Кривого.

Не мав нащадків чоловічої статі і брат Роха та Войцеха Агатон Єрлич, радомиський повітовий підсудок. Його дочка Люція (Люціанна) вийшла заміж за Адама Кейзера і народила йому сина Гіполита.

Майор кавалерії народової Мартин Єрлич, ще один син Якуба, був, згідно з твердженням Яна Ваксмана (див. додаток 4), останнім прямим нащадком автора «Літописця». Зі своєю дружиною, імені якої ми не знаємо, він мав трьох дочок і сина Леона, що помер неповнолітнім десь між 1802 та 1839 рр. (див. додаток 1).

Та дім Єрличів не згас після смерті майора. З інших джерел відомо, що рід продовжили нащадки Михайла Олізаровича, Якимового рідного брата. Впродовж другої половини XVII і всього XVIII ст. перебуваючи у війську, вони досягли значних успіхів у кар'єрі і змогли набути маєтки у межах Київського воєводства²⁷⁷. Стефан Єрлич, один з онуків Михайла, перебрався до Краківського воєводства, де тримав з

братами на початку XVIII ст. добра Тшемесна, Булин, Пшеремб, Срожовичі та інші²⁷⁸. Надовго закріпитися в Малопольській гілці Єрличів не вдалося; у середині того ж століття вони повертаються на Київщину.

Внаслідок розчленування Речі Посполитої в другій половині XVIII ст. землі Правобережної України опинилися в складі Російської імперії. Зважаючи на пільги, які мало російське дворянство у межах своєї держави, інкорпорація багаточисельного новоприбулого нобілітету не обіцяла бути простою. І хоча у перші роки після прилучення влада не намагалася чинити серйозного тиску на місцеву шляхту, в подальшому ситуація поступово змінювалася. Підрахунки кількості шляхти, здійснені за ревізією 1795 р., виявили нагальну потребу перевірки отриманих відомостей шляхом доведення представниками майбутніх дворянських родів своїх прав на дворянство. У 1800 році з'явилося кілька важливих указів, що змальовували механізм інкорпоративного процесу²⁷⁹.

До 30-х рр. XIX ст. відповідні матеріали у Волинське та Київське дворянські депутатські зібрання подали представники різних гілок фамілії. Всі вони отримали право на дворянство Російської імперії (див. табл. 4). Наведені нижче дані (позиції 2 та 3) вказують на існування двох гілок роду, які наприкінці XVIII – на початку XIX ст. втратили будь-які родинні зв'язки з відомими нам Єрличами, власниками маєтків на Київщині. Засновником першої з них був Лукаш Єрлич. Не виключено, що цю особу слід ототожнювати з рівненським зем'янином Лукашем Васильовичем, про

²⁷⁴ Там само. – Арк. 34–34 зв. та ін.

²⁷⁵ Там само. – Арк. 96–99 зв.: скарга братів Роха на вдову та інших родичів про викрадення усього майна небіжчика, включно зі скарбницею, важливими військовими документами, листуванням і т.п. (внесена до книг Київ. головного суду громад. департаменту влітку 1800 р.). У скарзі детально описаний останній день життя генерала і детективні події, що відбувалися після його смерті.

²⁷⁶ Biblioteka ks. Czartoryskich w Krakowie. – № 727, к. 555–556: копія листа Войцеха до короля з проханням «о знак łaski pańskiej, to jest o order s. Stanisława» (Мошківці, 3.06.1791 р.).

²⁷⁷ До кінця XVIII ст. практично всі представники роду служили у панцирних хоругвах під командою різних ротмістрів. Серед наявних списків «товаришів» тих підрозділів, в яких перебували Єрличі, натрапляємо на цікавий реєстр хоругви кам'янецького каштеляна Лося (1753 р.). У ньому серед 34 осіб названо Якуба Геронімовича, його сина Роха, Єжи Стефановича та Антонія Петровича Єрличів, а також інших вихідців з Волині і Київщини Холоневського, Трипільського, Боровицького, Виговського, Шибінського, Рагозу і т.д., див.: ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 2, спр. 1, арк. 65–68.

²⁷⁸ ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 2, спр. 3, 8–10, 12–15: володіння Єрличів у Щижицькому та Заторському повітах Краківського воєв.

²⁷⁹ Детальніше про це див.: Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта. Кінець XVIII – перша половина XIX ст. – Біла Церква, 2002.

Таблиця 4. Єрличі, що надали докази свого шляхетського походження і були затверджені у дворянстві Російської імперії

№	Імена осіб, які подали документи	Їх родовід і герб	Місце подання док-ів ²⁸⁰	Дата і частина родов. кн.	Джерело
1	Пій та Єжи брати, Мартин та Агатон брати, а також Андрій, син Єжи, та Леон, син Мартина, Єрличі	[Пій та Єжи сини Стефана, онуки Яна, правнуки Михайла; Мартин та Агатон сини Якуба, онуки Геронима, правнуки Йоахіма. Герба «Lis»]	ВДДЗ	1802 6 частина р.к. ²⁸¹	ЦДІАК України. – Ф. 481, оп. 1, спр. 273.
2	Францішек, Гжегож, Антоній і Кароль Єрличі	Сини Антонія, онуки Міхала, правнуки Яна. Герба «Lis».	КДДЗ	8.07.1803 1 частина р.к. ²⁸²	ДАКО ²⁸³ . – Ф. 782, оп. 1, спр. 3943.
3	Юзеф-Каласантій, Гіполит-Ян, Емануїл-Фаустин, Ципріан-Бонавентура Єрличі	Сини Яна, онуки Андрія, правнуки Базилія-Фелікса, правнуки Лукаша. Герба «Lis».	ВДДЗ	27.03.1807 1 частина р.к.	ДАЖО ²⁸⁴ . – Ф. 146, оп. 1, спр. 2320.
4	Людвік, його сини Міхал та Францішек, а також Ян Єрличі ²⁸⁵	Людвік і Ян сини Габріеля, онуки Бартоломія, правнуки Петра. Герба «Lis».	КДДЗ	3.11.1815 1 частина р.к.	ДАКО. – Ф. 782, оп. 1, спр. 3931, 3937; ЦДІАК України. – Ф. 481, оп. 1, спр. 13.

якого ми знаємо дуже мало. Єдиним аргументом проти цього припущення є слова Яна (Якіма) Єрлича, що його дядько мав лише одну доньку. Перевірити це твердження поки що не вдалося.

Засновником іншої гілки роду, про яку дізнаємося за однією з дворянських справ, був Томаш-Міхал, син Яна. У дворянській справі згадано, що з 1762 р. він володів маєтком Железники (або Зелезники) на Люблінщині²⁸⁶.

Після першого польського повстання (1830 р.) прийнято рішення про повторний перегляд дворянських справ. Спеціально створені для цього губернські ревізійні

комісії розглядали справи дуже повільно. До 1840 р., коли було створено Центральну ревізійну комісію, Пій, Андрій, Мартин і Агатон Єрличі померли без нащадків чоловічої статі (позиція 1 в таблиці). Представники інших гілок роду мали серйозні проблеми з повторним проходженням процедури. Так і не змогли довести знатне походження нащадки Лукаша Єрлича²⁸⁷. Через недостатню кількість доказів декласовані були і обивателі Київської губернії Людвік, Ян та інші Єрличі (позиція 4 в табл.)²⁸⁸. З усіх гілок фамілії, що подавали документи на розгляд ревізійних комісій, пощастило тільки одній (позиція 2 в табл.).

²⁸⁰ Скорочення: ВДДЗ – Волинське дворянське депутатське зібрання, КДДЗ – Київське дворянське депутатське зібрання.

²⁸¹ VI частина родовідної книги – давні благородні дворянські роди («те роды, коих доказательства дворянского достоинства за 100 лет и выше восходят; благородное же их начало покрыто неизвестностью»).

²⁸² I частина родовідної книги – роди дійсного дворянства («те, кои от нас самих [императора – I. T.] и других коронованных глав в дворянское достоинство дипломом, гербом и печатью пожалованы»).

²⁸³ Тут і далі скорочення: Державний архів Київської обл.

²⁸⁴ Тут і далі скорочення: Державний архів Житомирської обл.

²⁸⁵ 8.05.1833 р. до цієї ж частини родовідної книги дописано Юрія Єрлича, сина Францішка.

²⁸⁶ ДАКО. – Ф. 782, оп. 1, спр. 3942, арк. 4; спр. 3943, арк. 108.

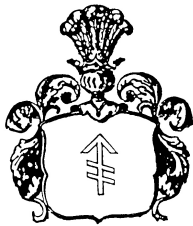
²⁸⁷ ДАЖО. – Ф. 146, оп. 1, спр. 2320.

²⁸⁸ ЦДІАК. – Ф. 481, оп. 1, спр. 13; оп. 3, спр. 1106; ДАКО. – Ф. 782, оп. 1, спр. 3931.

Однак, і цій групі Єрличів спочатку було відмовлено у дворянстві. І лише згодом, після передачі на розгляд додаткових доказів, остаточно схвалено позитивне рішення²⁸⁹.

Чи не вигас до наших днів дім рівненського боярина Єрлі? Не вигас. Про це можна говорити з певністю. Точними даними про кількість і ареал розселення усіх представників роду ми на разі не володіємо, але відомо, що деякі Єрличі живуть зараз в Україні, Росії і, можливо, Польщі та США...

Насамкінець, потрібно кілька слів сказати про родовий герб Єрличів. Авторитетні польські дослідники Адам Бонєцький, Северин Урусський та інші у цьому питанні посилаються на відомості свого попередника Каспера Несецького. Останній в «Короні Польській» відзначив, що Єрличі вживають братський герб Лис з відміною (див. малюнок 1)²⁹⁰. Такий герб був у Міхала Єрлича,

Малюнок 1

який жив на Поділлі, очевидно, у першій третині XVIII ст. З-поміж гербових знаків, зображених на печатках Єрличів XVII–XIX ст., мені жодного разу не доводилося бачити згаданий Несецьким зразок. У 100% випадків ма-

ємо справу з класичним зображенням герба «Лис», відомого ще під назвами «Бжура» та «Мжура» (див. малюнок 2). Печатками з цією емблемою без усіляких відмін скріплювали документи Матвій (1614 р.), Олізар

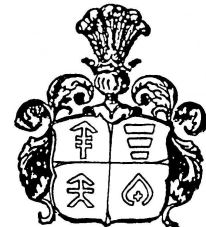
(1621 р.), Стефан (1717 р.), Єжі (1791 р.) Ігнатій (1855 р.) та інші Єрличі²⁹¹. Так само в усіх дворянських справах початку XIX ст. відзначено, що гербом Єрличів є саме «Лис».

Францішек Пуласький, упорядник виданого в 1915 р. опису бібліотеки ординації Красінських, в якій зберігався оригінал «Літописця», згадує, що на звороті титульного аркуша хронічки був намальований «*orzeł dwugłowy z poczwórną tarczą, na której herby: Lis-Korczak-Kościusza i h. niewiadomy, przedstawiający Serce z krzyżem w środku*»²⁹². Зазначений герб (див. малюнок 3) не належав, як можна було би припустити, авторові «Літописця». Про це свідчить розміщення у четвертому полі щита родо-

Малюнок 2

вого знаку Сосницьких (серце з хрестом всередині)²⁹³. Згідно з правилами геральдики, в цьому місці мав розташовуватися герб батькової матері, тобто, у випадку Яна (Якіма), герб Бутовичів. Сосницька доводилася батьковою матір'ю не для автора хронічки, а для його сина. Тож черговим власником «Літописця» був по смерті його творця один з синів Якіма, швидше за все, Ярош. Хто був наступним власником рукопису? Залишимо відповідь на це питання для іншої статті...

Малюнок 3

²⁸⁹ ДАКО. – Ф. 782, оп. 1, спр. 3940, 3942, 3943, 3947.

²⁹⁰ Niesiecki K. Korona Polska. – Т. II. – S. 431: Jerlicz herbu Lis... z tą jednak różnicą tego herbu zażywają, że przez strzałę jelce nie prosto, ale na ukos kładą, od prawej strony tarczy z góry na dół na lewo.

²⁹¹ АРК АС. – Teki rzymskie. – Тека XXX, № 26, к 127; ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 2, спр. 2, арк. 2; ф. 747, оп. 1, спр. 23, арк. 10; ф. 2219, оп. 1, спр. 4, арк. 1, 2 зв., 5 зв., 13; ф. 481, оп. 1, спр. 13744, арк. 6 а.

²⁹² Pułaski F. Opis 815 rękopisów Biblioteki Ord. Krasieńskich. – Warszawa, 1915. – S. 406–407.

²⁹³ Печаткою з таким гербом скріпив тестамент Олізара Єрлича Василь Сосницький, див.: ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 2, спр. 2, арк. 2.

ДОДАТКИ

№ 1

Єрличі: генеалогічний розпис*

I

1. Єрля, боярин кн. Семена Гольшанського 1483 р.

II

2. Іван (?) Єрлич ..... 1(?)

III

3. Василь Єрлич, † п. 1557. Дружина Ганна Дмитрівна Бутович (не виключено, був одружений двічі) ..... 2 (?)
 4. Федір Єрлич, † п. 1560 ..... 2 (?)
 – N, дружина Яцька Сенюти-Радогоського. Мали нащадків ..... 2 (?)

IV

5. Іван Єрлич-Тиненський, † п. 1572 3
 6. Лукаш Єрлич-Тиненський, † п. 1585. Дружина Катерина Жулинська (?) 3
 7. Олізар Єрлич-Тиненський і Колимський, † 18.05.1621, □ Городиська церква св. Миколая. Одружений двічі: 1. Томила Томилівна Боровицька, 2. Катерина Григорівна Сосницька, † 9.05.1653 3
 8. Матвій Єрлич, † 14.09.1622, Острог, □ Острозький костел (?). Одружений не був 3
 9. Григорій Єрлич-Тиненський, † 7.05.1608, □ Кривин ..... 3 (?)
 10. Гаврило Єрлич-Тиненський, † п. 1584. Дружина Раїна Янівна Жуковецька, † п. 1584 4

V

- N, † до 1649, дружина N Топоровського. Мали нащадків 6
 11. Іван Єрлич, † до 1598, помер немовлям 7
 12. Ян (Яким, Йоакім) Єрлич, * 19.03.1598, с. Колимлі, † 3.07–3.11.1674, с. Страклів (?). Автор «Літописця». Дружина Маріанна Войцехівна Рогузька, † 8.II.1663 7
 13. Андрій Єрлич, * бл. 1601, † 16.08.1641, с. Скочища, □ Ходорківська новоміська церква. Одружений не був 7
 14. Іван (Ян) Єрлич, † 3.10.1643, □ Тернопільська церква Різдва Христового. Дружина Христина Федорівна Шашкевич, † 1651, с. Ластиноч. Після смерті Івана вдруге вийшла заміж за п. Оріховського 7
 15. Михайло (Міхал) Єрлич, † п. 1675. Дружина Олександра Янівна Дубиська, † п. 1673 7
 16. Матвій (Мацей) Єрлич, † 03.1653. Одружений не був 7
 17. Олександр Єрлич, † п. 1664. Одружений не був 7
 – N, † до 1598, померла немовлям 7
 – Єва, † 6.11.1657, с. Лобачівка. Чоловік Павло Снітовський, † п. 1646. Мали нащадків 7
 – Варвара (Барбара), † п. 1649. Чоловік Даніель Огій-Тишкевич. Мали дочку 7
 – Маруша (Магдалена), † п. 1649. Черниця Києво-Печерського дівочого монастиря (прийняла постриг 15.03.1641 р.) 7

* У додаток вміщено ті гілки роду, які чітко простежуються за різними документами. Розширені відомості подано про окремих представників фамілії XVII–XIX ст., які не згадуються або згадуються побіжно в статті. Джерельною базою таких відомостей стали актові книги (ЦДІАК України. – Ф. 2, 3, 11, 25), архів Михайловських і Єрличів (Там само. – Ф. 2219), «Wiadomosc o familii» Яна Ваксмана (див. додаток 4), дворянські справи роду Єрличів (ЦДІАК України. – Ф. 481, оп. 1, спр. 13, 273; оп. 3, спр. 1106; ДАКО. – Ф. 782, оп. 1, спр. 3931, 3937, 3942) та інші матеріали. Умовні позначки: * дата народження, □ дата хрещення, † дата смерті, □ місце поховання, † 1659–1722 – помер (померла) між 1659 та 1722 рр.

- Олена, † 6.06.1648, с. Затурці, ☐ Луцький братський монастир. Одружена двічі: 1. Ян Ляпа-Бобицький, † 5.06.1646, м-ко Копачів, ☐ Копачівська церква; 2. Анджей Пльонсковський, † до 1648. У шлюбі з першим чоловіком мала дочку Єву 7
- Анастасія, † п. 1658. Чоловік N Сарновський, † п. 1646. Нащадків не мали 7
- Тетяна (Потенціана)²⁹⁴, † 18.07.1651, Окорськ, ☐ Білостоцький монастир. Одружена двічі: 1. Самуель Миколаєвич Володкевич, † 21.04.1628–1647; 2. Ярема Олександрович Тиша-Биковський, † 11.07.1647. У шлюбі з Самуелем мала сина Яна; всі діти від другого чоловіка померли невдовзі після народження 7

VI

- 18. Костянтин Єрлич, * 14.12.1636, † 23.02.1637, ☐ Староходорківська Пречистенська церква, родинний склеп Тишів-Биковських 12
- 19. Олізар Єрлич, * 8.08.1639, † 26.03.1640, ☐ Староходорківська Пречистенська церква, родинний склеп Тишів-Биковських 12
- 20. Василь Єрлич, * 30.01.1641, † п. 1664 12
- 21. Ярош (Геронім) Єрлич, * 4.10, † 6.11.1642, † 1659–1722. Дружина Анна Райківна, † 1725–1735. Власниця сс. Рудні Рижанської, Кропивного, Отцівки і Ришівки Київ. в-ва
- 22. Григорій Єрлич, * 23.01.1647, † 28.12.1647, с. Болячів, ☐ Київська Десятинна церква
  - N, померла немовлям 12
  - Катерина, * 9.11.1638, Ходорківський замок, † п. 1675. Неодружена 1675 р. 12
  - Марина (Маріанна), * 30.01.1644, † 19.01.1645, † п. 1674. Чоловік Миколай Обідзінський, † п. 1674. Бургграфій луцький. Мали нащадків 12
  - Ганна, *, † 10.12.1646, † 23.11.1668, ☐ Страклівський монастир. Неодружена 12
- 23. N Єрлич, † бл. 1643, помер неповнолітнім 14
- 24. N Єрлич, † бл. 1643, помер неповнолітнім 14
- 25. Самуель Єрлич, † 1651, с. Ластиноч (?). Неодружений 14
  - Маріанна, † п. 1699. Чоловік Ян Лісецький, † 1663–1699 14
- 26. Ян Єрлич, † 18.03.1701–1730. Власник с. Криве Житомир. пов. Київ. в-ва. Дружина Анна Юрїївна Чечелівна-Новоселецька, † 18.03.1701–1730 15
- 27. Василь Єрлич, † 17.04.1673, с. Брани, ☐ Бранська церква. Служив кільканадцять років у кварцяному війську. Неодружений 15

VII

- 28. Якуб Пліщ-Єрлич, † 1756–1800. Смоленський скарбник 1745 р. Власник частин сс. Болячів і Покришів Житомир. пов. Київ. в-ва. Дружина NN 21
  - Маріанна, † п. 1735. Чоловік Стефан Данилович Дідківський, † п. 1756 21
  - Катерина, † п. 1735. Неодружена 1735 р. 21
  - Магдалена, † п. 1735. Чоловік Мацей Озміковський, † п. 1735 21
- 29. Олександр Єрлич, † п. 1739. Комісар і фіскальний суддя Київ. в-ва 1712 р. Мозирський стольник (за привілеєм 25.04.1712 р. з Варшави)²⁹⁵. Маршалок рицарського кола Київ. в-ва 1716 р. Один з власників сс. Болячів, Покришів та Горбулів Житомир. пов. Київ. в-ва 1722–1725 рр. Дружина Гелена Гошицька, † п. 1736 26
- 30. Стефан Єрлич, † п. 1730. Овруцький мечник 1721–1730 рр. Власник с. Горбулів Житом. пов. Київ. в-ва 1722 р. Дружина Юстина Боженцька (Bożęcka), † п. 1720 .. 26
- 31. Міхал-Бенедикт Єрлич, † п. 1716. Овруцький скарбник (за королівським привілеєм 18.05.1701 р. з Варшави)²⁹⁶ 26
- 32. Петро Єрлич, † 1722–1730. Один з власників с. Горбулів Жит. пов. Київ. в-ва 1722 р. 26
  - * *Інші діти, про яких не залишилося відомостей* 26

VIII

- 33. Рох Єрлич, * бл. 1740, † 26.04.1800, с. Криве, ☐ Ходорківський прихідський костел. Хорунжий 1772 р., поручник 1775 р., віце-бригадир у ранзі генерала-майора кавалерії

²⁹⁴ В одному з місць «Літописця» згадано (очевидно, помилково) про те, що Олізар Єрлич мав дев'ятьох дочок; натомість у тексті названо лише сімох. Див.: Южнорусские летописи. – С. 116–118.

²⁹⁵ ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 16, арк. 375–375 зв.

²⁹⁶ Там само. – Ф. 2, оп. 1, спр. 9, арк. 177–178.

народової 1782 р. У складі сеймового суду 1784 р. Кавалер ордену св. Станіслава (1787). Власник сс. Криве і Жуківки Сквир. пов. Київ. губ. Дружина Анна Миколаївна Проскура-Сушанська, † 28.12.1832. Побудувала римо-католицьку каплицю в с. Кривому. Нащадків не мали	28
34. Мартин Єрлич, † 1818–1833. Поручник 1782 р., потім майор кавалерії народової	28
35. Агатон Єрлич † 1818–1823. Підсудок Радомиського повітового суду. Власник с. Придибівка та частини с. Криве	28
36. Войцех Єрлич, † 1794–1801. Хорунжий 1776 р., поручник 1777 р., врешті полковник війська польського. Підкоморій житомирський. Депутат на Люблінський трибунал від Київ. в-ва 1790 р. Кавалер ордену св. Станіслава (1791). Власник с. Великі Мошківці Житомир. пов. Київ. губ. Дружина Людвіка Чьонглінська, † п. 1801	28
– Софія, † 1800–1832. Чоловік Петро Дунаєвський. Мали нащадків	28
37. Пій Єрлич, † п. 1766. Київський війський 1762 р., овруцький стольник 1764–1766 рр., депутат на Люблінський трибунал. Дружина Гертруда Ліпковська, дочка інфлянтського підстоля Зигмунта, † п. 1761. Нащадків не мали	30
38. Єжі Єрлич, † п. 1791. Овруцький мечник 1775 р., овруцький чашник. Власник с. Пліщівка під Коростенем. Дружина Тереза Богурайська	30
39. N Єрлич, ксьондз («пробош в Мазовії»)	30
– Роза, † до 1839, □ Краківський Троєцький домініканський монастир. Черниця-домініканка меншого монастиря Святої Трійці у Кракові. Опікунка малолітніх братів і сестер по смерті батька	30
– Тереза, † до 1839. Чоловік N Грохольський. Нащадків не мали	30
– Маріанна, † до 1839, □ Ходорківський домініканський монастир. Тричі виходила заміж, востаннє за N Бернацького. Бездітна	30
– Йоганна † до 1839. Чоловік Миколай Проскура-Сушанський. Мали нащадків	30
– N, † до 1839. Чоловік N Орловський. Мали нащадків	30
– Магдалена, † до 1839. Чоловік N Садовський. Мали нащадків	30
– Юзефа, дружина Михайла Михайловича Ваксмана, * бл. 12.11.1722, † 1768–1839. Підчаший Заторського і Освецімського князівств. Один з їх синів Ян Ваксман був власником оригіналу «Літописця, або хронічки»	30
– Домініка, † до 1839, □ Краківський Троєцький домініканський монастир. Черниця-домініканка меншого монастиря Святої Трійці у Кракові	30
40. Бартоломій Єрлич, † п. 1752. Дружина Маріанна N	32
41. Антоній Єрлич, † п. 1741	32
42. Ян Єрлич, † п. 1730	32

IX

43. Леон Єрлич, † 1802–1839, помер неповнолітнім	34
– N, дружина Теофіла Міхаловського	34
– N, дружина N Котюжинського	34
– Юзефа, † п. 1833. Чоловік Віктор Федорович Моргулець, † п. 1833	34
– Люція, † до 1823. Чоловік Адам Кейзер, † п. 1833. Мали сина Гіполита	35
– Бенігна, † п. 1851. Власниця с. Криве Сквир. пов. Київ. губ. Чоловік N Злотницький, † до 1833. Полковник	36
44. Андрій Єрлич, † 1802–1839, □ Ущаци, дерев'яна капличка. Овруцький хорунжий, поручник кавалерії народової. Власник сс. Вербівка Сквир. пов. Київ. губ., Пліщівка, Ущаци і Забари Овр. пов. Волин. губ. Дружина Юзефа Михайлівна Волчанська, † п. 1839. Нащадків не мали	38
– Юстина, † 25.10.1830, □ Вербовецька каплиця, перепохована сином Еразмом у Ходорківському костелі. Чоловік Павло Юзефович Міхаловський, † 11.01.1815, □ Вербовецька каплиця, перепохований у Ходорківському костелі. Белзький підстолий	38
45. Габріель-Іосиф Єрлич, □ 13.04.1752 (Ходорківський костел), † 1802–1811. Був кадетом у польському війську, після відставки жив з родиною у сс. Бортники і Германівка Васильків. пов. Київ. губ. (чиншева шляхта). Дружина Маріанна Андріївна Шашевська, † п. 1811	
46. Андрій Єрлич, † п. 1813. Хорунжий польських військ	40
47. Михайло Єрлич, † 9.03.1813, □ Васьковичі, каплиця св. Андрія на уніатському «руському» цвинтарі. Хорунжий, поручник і, врешті, старший капітан (полковник) поль-	

ських військ (привілеї Станіслава-Августа Понятовського з Варшави, 20.03.1782, 30.12.1783 та 5.06.1788). Власник маєтків у Варшавському князівстві та Волин. губ. (Васьковичі й ін.) Дружина Марія Тжчинська (Trzcinska), † п. 1821. Нащадків не мали... 40

X

48. Людвік Єрлич, * 1779–1784, † п. 1833. Житель с. Германівка Київ. губ. Дружина Барбара Миколаївна Лещинська, † п. 1811 45
49. Ян Єрлич, * 1784–1788, † п. 1813. Поручник російського війська, житель с. Германівка Київ. губ. 45
50. Петро Єрлич, * 1797, † п. 1813 45
- Текля, † п. 1813 45
- Олександра (Гелена, Олена), † п. 1813, мати позашлюбного сина Михайла, † п. 1811 45
- Марціанна, † п. 1813 45
51. Петро Єрлич, † п. 1832 46
52. Ігнатій Єрлич, * бл. 1804, † 16.03.1855, м-ко Паволоч, □ Паволоцький римо-католицький цвинтар. Колезький регістратор. Орендар частини містечка Паволочі 1855 р. Дружина Гонората Степанівна Янчицька, † п. 1855 46
53. Гілярій Єрлич, † п. 1832 46

XI

54. Михайло Єрлич, † п. 1832 48
55. Франц (Францішек) Єрлич, † п. 1840. Житель м-ка Бердичева 1838 р., Подільської частини м. Києва 1838 р. (!). Канцелярист, служив у Київ. губернському правлінні 1840 р. Дружина Кристина Н, вдова Петра Сташевського, † п. 1799 48
56. Юрій (Георгій)-Пантелеймон Єрлич, † п. 1850. Навчався у «Радомських повітових училищах» 1840 р., кандидат у вчителі Лохвицького приходського училища 1850 р. 48
- Марія, * бл. 1849, † п. 1855 52
- Гонората, * бл. 1853, † п. 1855 52

№ 2

1621, лютого 2. – Київ. – Тестамент Олізара Васильовича Єрлича

Во имя Отца, и Сына, и Светоꙋ[о] Духа, Бога во Троицы Единоꙋ[о], станьсе ку вечной памяти. Аминь.

Ижъ всѣ рѣчы на свете, которые писмом не суть варованы, в запаметане и невѣдомость людскую приходять, прото я, Олизар Ерличъ, ачъ кольвекъ будучы от П[а]на Бога хоробою навежонии, едънакже при целомъ розуме и зупелной памяти зостаючы, а хотячы симъ тестаментомъ оstattнее воли моее еще за живота своеꙋ[о] убогую маетностьку свою распорядити и милую малъжоньку мою Катарину Сосницкого, такъже и дѣтки мое, з нею спложоные, в добромъ порядъку зоставити, напрод еслибы Господь Богъ мой мене з сего свѣта до ѳалы Своеꙋ Светоꙋ поволати рачиль, теды тѣло мое грѣшноꙋ ведъле порядъку христьянського малъжонька моя милаа в маетности его м[и]лости п[а]на Хомяковой в селе Городишъчу в церкви Светоꙋ[о] Миколы поховати маеть. Што се зас тычетъ убогоꙋ маетности моеꙋ, котороꙋ заровъно з милою малъжонкою моею набыль, теды тоꙋ усее еи водле права посполитого половица приходить и належати мает, а што се зас тычетъ другое половицы набытъя моеꙋ[о], мнѣ належачоꙋ, то естъ быдла, коней, цынь, меди, шать, иако и всѣхъ иныхъ речей рухомыхъ, такъже и сумъ пѣнежныхъ, а меновите сумы п[е]н[е]зеи, котораа мнѣ и малъжонце моеи милои на одинъ запись чотыриста копъ грошей литовьскихъ од его м[и]л[о]сти п[а]на Іана Акъсака, суди земьского киевского, належитъ, теды туꙋ половицу двѣстѣ копъ грошей литовскихъ, мнѣ водле запису его м[и]л[о]сти намъ обоима даного, на часть мою належачоꙋ, до того другии запись сто золотыхъ польскихъ, презъ того жъ его м[и]л[о]сти п[а]на судю виинно зосталыхъ, некому иному, только милои малъжонце моеи Катарине Сосницкого тымъ теперешнимъ тестаментомъ оstattнее воли моеꙋ одыискать позволяю, которую она одыискавъшы, не на што иного, только на выпосаженъе дѣвокъ моихъ, з нею спложоныхъ, кгда, дастъ Богъ, летъ доидуть, обернути маеть и повинна будет. Такъ тежъ и туꙋ суму, которую заровъно из нею на Осовъцахъ от еꙋ[о] м[и]л[о]сти

п[а]на Мартина Бутовича, брата моего, маємо, чотыриста копъ грошеи литовських, кгда, дастъ Богъ, вышукаеть, на тые *ж* дѣвѣки мое обернути маеть, также и на науку сыновъ моих Мися, Матѣѣа и Алексаньдра. А што се дотычетъ старшихъ сыновъ моих ІАна, Аньдреа и Ивана, [теды тым водле премножена убогое маетности]* наше з милости своее материньское иако будетъ ро[зумети]*, кажъдому з них нешто уделивъшы, их на службу выправити. Такъ тежъ и тых молодших, если дастъ Богъ до того приидеть, маеть [на службу]* [ви]правити, ничого при себе не задерживаючи, абы кажъдыи не с[подиваючи]* на збор позосталое маетьностьки моее з сыновъ моих на службахъ ѿ собѣ печу и старане мѣль и тымъ барзеи жонѣ моеи милои, а матѣе своеи, услуговалъ, котораа иако противько мнѣ малжонку своему [во всемъ вшеллакую]* повольность и услугованье, [так тежъ и]* [про]тивко имъ, дѣтъкомъ своимъ, милость материньскую, будутъ ли умѣтъ заслуговать, показывала и покажетъ, котораа то вышъ менованаа малжонка моя такъ тыми сумами вышъ меноваными, волна будетъ шаѳовати, иако и што бы колвекъ и на комъ колвекъ мнѣ за записами належало, теды то все помененои малжонце моеи милои до владзы и шаѳунку тымъ теперешнимъ тестаментом моим даю, дарую и ѿтписую, розумѣючи то ѿ неѿдменной цноте и шчиروي малженской милости ее, котороємъ и за живота моег[о] уприме дознавалъ, же она [так]* дочьки мое, з нею спложоные, водле премноженъа своего с тог[о] убозства ѿпатритъ, иако и што бы еще позостало, в тым сыновъ моих водле бачена своег[о] розделить. Которымъ то ѿстатнее воли моее тестаментом²⁹⁷ [покорне и слезне прошу его милости п[а]на брата моего п[а]на Мартина Бутовича, его м[и]л[о]сти п[а]на брата моего п[а]на Матѣѣа Ерлича и его м[и]л[о]сти п[а]на швакгра моего п[а]на Александра Шашкевича, абы их милост иако мнѣ, слузѣ своему [намнеишому], также милои малжонце моеи и дѣткам моим милостиве ся ставили и во вшеллаких долеглостях ѿборонцами и ласкавыми ѿпекунами ихъ] зоставати рачили, за што Творецъ Наивышшыи нагородою вѣчъною будетъ, а дѣтъки мое ѿтслужовать виньными зоставють. При которомъ справованью тестаменту ѿстатнее воли моее ихъ м[и]л[о]сть п[а]нове приателе мои были и за прозбою моею печати свое приложили и руки до нег[о] подписати рачили, то естъ ег[о] м[и]л[о]сть панъ Стеѳанъ Бутовичъ, его м[и]л[о]сть панъ Стеѳанъ Сосницкии и зать мои панъ Самоель Волотковичъ.

Писанъ в Києве року тисеча шестсотъ двадцетъ первого м[е]с[е]ца [ѳевраля второго дня]²⁹⁸.

Олизаръ Ерлич, рука власнаа.

Proszony pięczetarz Stefan Butowicz, m. p.

Стеѳанъ Сосницкии, рукою властною.

Самуель Волоткович, рукою.

ЦДІАК України. – Ф. 2219, оп. 2, спр. 2, арк. 1–2. Оригінал з трьома печатками і власноручними підписами. На арк. 3 зв. іншими почерками написано: 1. Anno Domini 1621 d. 13 9bris pan Iwan Jerlicz do ksiąg podał. Aleksander Żwan Deleszkan b[u]rg[abia] krz[emieniecki] podpisał mp. 2. Testament Olizara Jerlicza. 3. Tranzakcja ruska bez końca i daty.

Там само. – Ф. 21, оп. 1, спр. 68, арк. 244–245 зв. Копія. Оригінал пред'явив у Кременецькому гродському суді 13 листопада 1621 року Іван Олізарович Ерлич.

* Тут і далі зіркою позначено фрагменти заповіту, які в оригіналі прочитати неможливо; ці місця відновлено за копією.

²⁹⁷ Далі в оригіналі бракує цілого шматка (чверті) аркуша, текст відновлено за копією.

²⁹⁸ У цьому місці оригінал пошкоджений; місяць і день укладення заповіту встановлено за копією. У кременецьких гродських книгах після дати написано: «у того тестаменту печатей притиснених тры, а на четвєртую воску приложено». І справді, в оригіналі немає печатки С. Бутовича, є лише його підпис.

№ 3

1640–1648. – Справи, в яких однією зі сторін виступають представники роду Єрличів [за матеріалами актових книг Житомирського та Київського гродських судів]

№	Дата	Справа	Судова інстанція	Джерело
1	20.09.1640	Скарга від імені Міхала Єрлича про напад Яна Творковського на його слободу Клепчевщину, під час якого розігнано і пограбовано підданих.	Житомир. гр. суд	ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 835 зв. – 836 зв.
2	2.10.1640	Скарга Міхала Єрлича про ще один напад Яна Творковського на той же маєток, пограбування і поранення його самого та підданих ²⁹⁹ .	Житомир. гр. суд	Там само. – Арк. 849–852.
3	23.06.1643	Маніфестація Тетяни з Єрличів Тишиної-Биковської про те, що п. Бобицький ³⁰⁰ , всупереч домовленості, взявши за себе Гелену Єрличівну, не вчинив опрау її віна на своїх маєтках.	Київ. гр. суд	ІР НБУВ. – Ф. 1, спр. 4104, арк. 193 зв.
4	20.08.1644	Покладання позову від Федора Тиші-Биковського по архімандрита Києво-Печерського монастиря, згідно з яким настоятель має поставити в суді черниць Софію Тишанку і Магдалену Єрличівну для надання певних свідчень.	Київ. гр. суд	Там само. – Арк. 388 зв.
5	16.01.1646	Скарга від імені Міхала Єрлича про неповернення Станіславом Уханським і його дружиною Францішкою з Демб'ян 1200 зл., позичених ними в Любліні ³⁰¹ .	Житомир. гр. суд	ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 11, арк. 50–51.
6	18.07.1646	Скарга Міхала Єрлича про вчинення Яном Тишею-Биковським пастки на нього. До пастки потрапила дружина Єрлича, яку було майже до смерті побито і поранено ³⁰² .	Житомир. гр. суд	Там само. – Арк. 528–529 зв.

²⁹⁹ Возний М. Шацький, який через кілька днів побував у маєтку, застав тут Єрлича, що лежав у ліжку, в якого «рановъ сине кривавых по руках, храбъте, плечах заданых до тридцати, праве усег[о] збито, до зличеня других притруднѣе, въ правой руке длонъ [долонь – *І. Т.*] ниже мезинога палца рогатиною зънатъ пробито» (арк. 851 зв.).

³⁰⁰ У тексті згадки помилково написано: р. Vukowski.

³⁰¹ Уханські мали повернути борг на Різдво 1645 р. у с. Клепчовщина. Див.: ІР НБУВ. – Ф. 1, спр. 4104, арк. 96; в липні-серпні 1646 р. позов від Уханських по М. Єрлича було покладено в Клепчовщині.

³⁰² Олександра Дубиська, дружина М. Єрлича, «которую в великом болю а праве на смертельной постели быт мениль», була поранена слугами Яна Тиші-Биковського. Спочатку Олександрі шаблею пробито голову «аж до кості», від чого вона впала на землю. Побивши її ногами, волокли за руки по землі і, врешті, один з учасників нападу якийсь Рановський добивав жертву з пістолета, але «за пересторогою Паньскою охабиль, потому што на ней была меновите чапочька атласовая шарлатная зъ соболем». Після цього, вважаючи Єрличеву мертвою, слуги Тиші-Биковського поїхали геть, а челядь перенесла тіло напівмертвої жінки («которая до того зостае прегнанъс [вагітна – *І. Т.*], Пань Бог же ведае, абы пред часом плоду не поронила, нежели сама жива зостанет») до двору. Через кілька днів возний бачив Олександрю і описав її рани: «окрутью шаблею в лобъ зъ левого боку ранено до крива, на руке левой нижей локтя синекривавую рану напухълую, шрамы зас през тварь по плечахъ, руках, иле се их могло злечит и иле намъ позволено видеть, синихъ кривавыхъ од нагаскъ сорок разов кровю набеглыхъ, од которыхъ разов барзо хорая одно з болю, другая (!) с перестрашу» (арк. 529 зв.).

№	Дата	Справа	Судова інстанція	Джерело
7	18.07.1646	Скарга Міхала Єрлича про напад на Крупці В. Халаїма; побиття і пограбування селян.	Житомир. гр. суд	Там само. – Арк. 529 зв. – 531.
8	9.08.1646	Скарга від імені Мартина Єрлича про скалічення і повернення Станіславом Озринським придбаного в нього коня. Разом з конем Єрлич отримав лист від Озринського з погрозами на його адресу.	Житомир. гр. суд	Там само. – Арк. 603 зв.
9	11.08.1646	Покладання позовів за скаргою Тетяни з Єрличів Тишиної-Биковської: 1. (у Горбулеві) По Магдалену, дружину Федора Тиші-Биковського (про напад на Ходорківські і Кривецькі ґрунти); 2. (у Старій Вілїї) По п. Волковицького (про пограбування гнилецьких підданих).	Київ. гр. суд	ІР НБУВ. – Ф. 1, спр. 4104, арк. 96 зв.
10	14.08.1646	Покладання позову в Бикові по Йоахіма Єрлича за скаргою Валер'яна Халаїма про відбір сїна.	Київ. гр. суд	Там само. – Арк. 99.
11	24.09.1646	Скарга від імені Гелени Єрличівни, дружини Анджея Пльонковського, про відбір у неї митрополитом Петром Могилою с. Романів Міст, що тримав за слушним правом ще її перший чоловік небіжчик Ян Бобицький.	Житомир. гр. суд	ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 11, арк. 688–690.
12	31.10.1646	Вписання листа Тетяни Єрличівни, дружини Яреми Тиші-Биковського, і Яна Понентовському (Житомирський замок, 7.10.1646 р.) ³⁰³ .	Житомир. гр. суд	Там само. – Арк. 804–806 зв.
13	7.05.1647	Скарга Валер'яна Халаїма про побиття його в Ходоркові Яремою Тишею-Биковським та братами Мацеєм і Олександром Єрличами ³⁰⁴ .	Житомир. гр. суд	ЦДІАК України. – Ф. 11, оп. 1, спр. 12, арк. 33–34 зв.
14	29.02.1648	Скарга від імені Яна Адамовича Тиші-Биковського про порушення Міхалом Єрличем домовленості щодо поставлення своєї дружини Олександри Дубицької на трибуналі в Люблінї (1647) для надання певних свідчень.	Житомир. гр. суд	Там само. – Арк. 100 зв.

³⁰³ З листа випливає, що Ричів Самуель Володкевич отримав за дозволом короля і після поступки Мацея Малинки і його дружини Федори Ласківни. Замість Тетяни Єрличівни, «ktora pisac nie umie», лист підписав її чоловік Ярема Тиша-Биковський. Іншими свідками укладання угоди були брати Міхал, Йоахім та Мацей Єрличі (всі підписалися польською).

³⁰⁴ Після святкової літургії (день св. Юрія) у Ходорківській церкві В. Халаїм збирався поїхати додому, але зустрів у місті Тишу-Биковського і обох Єрличів. Ярема запросив сусіда до себе вгості, де «оразь пить и еднать почали. Видечи tedy менованьї протесътуючий [Халаїм – *I. T.*], иж здорове ег[о] такому питю выдолать не може, зь замочьку од его м[и]л[ости] пана Тыши одийти поривал се». Спроба реалізувати цей задум закінчилася побиттям Валер'яна.

№ 4

1839. – Інформація, залишена Яном Ваксманом своїм дітям про рід Єрличів,
з якого походила його мати, а їх бабка

Wiadomość o rodzinie z matki, dzieciom moim zostawiona, 1839 roku.

Dawniejszą wiadomość poweźmiecie z kopji rękopismu usp. Joachima Jerlicza na początku 17 wieku pisanym, którego oryginał darowanym mi został od usp. Marcina Jerlicza, major[a] kawalerji narod[owej] pol[skiej], ostatniego potomka tegoż, który zostawił tylko córek trzy, które wyszły zamąż starsza za Teofiła Michałowskiego, średnia za Kotiużyńskiego, trzecia za Morgulca. Był to człowiek pełen cnot. Oryginał tego rękopismu już uszkodzony odstąpiłem przy sprzedarzy inych książek W. Świdzińskiemu, którenże wydrukować każe i dwadzieścia exemplarów dla rozdania familii mi przysze, dał rewers. – Synowiec tego Joachima Stefan Jerlicz, ojciec mojej matki, będąc w wojsku, gdy przyszedł w województwo Krakowskie, ożenił się z Borzęcką, któr[ej] druga siostra wyszła zamąż do Węgier za grafa Jochangieleho, dziedzica zamku Niedzicy, koło Czorstyna leżącego. Stefan zostawił liczne potomstwo: synów trzech: Piusza, Jerzego, trzeciego nie znam imienia, który został księciem; córek osiem.

Synowie

1. **Pius**, wojski kijowski, ożenił się z Lipko[w]ską, bezpotomny, człowiek poważany z swiatła i męstwa, był deputatem na Trybunał Lubelski.
2. **Jerzy**, miecznik owrucki, ożenił się z Bogorajską, z tą spłodził Andrzeja, chorążego owr[uckiego], por[ucznika] kawaler[ji] narod[owej], któren z Wólczanską bezpotomny zmarł, pochowany w Uszczapach w kaplicce drewnian[ej] nad rzeczką za wsią przy drodze, do Michajłowki idąc[ej], i Justynę córkę, która poszła zamąż za Michałowskiego, podstolego bełzkiego, z którym spłodziła synów Kostantego, zmarł kawalerem w Paryżu, Erazma, który z Fabiną Iwanowską ma córkę Idę, ludzie z rzadkich cnot i pobożności.
3. **Syn Stawana** (!), którego imie mnie nie znane, zmarł proboszczem w Mazo[w]szu.

Corki

1. **Roza** dominikanka w klasztorze mniejszym Ś[więtej] Trójcy przełożona, przy której matka, owdowiawszy, życie zakończyła, obie w grobie zakonnicy tamże złożone. Ta po śmierci matki zastąpiła jej miejsce rodzeństwu. Majątek ojczysty Łętownia i Chrobacze, przez jurystę podstępnie nabyte, bo tylko część pieniędzy dał, a choć nie miał kontraktu rezygnacionis, tylko donacją, a za dopłaceniem resztę, transakcji miał mieć przyznane, one posiadał. Tym czasem Stefan zmarł, i dzieci bez funduszu zostawił, ta Roza onemi się opiekowała.
  2. **Teresa** wydana zamąż za Grocholskiego, który się trudnił interesami Popielów, starostów tuczapskich. Zmerli oboje bezpotomnie. Była to kobieta w tamtym czasie znana z swiatła i cnot.
  3. **Maryanna** miała trzech mężów, ostatni Biernacki, ze wszyst[k]iemi bez potomstwa zmarła, w Chodorowie pochowana w kościele dominikańskim.
  4. **Jochanna** bawiła u kasztelaństwa Woroniczów, późni[ej] u brata Piusa, wyszła zamąż za Mikołaja Proskurę, dziedzica Kornina, z tym miała synów Ignacego, majora kawalerj[i] narod[owej] polski[ej], zmarł w kawalerskim stanie, Kajetana, starostę tuczapskiego, posła na sejm konstytucyjny 1788 z województwa Kijew[skiego], sędziego sejmowego, późni[ej] ziem[skiego] żytomierskiego, rotmistrza kawalerji narodowej, podkomorzego i następnie marszałka skwirskiego, a na ostatek prezesa sądu Główn[ego] gubern[acji] Kijowski[ej], orderu ś[więtej] Anny kawalera, w przeszlej i now[ej] ojczyźnie przez lat pięćdziesiąt w usługach zaletnie bywszy, ponio[s]szy dwukrotnie niewolę, pełen cnot y zasług umarł 1834 w Bratałowie u siostry Piotro[w]ski[ej], pochowany w Czudnowie na cmentarzu w grobie murowanym z nadgrobkim, Jana, który kawalerem zmarł w Korninie i tam w cerkwi, gdzie i stryj jego Teodor, i babka, w grobie drewnianym, pochowany, który wraz z cerkwią się spalił.
- Córki 1. Anna, która wyszła za Jerlicza, generała majora kawalerj[i] narodowej, orderu ś[więtego] Stanisława kawalera. Po śmierci tegoż, nie mając potomstwa, a będąc dożywotniczką wsi Krzywego w [w]dowieńskim stanie poświęciła swe życie na wychowanie pań tak z familii, jako i obcych na wsparcie familii i uczynki miłosierne, zapominając o własnych potrzebach, pełna cnot, w późnym wieku zmarła i z powszechnym żalem familii, przyjaciół sług i poddanych pogrzebiona w Chodor[k]owie w grobie klasztornym w[ielebnych] o[jców] kapucynów, jak świadczy nadgrobek marmurowy, gdzie i mąż jej. – 2. Konegunda wyszła zamąż za Marszyckiego, porucznika kawalerji narod[owej], z tym miała trzech synów Ksawerego, Stanisława i Alexandra. Stanisław, ożeniony z Malinowską, zostawił dwóch synów i córkę, która wyszła za Miastkowskiego, po śmierci jego pochowany w Szpiczyncach, późni[ej] nazwanym Strzemieńczynie, w kaplicy murowanej, a brat jego starszy ożenił się z pozostałą bratową, ma liczne potomstwo. Aleksander zmarł w kawalerskim stanie. Siostra tychże Eleonora wyszła za Józefa hrabie Dunin Wąsowicza, marszałka radomys[kiego], miała z nim córkę Franciszkę. Po śmierci tragicznej tegoż, w [w]dewiewskim zostaje stanie. – 3. Bogumiła wydana za Michała Czajkowskiego, pułkownika wojsk pol[skich], z tym miała dwóch

synów: Prota, marszałka powiatu Radomys[kiego], który ożeniony z Kordulą hrabianką Wąsowiczówna, ma syna Jarosława i córkę Maryannę. Syn [F]loryan kawalerem pogrzebiony w Kyszewiczach, Kliotylda panną pogrzebiona w Chodorkowie w klasztorze w[ielebnych] o[jców] kapucynów w grobie pod kościołem. – Taż Bogumiła wyszła powtornie za Mianowskiego, z tym nie miała potomstwa. – 4. Domicela wyszła za Aleksandra Piotrowskiego, podkomorzego żytomierskiego, rzadkich cnot i pobożności, z którym miała synów sześciu 1. Eligiusz, prezes sądu Głównego guber[nji] Wołyński[ej], który z Chojecką ma córek dwie, 2. Józef z Rakowską ma potomstwo, 3. Tytus z Malinowską wdową z domu Bajko[w]ską ma córkę jedną, 4. Albin z Kozieradzką ma potomstwo, 5. Kamil z Chomętowską ożeniony, 6. Kostanty kawaler, córkę jedną Aleksandrę w panieńskim stanie, pełna cnot i swiatła, która życie swe poświęca wychowaniu synowic, i majątku swego im udziela, wielu ubogich nieszczęśliwych wspiera. – Piąta córka Proskurów wyszła za Stanisława Baniewskiego, brygadjera wojsk pol[skich], którą wykradł, bo ojciec nie chciał jej wydać. Oboje w tym związku żyli szczęśliwi, byli wzorem dobrego małżeństwa, sama perwej zmarła, zostawiwszy mu dwóch synów Kajetana i Oktawa. Kajetan z Rakowską ma potomstwo, Oktaw w kawalerskim stanie. Córka Aleksandra wyszła za Butowicza, małorosjanina, prezesa sądu Głównego gubernji Kijowski[ej], dobrego charakteru, sędziego sprawiedliwego, gospodarza dobrego, zrobił znaczny majątek. Z tym miała czterech synów, z tych jeden utonął w Mirowce, córkę jedną. Po śmierci męża, wciągnowszy wuja Kajetana Proskurę, prezesa, za współopiekuna, źle się rządząc a nie mogąc zdać rachunku z opieki, uprosiła wuja, że dał rewers, że wzioł 50 tysięcy, obiecując sama to uspokoić, lecz po śmierci wuja zyskała to na sukcesorach z procentem, z przegrozkami, że jej dzieci poszukiwać będą tych szkot (!), które ona naniósła na fortunie tegoż, której ona część z sukcesji wzięła, choć wuj nic do przychodów się nie interesował i wszystkie dochody w jej rękę były, i 10 grosza nie brał, nadto porożnienia robiła w małżeństwie wujostwa, choć wujanką swą starannością te zamaż pojście jej zrobiła, bo ani była ładna, ani posażna, taką niewdzięcznością się dobroczyńcom swym wypłaciła. Stanisław Baniewski, ojciec jej, zmarł w Mirowce, pochowany na cmentarzu w Wasylowie, nieczułość dzieci grobu jego żadną pamiątką nie oznaczyła, że teraz niewiadome jest te miejsce, choć wart był dla cnot swych moralnych i obywatelskich tego. – Druga córka wyszła za barona Rama, rotmistrza uzarów, człowieka rządneho, lecz ta zmarła, zostawiwszy mu syna, pochowana w Chodorkowie u kapucynow w grobie klasztornym, w powtorne związki wszedł z wdową Zaleską z domu Proskurzanką.

5. **Córka** Stefana Jerlicza, której imienia nie wiem, wyszła za Orłowskiego w Warszwaie, miała syna, który był w altylerji, kawalerem umarł, córkę jedną, która wydała za Piotrowskiego, od którego zostało liczne potomstwo, ale to po świecie się rozeszło, został tylko w tym kraju Jakub, który był podsędkiem waselkowskim. Ten z dwóch żon z domu Mioduszewskich zostawił liczne potomstwo. Brat jego Franciszek, major w wojsku ros[yskim], ożenił się w Inflantach, ma dwóch synów.

6. Córka tegoż **Magdalena** Sado[w]ska zostawiła pięciu synów i córkę. Imiona synów Wincenty, Józef, Jakub, Jan, Stanisław. Józef w Wielki[ej] Polsce ożenił się. Wincenty i Jakub kawalerami pomarli. Jan, Stanisław pozenili się, zostawili potomstwo, ale ich imion nie znam. Córka Anna wyszła za Hurkowskiego, porucz[nika] kawaler[ji] narodowej, z tym ma dwóch synów i córkę. Syn starszy ożeniony z Anastasyą Michałowską, młodszy nie wiem z kim, córka za Tyszkowskiego.

7. **Józefa** za Michała Waksmana, podczaszego ks[ięstw] Zator[skiego] i Oświęcimskiego, ojca mego, wdowca, z tym spłodziła dwóch synów Michała i Jana i córkę Annę. Michał, ożeniony z Lipomanówną, zostawił trzech synów Kajetana, Walerego, który w Sybir za powstanie r. 1830 zasłany, i Antoniego. Jan ożeniony z Maryanną Kiernożycką, z tą spłodził Wiktora i Seweryna synów, Maryannę i Józefę córki, żonę stracił, rzadkich cnot kobietę, 1836 roku 13 januaryi, pogrzebiona w Brusilowie u k[sięży] kapucynów, jak nadgrobek świadczy.

8. Córka Stefana Jerlicza **Dominika**, zakonnica dominikanka, w tymże klasztorze w Krakowie, gdzie starsza siostra Roza była przełożona, tamże umarła i pogrzebiona.